

De vlucht van het leven

Masterthesis

De autobiografie van een Nederlands 'expats' echtpaar in Afrika en het Midden-Oosten 1950-1988

"You're an expatriate. You've lost touch with the soil. You get precious. Fake European standards have ruined you. You drink yourself to death. You become obsessed with sex. You spend all your time talking, not working. You are an expatriate, see? You hang around cafes" (Ernest Hemingway, The Sun Also Rises).

Naam: Mark de Vries

Mailadres: markdevries_5@hotmail.com

Faculteit: Erasmus School of History, Culture and Communication

Universiteit: Erasmus Universiteit Rotterdam

Studentnummer: 347251

Thesisbegeleider: Prof. Dr. J. A. Baggerman

Tweede lezer: Dr. Gijsbert Oonk

In samenwerking met het Expatriate Archive Centre

Inhoudsopgave

Inhoudsopgave	2
Hoofdstuk 1 Introductie	4
1.1 Aanleiding	4
1.2 De 'expat'	5
1.3 De memoires	6
Hoofdstuk 2 Probleemstelling	9
2.1 Doelstelling	9
2.2 Hoofdvraag	9
2.3 Deelvragen	10
2.4 Maatschappelijke relevantie	11
2.5 Wetenschappelijke relevantie	11
2.6 Historische relevantie	13
Hoofdstuk 3 Theoretisch kader	14
3.1 Egodocumenten en autobiografisch schrijven	14
3.2 'Expats'	18
3.3 De Koninklijke Luchtvaart Maatschappij	20
3.4 Saudi-Arabië (in de jaren '50)	21
3.5 Irak in de jaren '60	23
3.6 Congo (eind jaren '60 en begin jaren '70)	26
3.7 Libië (in de jaren '70)	27
3.8 Sierra-Leone (eind jaren '70 en begin jaren '80)	29
3.9 Nigeria (eind jaren '70 en begin jaren '80)	30
3.10 Identiteit & het contact met de inheemse bevolking	31
3.11 De gemeenschap en het contact met het moederland	36
3.12 'Expats' en nostalgie	40
3.13 'Expats' en heimwee	43
3.14 Operationalisering	45
Hoofdstuk 4 Methodologie	48
4.1 Karakteristieken van het onderzoek	48
4.2 Het plan van aanpak	48
4.3 Selectie bronnen en 'expat'	49
4.4 Analyseren	50
4.5 Betrouwbaarheid en validiteit	50
4.6 Maatregelen ten aanzien van de betrouwbaarheid en validiteit	51
4.7 Omgaan met gebreken	52
Hoofdstuk 5 resultaten	53
5.1 De periode in Dhahran (Saudi-Arabië), 1955-1957	53
5.1.1 Identiteit en Saudi-Arabië	53
5.1.2 Het contact met de lokale bevolking in Saudi-Arabië	54
5.1.3 Het contact met de gemeenschap in het moederland tijdens het verblijf in Saudi-Arabië	56
5.1.4 Gevoelens van nostalgie tijdens hun verblijf in Dhahran	57
5.1.5 Gevoelens van heimwee tijdens hun verblijf in Dhahran	57
5.2 De periode in Bagdad (Irak), 1964-1968	59
5.2.1 Identiteit en Irak	59
5.2.2 Het contact met de lokale bevolking in Irak	60
5.2.3 Het contact met de gemeenschap in het moederland tijdens het verblijf in Irak	62

5.2.4 Gevoelens van nostalgie tijdens hun verblijf in Irak.....	63
5.2.5 Gevoelens van heimwee tijdens hun verblijf in Irak.....	64
5.3 De periode in Brazzaville (Congo), 1968-1971.....	65
5.3.1 Identiteit en Congo	66
5.3.2 Contact met de lokale bevolking in Congo.....	66
5.3.3 Het contact met de gemeenschap in het moederland tijdens het verblijf in Congo	66
5.3.4 Gevoelens van nostalgie tijdens hun verblijf in Congo	67
5.3.5 Gevoelens van heimwee tijdens hun verblijf in Congo	67
5.4 De periode in Tripoli (Libië), 1971-1974	68
5.4.1 Identiteit en Libië	68
5.4.2 Contact met de lokale bevolking in Libië	69
5.4.3 Het contact met de gemeenschap in het moederland tijdens het verblijf in Libië	70
5.4.4 Gevoelens van nostalgie tijdens hun verblijf in Libië	71
5.4.5 Gevoelens van heimwee tijdens hun verblijf in Libië	72
5.5 De periode in Freetown (Sierra-Leone), 1974-1977	73
5.5.1 Identiteit en Sierra-Leone.....	73
5.5.2 Contact met de lokale bevolking in Sierra-Leone.....	74
5.5.3 Het contact met de gemeenschap in het moederland tijdens het verblijf in Sierra-Leone	75
5.5.4 Gevoelens van nostalgie tijdens hun verblijf in Sierra-Leone.....	77
5.5.5 Gevoelens van heimwee tijdens hun verblijf in Sierra-Leone.....	78
5.6 De periode in Kano (Nigeria), 1977-1981	78
5.6.1 Identiteit en Nigeria	79
5.6.2 Contact met de lokale bevolking in Nigeria	80
5.6.3 Het contact met de gemeenschap in het moederland tijdens het verblijf in Nigeria	82
5.6.4 Gevoelens van nostalgie tijdens hun verblijf in Nigeria	82
5.6.5 Gevoelens van heimwee tijdens hun verblijf in Nigeria	83
Hoofdstuk 6 Terugkoppeling.....	85
6.1 'Expats' en identiteit	85
6.2 'Expats' en het contact met de lokale bevolking.....	87
6.3 'Expats' en het contact met de gemeenschap.....	88
6.4 'Expats' en nostalgie.....	89
6.5 'Expats' en heimwee	90
6.6 Voor wie schreef het echtpaar de onderzochte memoires?	92
6.7 Waar werd niet over geschreven?	93
6.8 Bronnenkritiek.....	95
Hoofdstuk 7 Conclusie	97
7.1 Algemene terugblik	97
7.2 Beantwoording deelvragen	97
7.3 Beantwoording hoofdvraag.....	99
7.4 Tot slot.....	99
7.5 Dankwoord	100
Literatuurlijst.....	101
Begrippen kader	107
Codeboek	109

Hoofdstuk 1 Introductie

1.1 Aanleiding

Door verschillende (technologische)ontwikkelingen is de verwevenheid tussen allerlei verschillende gebieden op de wereld toegenomen. Het proces van globalisering heeft grote invloed gehad op de wereld en de mensen die op deze wereld leven. Verschillende soorten migranten migreren van het ene land naar het andere land. Zij hebben hier verschillende motieven voor (persoonlijke, politieke, economische en religieuze). Staatsgrenzen bakenen een soeverein territorium af, maar immigranten beïnvloeden deze solidaire grenzen als zij zich vestigen in een nieuw land. Leven op een andere geografische plaats houdt niet gelijk in dat de banden met de vorige locatie worden stopgezet. Onder invloed van nieuwe communicatiemiddelen, seizoenmigranten en intensieve familiebanden blijven zij in contact met individuen in en uit hun moederland. ¹

Mensen komen in contact met- en worden beïnvloedt door verschillende culturen, huidskleuren en kennisstromen. In deze globaliserende wereld spelen andere landen en culturen een steeds grotere rol. Individuen krijgen te maken met nieuwe uitdagingen en een verscheidenheid aan actoren, culturen en talen. ²

Landen krijgen bijvoorbeeld in toenemende mate te maken met 'expats'. 'Expats' zijn zowel hoog- als laagopgeleiden die werken voor grote multinationals of overheidsinstellingen die worden uitgezonden naar het buitenland om daar tijdelijk te gaan werken. De periode die een werknemer in het buitenland verblijft wordt voornamelijk bepaald door de werkgever. Het betreft dus een tijdelijk verblijf in het buitenland, waarna ze na het dienstverband weer terugkeren naar het moederland of worden uitgezonden naar een ander land. ³

---

¹ Robert Boller & Debora Halbert, "American citizenship and expatriatism", *Citizenship Studies*, (2014), 233-237.

² Thomas Faist, "Transnationalization in international migration: implications for the study of citizenship and culture", *Ethnic and Racial Studies*, 23, (2000), 189-191.

³ Nancy L. Green, "Expatriation, Expatriates, and Expats: The American Transformation of a Concept", *The American Historical Review*, 114, (2009), 307-310.

Ik zie 'expats' als een product van de globaliserende wereld. Door toenemende verwevenheid, internationale relaties en de opkomst van multinationale ondernemingen worden er steeds meer werknemers uitgezonden naar alle uithoeken van de wereld. Dit in samenhang met de toenemende politieke onrust in de afgelopen eeuw is het erg interessant om te onderzoeken hoe 'expats' over hun tijdelijke verblijf in het buitenland hebben geschreven. Dit onderzoek richt zich op het microniveau, het gaat om één specifieke 'expat'. Hoe ervoer deze 'expat' en zijn vrouw het tijdelijke verblijf in het buitenland en hoe gingen zij daarmee om? Om hier inzicht in te krijgen worden er egodocumenten van een 'expat' geanalyseerd. In deze masterthesis zal ik onderzoek doen naar een 'expats' echtpaar die in de periode 1950-1988 in Afrika en het Midden-Oosten werkzaam was voor de Koninklijke Luchtvaart Maatschappij (KLM).

1.2 De 'expat' ⁴

De geselecteerde 'expat' werkte als station manager, hoofd technische dienst en later als district manager voor de Koninklijke Luchtvaart Maatschappij (KLM) 38 jaar in het buitenland (later meer hierover). Hij werd op 16 oktober in 1925 in Utrecht geboren. Zijn toekomstige vrouw werd op negen januari in 1928 geboren en ze trouwden in 1951. Samen kregen ze twee kinderen; een zoon en een dochter. De zoon werd op 18 februari 1952 geboren in Frankfurt (Duitsland) en de dochter werd op 12 mei 1953 geboren in Frankfurt. De kinderen van het echtpaar zijn na hun periode in Turkije ondergebracht bij een pleeggezin in Nederland. De voornaamste reden hiervoor was dat de vrouw van de 'expat' ze de mogelijkheid wilde bieden om goed Nederlands onderwijs te kunnen volgen.

Op 25 augustus 1947 begon de 'expat' met werken bij de KLM als service medewerker. Na een kort dienstverband als service medewerker is hij bij het grondpersoneel van de KLM gaan werken. In de periode 1959-1964 verbleef hij samen met zijn vrouw in Ankara (Turkije). Daar studeerde hij voor *station manager*, om zijn zo gewenste promotie binnen te halen. Dit lukte

---

⁴ Wegens privacy redenen is het niet toestaan om de namen van de geselecteerde 'expat' en die van zijn gezin te noemen.

uiteindelijk ook. Na zijn promotie werd hij technisch officier en verantwoordelijk voor verschillende uiteenlopende afdelingen binnen de KLM. Hieronder bevindt zich een tabel met een overzicht van alle landen en steden waar de 'expat' en zijn vrouw voor de KLM hebben gewoond en gewerkt. In de laatste kolom staat de periode weergegeven wanneer zij zich daar bevonden. Deze masterthesis zal zich specifiek richten op zes perioden en landen (deze zijn in onderstaande tabel onderstreept).

Land	Stad	Periode
Duitsland	Frankfurt	1950-1955
<u>Saudi-Arabië</u>	<u>Dhahran</u>	<u>1955-1957</u>
Pakistan	Karachi	1957-1959
Turkije	Ankara	1959-1964
<u>Irak</u>	<u>Bagdad</u>	<u>1964-1968</u>
<u>Congo</u>	<u>Brazzaville</u>	<u>1968-1971</u>
<u>Libië</u>	<u>Tripoli</u>	<u>1971-1974</u>
<u>Sierra-Leone</u>	<u>Freetown</u>	<u>1974-1977</u>
<u>Nigeria</u>	<u>Kano</u>	<u>1977-1981</u>
<u>Sierra-Leone</u>	<u>Freetown</u>	<u>1981-1987</u>
Repatriant Nederland		1988

Tabel: Overzicht van de landen/steden waar de 'expat' heeft gewerkt en de bijbehorende periode.

1.3 De memoires

Het begin van de memoires is geschreven op 28 januari 1985. De vrouw van het echtpaar heeft spijt dat ze nooit een dagboek heeft bijgehouden en wilde om deze reden beginnen met het schrijven van haar memoires. Zowel de man als de vrouw van het echtpaar hebben tijdens de periode dat zij in het buitenland verbleven notities/aantekeningen bijgehouden, hier zijn ze in 1950 mee begonnen. Op het moment dat de memoires geschreven werden is de man al 33 jaar werkzaam in het buitenland en de vrouw 32 jaar. De notities hebben

als leidraad gediend bij het schrijven van de memoires. Na 1985 als de vrouw van het echtpaar begint met het schrijven van de memoires van de jaren ervoor begint ze ook met het bijhouden van notities (maandelijks en soms dagelijks) van de periode waar ze op het moment van schrijven verblijft (Sierra-Leone). Dus in de periode voor 1985 bestaat de collectie uit memoires en enkele notities/aantekeningen die gemaakt zijn met als doel om later memoires te schrijven. In de jaren na 1985 bestaat de collectie voornamelijk uit notities en enkele brieven. In deze notities beschrijft voornamelijk de vrouw van het echtpaar de belangrijkste gebeurtenissen van de afgelopen maand(en) en een enkele keer dagelijks. De korte memoires over de periode van het echtpaar in Congo vormen hierop een uitzondering, deze zijn geschreven in de maand november van het jaar 1990. Er is geen duidelijke structuur in de onderzochte collectie en het lijkt erop dat het echtpaar in sommige perioden erg actief was met het bijhouden van hun memoires, aantekeningen of notities en er in andere perioden geen of weinig aandacht voor had. Het lijkt er dan ook op dat de beschrijvingen van sommige perioden er later werden bijgevoegd. Het doet mij denken aan een golfbeweging.

De primaire bronnen (de memoires van het echtpaar) die geselecteerd en gebruikt zijn voor dit onderzoek staan weergegeven in onderstaande tabel.

Catalogusnummer	Titel	Aantal bladzijden
1.0034.1.2.04.1	Memoires Irak	Zes
1.0034.1.2.04.2	Memoires Irak	Vijf
1.0034.1.2.03.1	Memoires Saudi-Arabië	Eén
1.0034.1.2.03.2	Memoires Saudi-Arabië	Twintig
1.0034.1.2.06.1	Memoires Libië	Eén
1.0034.1.2.06.2	Memoires Libië	Zeven
1.0034.1.2.06.3	Memoires Libië	Eén
1.0034.1.2.06.4	Memoires Libië	Vijf
1.0034.1.2.06.5	Memoires Libië	Eén
1.0034.1.2.08.1	Memoires Nigeria	Eén
1.0034.1.2.08.2	Memoires Nigeria	Vijf
1.0034.1.2.08.2A	Memoires Nigeria	Zes

1.0034.1.2.08.2B	Memoires Nigeria	Eén
1.0034.1.2.08.3	Memoires Nigeria	Twee
1.0034.1.2.08.4	Memoires Nigeria	Vier
1.0034.1.2.05.1	Memoires Congo	Vier
1.0034.1.2.07.01	Memoires Sierra-Leone	Eén
1.0034.1.2.07.02	Memoires Sierra-Leone	Twee
1.0034.1.2.07.03	Memoires Sierra-Leone	Drie
1.0034.1.2.07.04	Memoires Sierra-Leone	Twee
1.0034.1.2.07.05	Memoires Sierra-Leone	Eén
1.0034.1.2.07.06	Memoires Sierra-Leone	Eén
1.0034.1.2.07.07	Memoires Sierra-Leone	Twee
1.0034.1.2.07.08	Memoires Sierra-Leone	Eén
1.0034.1.2.07.09	Memoires Sierra-Leone	Eén
1.0034.1.2.07.10	Memoires Sierra-Leone	Eén
1.0034.1.2.07.11	Memoires Sierra-Leone	Eén
1.0034.1.2.07.12	Memoires Sierra-Leone	Twee
1.0034.1.2.07.13	Memoires Sierra-Leone	Twee
1.0034.1.2.07.14	Memoires Sierra-Leone	Eén
1.0034.1.2.07.15	Memoires Sierra-Leone	Eén
1.0034.1.2.07.16	Memoires Sierra-Leone	Eén
1.0034.1.2.07.17	Memoires Sierra-Leone	Elf
1.0034.1.2.07.18	Memoires Sierra-Leone	Twee
1.0034.1.1.02	Memoires algemeen	Zesentwintig
1.0034.1.2.07.19	Memoires Sierra-Leone	Vier
1.0034.1.2.08.5	Memoires Nigeria	Zes

Hoofdstuk 2 Probleemstelling

In de inleiding heb ik ontwikkelingen besproken die met elkaar zijn verbonden en die invloed op elkaar hebben. De ontwikkelingen die in de inleiding besproken zijn hebben invloed op de groeiende groep 'expats'. Door de toegenomen internationalisering van het bedrijfsleven als gevolg van de globalisering worden werknemers steeds vaker tijdelijk naar het buitenland gestuurd om daar te werken. 'Expats' worden uit hun vertrouwde omgeving gehaald en komen in contact met andere culturen en talen. Om deze reden is het interessant om te kijken hoe 'expats' omgaan met hun (nieuwe) directe omgeving. Sluiten ze zich af of juist niet? Hebben ze veel contacten met hun gastland? Leven ze een geïsoleerd leven? Hoe ervaren zij het dagelijks leven in hun gastland? Hoe vaak hebben 'expats' contacten met thuis? Wat is de aard van hun contacten? Is er sprake van heimwee? Het zijn allemaal vragen die ik in mijn onderzoek heb beantwoord.

2.1 Doelstelling

Het doel van dit onderzoek was dan ook om inzicht te krijgen in het leven van een 'expat' en de manier waarop deze 'expat' het tijdelijke verblijf in het gastland ervoer, door het uitvoeren van een casestudy. De opgedane inzichten zijn aangeboden aan het 'Expatriate Archive Centre', die deze inzichten zal gaan gebruiken om een beter beeld te krijgen van het leven van 'expats'.

2.2 Hoofdvraag

Om meer inzicht te krijgen in de manier waarop 'expats' hun tijdelijke verblijf in het buitenland ervoeren, heb ik verschillende egodocumenten geanalyseerd van één specifieke 'expat' en zijn vrouw. Zij hebben in de periode 1950-1988 achtereenvolgens gewoond en gewerkt in Saudi-Arabië, Irak, Libië, Congo, Nigeria en Sierra-Leone.⁵ De volgende hoofdvraag heb ik hierbij geformuleerd: *Wat schreven de geselecteerde 'expat' en zijn vrouw, over hun tijd in Saudi-Arabië, Irak, Libië, Congo, Nigeria en Sierra-Leone in hun egodocumenten?*

---

⁵ Om privacy redenen is het niet mogelijk om meer informatie te geven.

2.3 Deelvragen

* Komt de 'expat' in contact met de plaatselijke bevolking en waaruit bestaat dat contact?

Uit de wetenschappelijke literatuur die besproken zal worden in het theoretisch kader kunnen we opmaken dat de directe omgeving van een 'expat' erg belangrijk kan zijn voor de manier waarop een 'expat' gebeurtenissen ervaart. Het gaat hier om de invloed van de dagelijkse interacties met de omgeving en de invloed die dit kan hebben op de identiteit. In het licht van deze bevindingen is het interessant om te kijken naar de manier waarop en hoe de geselecteerde 'expat' in contact komt met de plaatselijke bevolking.

* Hoe gaat de 'expat' om met de eigen gemeenschap of groep?

Naast het belang van de dagelijkse interacties met de directe omgeving blijkt uit de wetenschappelijke literatuur die besproken zal worden in het theoretisch kader dat de rol van de grotere gemeenschap invloed kan hebben op de manier waarop individuen omgaan met en betekenis geven aan gebeurtenissen. Om deze reden is het interessant om te kijken naar de eigen groep of gemeenschap. Tot welke groep rekent de 'expat' zichzelf eigenlijk? Hoe vaak heeft 'de expat' contact met thuis en waaruit bestaan deze contacten? Is er in zijn en haar egodocumenten iets geschreven over het gezinsleven en de 'expats gemeenschap'? Deze elementen zullen bij de beantwoording van deze deelvraag aan bod komen.

* In hoeverre zijn er elementen van het concept nostalgie en heimwee terug te vinden?

Uit de wetenschappelijke literatuur die in hoofdstuk drie verder zal worden besproken blijkt dat er gevoelens van nostalgie en heimwee kunnen opkomen bij ingrijpende gebeurtenissen (zoals het tijdelijk verhuizen naar het buitenland). Deze herinneringen hebben invloed op de betekenisgeving van individuen. Dit speelt een rol in de manier

waarop iets wordt ervaren. Om deze reden is het interessant om te kijken naar elementen van nostalgie en heimwee in de egodocumenten van de geselecteerde 'expat'.

* Schreef de 'expat' over economische belangen?

Het is interessant om te kijken naar de economische drijfveren. Want een 'expat' verblijft meestal niet vrijwillig in een ander land, maar vanwege economische belangen van een bedrijf (in dit geval de KLM). Spelen deze economische belangen een rol in het leven van een 'expat'? Wordt daar ook over geschreven?

2.4 Maatschappelijke relevantie

Dit onderzoek kan relevant zijn voor werknemers die tijdelijk worden uitgezonden door multinationals, overheidsinstellingen en andere instituties die hun werknemers tijdelijk in het buitenland laten werken. Op dit moment is er weinig bekend van de eigen subcultuur die 'expats' vormen in het gastland. Dit onderzoek kan inzicht bieden in de manier waarop en hoe een 'expat' het tijdelijke verblijf in het buitenland ervaart en wat voor impact dat kan hebben op iemands leven (positief of negatief). Door beter inzicht te krijgen in de impact die tijdelijke migratie heeft op een 'expat' kunnen er betere voorbereidingen worden getroffen. Mocht er sprake zijn van een negatieve invloed dan kunnen de inzichten die dit onderzoek heeft opgeleverd gebruikt worden om 'expats' beter voor te bereiden op een tijdelijk bestaan in het buitenland.

2.5 Wetenschappelijke relevantie

Een micro-analyse van een egodocument kan bepaalde informatie en inzichten opleveren die niet in andere bronnen gevonden kunnen worden. Elke op zichzelf staande tekst kan waardevol zijn. ⁶ Het kan informatie geven over bepaalde groepen mensen die binnen de traditionele geschiedwetenschap

---

⁶ Arianne Baggerman & Rudolf Dekker, "De gevaarlijkste van alle bronnen", *Tijdschrift voor sociale en economische geschiedenis*, (2004), 11.

onderbelicht zijn gebleven. ⁷ 'Expats' vormen zo'n groep die binnen de traditionele geschiedwetenschap weinig aandacht krijgt. Het inzoomen op één specifieke persoon uit het verleden biedt de lezer de mogelijkheid om zich in het verleden te verplaatsen. Dit verplaatsingsproces resulteert in het ontvouwen van een compleet andere wereld, die kostbare informatie kan opleveren. ⁸

Dit onderzoek gaat verder dan een monoculturele aanname en benadrukt het belang van de dynamiek tussen culturele relaties, waarbij er aandacht is voor het behoud en de verandering van de culturele identiteit van een 'expat'. Dit is iets waarvoor volgens de antropologen Lina Mao en Yan Shen meer aandacht moet komen in wetenschappelijk onderzoek naar 'expats'.⁹

Het bestaande wetenschappelijk onderzoek is te oppervlakkig op het gebied van cross-culturele sociale relaties en de invloed die dit heeft op de verandering van de culturele identiteit van 'expats'. Er is met name weinig aandacht geweest voor de relaties die 'expats' hebben met familie, vrienden, kennissen en collega's in hun moederland. Het meeste wetenschappelijke onderzoek richt zich op de sociale relaties die een 'expat' heeft in het gastland en de invloed hiervan op het welzijn en de prestaties. De relaties met het moederland kunnen echter toch een belangrijke rol spelen in de ervaringen van 'expats'. ¹⁰ Het analyseren van egodocumenten kan helpen om meer inzicht te krijgen in de contacten die een 'expat' heeft met vrienden, familie en kennissen in het moederland en de rol die deze contacten spelen in het leven van een 'expat'.

Tevens is er tot op heden weinig aandacht besteedt aan het concept "heimwee" in onderzoeken naar 'expats'. Het gaat om een klein aantal wetenschappelijke onderzoeken die bewijs hebben geleverd voor het bestaan van heimwee bij 'expats' en de invloed hiervan op het leven en werken van een

---

⁷ Arianne Baggerman & Rudolf Dekker, "De gevaarlijkste van alle bronnen", 12.

⁸ Ibidem, 13.

⁹ Jina Mao & Yan Shen, "Cultural identity change in expatriates: A social network perspective", *Human Relations*, 2015, 1-3.

¹⁰ Mao & Shen, "Cultural identity change in expatriates", 20-24.

'expat'.¹¹ In dit onderzoek is heimwee een belangrijke variabele en draagt om deze reden bij aan de al bestaande wetenschappelijke literatuur.

Tevens kan dit onderzoek een bijdrage leveren aan het al bestaande onderzoek naar egodocumenten. Het kan een bijdrage leveren aan het onderzoek naar de lange termijn ontwikkelingen in de manier waarop mensen over zichzelf schrijven. Het bestaande onderzoek naar egodocumenten richt zich met name op de vroegmoderne tijd.¹² Mijn onderzoek richt zich op het analyseren van egodocumenten in de periode van 1950 tot 1987.

2.6 Historische relevantie

Het onderzoek is historisch relevant omdat het zich niet beperkt tot de eigen landsgrenzen en aandacht heeft voor de invloed van de globalisering op een individu. Het zijn aspecten die steeds meer aandacht krijgen binnen de historische discipline. Er worden in dit onderzoek sociale en culturele processen onderzocht die een bijdrage kunnen leveren aan het historisch debat over de invloed die deze processen kunnen hebben op individuen. Het biedt inzicht in hoe het proces van globalisering een individu kan beïnvloeden.

---

¹¹ Cayda Suer & Alev Turon, "The relation of blue-collar homesickness and loneliness with altruism, conscientiousness, and performance: The moderating effect of relatives' presence", *Research Journal of Business and Management*, (2015), 277.

¹² Arianne Baggerman & Rudolf Dekker, "De gevaarlijkste van alle bronnen", *Tijdschrift voor sociale en economische geschiedenis*, (2004), 7-8.

Hoofdstuk 3 Theoretisch kader

In het theoretisch kader zal ik verschillende concepten bespreken die relevant zijn voor mijn onderzoek. Deze concepten zijn ontleend aan verschillende wetenschappelijke artikelen en boeken. Ik zal ieder concept apart behandelen en de relevantie van mijn onderzoek per concept duidelijk maken. Ik zal eerst met u de wetenschappelijke literatuur over egodocumenten induiken om u vervolgens mee te nemen naar het Saudi-Arabië, Irak, Libië, Congo, Sierra-Leone en Nigeria van de vorige eeuw. In deze paragraaf zal ik kort de context weergeven waarin de egodocumenten van de geselecteerde 'expat' en zijn vrouw zijn geschreven. Vervolgens zal ik de anderen concepten behandelen.

3.1 Egodocumenten en autobiografisch schrijven

Het woord egodocument wordt gebruikt als verzamelterm voor autobiografieën, memoires, dagboeken en persoonlijke brieven. Het zijn historische bronnen waarin een ego zich opzettelijk of onopzettelijk onthult of verbergt.¹³ De Amerikaanse historicus Michael Mascuch ziet autobiografisch schrijven als een culturele praktijk waarin de tekst de identiteit van de schrijver laat zien.¹⁴ Egodocumenten staan de laatste tijd veel meer in de belangstelling en de toegankelijkheid ervan is vergroot.¹⁵ Deze belangstelling wordt veroorzaakt doordat historici steeds meer aandacht hebben voor het actor perspectief en de manier waarop een actor het verleden heeft beleefd.¹⁶

Rond 1800 gingen steeds meer mensen schrijven over zichzelf, ze begonnen dagboeken en herinneringen op te schrijven – deze egodocumenten werden steeds persoonlijker. Sindsdien is het autobiografisch schrijven steeds populairder geworden, zowel onder schrijvers als onder lezers. Tegenwoordig in de eenentwintigste eeuw beleeft het autobiografisch schrijven een hoogtepunt. Onder invloed van het internet kan nu iedereen zijn of haar

---

¹³ Arianne Baggerman & Rudolf Dekker, "De gevaarlijkste van alle bronnen", *Tijdschrift voor sociale en economische geschiedenis*, (2004), 7-8.

¹⁴ Michael Mascuch, "Social mobility and middling self-identity: The ethos of British autobiographers, 1600-1750", *Social History*, (2008) 46-50.

¹⁵ Arianne Baggerman & Rudolf Dekker, "De gevaarlijkste van alle bronnen", 5

¹⁶ *Ibid*, 9.

levensverhaal vertellen en delen. Met name het 'bloggen' heeft hier een grote rol in gespeeld.¹⁷

Volgens de Rotterdamse historica Arianne Baggerman gaan individuen over zichzelf schrijven als zij het besef hebben dat de tijd waarin zij leven uniek is, een modern historisch besef. Dit is het besef dat de geschiedenis zich niet herhaalt, er is sprake van een unilineair perspectief in plaats van een cyclisch tijdsbewustzijn. Dit moderne historische besef leidde ertoe dat individuen dagboeken, herinneringen en andere egodocumenten gingen schrijven.¹⁸ Vaak is dat na het meemaken van bepaalde breukervaringen tussen het heden en het verleden. Om ervaringen te controleren en te conserveren gaan individuen het opschrijven. Breukervaringen zoals het op reis gaan of het tijdelijk wonen in een ander land zijn van die breukervaringen. Zij nemen hierbij het thuisfront met zich mee. Reizigers bekijken de wereld vanuit het standpunt van de groep of gemeenschap waar ze zich mee verbonden voelen. Je zou kunnen zeggen dat zij de wereld bekijken door de ogen van het thuisfront.¹⁹

Het onderzoek van Baggerman et al. naar ontwikkelingen in het autobiografisch schrijven sinds de zestiende eeuw is onder meer geïnspireerd door de theorie van de Franse psycholoog en socioloog Maurice Halbwachs. Halbwachs is bekend geworden door het ontwikkelen van het concept collectief geheugen. Het geheugen is volgens hem vanzelfsprekend iets collectief. Dit is volgens hem zo omdat de waarnemingen van een individu altijd vergeleken worden met een normenstelsel. De omgeving van een individu stelt dit referentiekader tot haar beschikking. Op deze manier maakt een individu gebruik van het geheugen van anderen (in de vorm van een referentiekader). Om gebruik te maken van dit referentiekader of normenstelsel hoeven personen niet fysiek aanwezig te zijn, individuen weten uit (ervaring) wat dit referentiekader inhoudt.²⁰

---

¹⁷ Arianne Baggerman, Rudolf Dekker & Michael Mascuch., *Controlling Time and Shaping the Self* (Leiden: Brill, 2011), 459.

¹⁸ Baggerman, Dekker & Mascuch., *Controlling Time and Shaping the Self*, 460.

¹⁹ Arianne Baggerman & Rudolf Dekker, "De gevaarlijkste van alle bronnen", 18-19.

²⁰ Arianne Baggerman & Rudolf Dekker, "De gevaarlijkste van alle bronnen", *Tijdschrift voor sociale en economische geschiedenis*, (2004), 7-8.

Halbwachs neemt als voorbeeld reizigers. Reizigers bekijken volgens hem de nieuwe omgeving waarin ze terecht komen door de ogen van de thuisblijvers en dit beeld wordt zo ook op deze manier gefilterd en herinnerd. Een wisselende omgeving (van bijvoorbeeld reizigers) leidt er toe dat het geheugen niet optimaal functioneert. Het geheugen werkt optimaal in een stabiele (geografische) omgeving. Deze stabiele context zorgt ervoor dat het referentiekader van een individu intact blijft. Personen die relatief gezien vaak veranderen van (geografische) omgeving hebben relatief gezien vaker last van vergeetachtigheid of zwarte gaten in het geheugen.²¹ Halbwachs heeft het niet expliciet over 'expats', maar volgens zijn theorie zouden 'expats' relatief gezien vaker te maken krijgen met zwarte gaten in het geheugen dan personen die uit een stabielere omgeving komen.

Zoals net al aan de orde is gekomen heeft Baggerman onderzoek gedaan naar ontwikkelingen in het autobiografisch schrijven sinds de zestiende eeuw. Zij concludeerde dat het toenemende aantal egodocumenten in de negentiende eeuw onder meer verklaard kan worden door de hierboven besproken theorie van Halbwachs. De negentiende eeuw werd gekenmerkt door grote technologische, sociale en politieke veranderingen. Juist in deze onrustige periode is de kans op zwarte gaten in het geheugen en vergeetachtigheid groot. Het toenemende aantal egodocumenten kan in deze periode gebruikt zijn als middel tegen deze vergeetachtigheid.²²

'Expats' krijgen ook te maken met ingrijpende veranderingen (het verhuizen naar een ander land, een andere cultuur, andere sociale netwerken et cetera). Dit zou een verklaring kunnen bieden waarom het onderzochte 'expats' echtpaar begon met het bijhouden van notities en het later opschrijven van hun memoires.

---

²¹ Arianne Baggerman, 'Lost Time: Temporal discipline and historical awareness in nineteenth-century Dutch egodocuments' in: A. Baggerman, R. Dekker en M. Mascuch eds., *Controlling time and shaping the Self. Developments in autobiographical writing since the sixteenth century* (Leiden: Brill, 2011) pp. 455-541 [= *Egodocuments and History Series III*]

²² Arianne Baggerman & Rudolf Dekker, "De gevaarlijkste van alle bronnen", 18-20.

3.1.1 Memoires

Ik zal iets meer aandacht besteden aan memoires omdat ik in dit onderzoek de memoires van een 'expat' zal analyseren. Memoires zijn teksten waarin personen schrijven over het verleden vanuit het perspectief van het heden.²³ Het kenmerk van memoires is dat ze geschreven worden met een flinke tussentijd. Dit wil zeggen dat memoires niet gelijk worden opgeschreven zoals vaak bij een dagboek, maar meestal pas na een aantal jaren. Volgens historicus Jacques Presser hebben de schrijvers van memoires vaak de neiging om in een verhaal een bepaalde levenseenheid te ontdekken. Herinneringen zijn niet te controleren, ze zijn vaak niet compleet of zijn door de jaren heen veranderd en 'borrelen' vanzelf op. Herinneringen zijn geen statische elementen. In herinneringen komen het vroegere zelf en het huidige zelf met elkaar in aanraking en beïnvloeden elkaar.²⁴ Zo kan een gebeurtenis of herinnering door een bepaalde stemming steeds weer anders aanvoelen. Herinneringen worden automatisch geordend in thema's, verhaallijnen en motieven. Herinneringen hebben volgens historicus Eva Moraal ook een identiteitsvormend element. Bij het opschrijven van herinneringen wordt er een beeld geschetst van de eigen identiteit en de context.²⁵

Tegenwoordig worden er steeds meer memoires geschreven. Er worden bundels van egodocumenten uitgebracht (waar ook memoires tussen zitten) en ghostwriters helpen degenen die het zelf niet willen of kunnen opschrijven. Op deze manier worden personen gestimuleerd om hun herinneringen op te gaan schrijven.²⁶

Er is een verschil tussen autobiografieën en memoires. Bij de autobiografie staan de 'ik' en de 'ik-wereld' meer centraal dan bij memoires. In de memoires gaat het meer om de loopbaan van een auteur. Het zijn autobiografische gedenkschriften die de nadruk leggen op gebeurtenissen van de auteur zelf. Memoires worden ook vaak in een veel lossere vorm

---

²³ Eva Moraal, *Als ik morgen niet op transport ga: kamp Westerbork in beleving en herinnering* (Amsterdam: De Bezige Bij, 2014), 25-26.

²⁴ Douwe Draaisma. *Metaphors of Memory; A history of ideas about the mind* (Cambridge: Cambridge University Press, 1995), 24-44.

²⁵ Moraal, *Als ik morgen niet op transport ga*, 27-28.

²⁶ Ibidem, 28-29.

geschreven terwijl schrijvers in autobiografieën vaak proberen een sluitend geheel van het eigen leven te presenteren.²⁷

3.2 'Expats'

Het onderzoek van mijn masterthesis richt zich op een 'expat', iemand die tijdelijk in het buitenland verblijft in verband met zijn of haar werk. Sinds het begin van de wereldwijde handel zijn er al handelaren die tijdelijk in het buitenland verbleven. Voornamelijk om handelsbelangen veilig te stellen. Vanaf de veertiende eeuw zijn er bijvoorbeeld in de handelscentra van Aziatische vorstenrijken al verschillende gemeenschappen van Europese handelaren. Deze handelsverbindingen omspannen alle kenbare en bevaarbare zeeën. Het waren uitgestrekte handelsverbindingen van de eilanden in de Indonesische archipel tot de Perzische golf en van de kust van Oost-Afrika tot Japan. Aziatische havensteden in de veertiende eeuw waren een verzamelplaats van mensen uit allerlei windstreken die vanwege economische belangen de gehele wereld overvoeren. In deze Aziatische steden waren er verschillende buitenlandse gemeenschappen. Deze bestonden uit handelaren, scheepslieden, diplomaten en arbeiders. Diplomaten werden vaak gestuurd door nationale bestuurders om bepaalde economische en politieke belangen veilig te stellen, terwijl arbeiders vaak eigen economische drijfveren hadden om in het buitenland te gaan werken.²⁸

In de periode van het kolonialisme nam het aantal buitenlandse werknemers nog verder toe. In de koloniën was er een chronisch tekort aan arbeidskrachten. Verschillende Europese nationaliteiten werden (tijdelijk) naar de koloniën gestuurd als militair, zeeman, diplomaat, bestuurder, handelaar of arbeider.²⁹

In het postkoloniale tijdperk neemt onder invloed van de globalisering, technologische ontwikkelingen, directe wereldwijde communicatie netwerken

---

²⁷ Mark D'hoker & Marc Depaepe. *Op eigen vleugels*. (Antwerpen: Garant, 2004), 265.

²⁸ Ulbe Bosma, Gijs Kessler & Leo Lucassen. *Migration and Membership Regimes in Global and Historical Perspective* (Leiden: Brill Publishers, 2013), 15-36.

²⁹ Bosma et al. . *Migration and Membership Regimes in Global and Historical Perspective*. 18-33.

en internationale relaties het aantal mensen dat tijdelijk in het buitenland gaat werken sterk toe. Onze maatschappij kan niet langer gezien worden als een machine, maar meer als een levend organisch systeem. Er is sprake van fragmentatie van gemeenschappen en instituties.³⁰ Evolutiebioloog Elisabet Sahtouris ondersteunt deze bewering. De gehele wereld is een levend organisme dat zichzelf organiseert. Ieder wezen op de wereld is constant bezig met zichzelf te organiseren in relatie tot een (nieuwe/andere) omgeving. Door dit zelf organiserend vermogen van elk individu en elke organisatie houden zij zichzelf in stand. Dit is precies datgene wat ook bij 'expats' gebeurt. Organisaties zijn zichzelf constant aan het (re)organiseren waar zij de meeste winst kunnen behalen. Deze (re)organisatie van grote multinationals veroorzaken 'expatstromen' over de wereld. Het gevolg hiervan is weer dat deze 'expats' zichzelf steeds weer opnieuw moeten organiseren in een nieuwe omgeving.³¹

Deze fragmentatie is bijvoorbeeld goed te zien in het Midden-Oosten. De Britse academicus Christopher M. Davidson die gespecialiseerd is in het Midden-Oosten merkt in zijn artikel *Expatriates and the Gulf Monarchies: Politics, Security and the Arab Spring* op dat er verschillende groepen 'expats' in de golfregio zijn. (Op de redenen hiervoor zal in de volgende paragrafen worden ingegaan). Het merendeel van de ongeschoolde werknemers bestaat uit personen uit Zuidoost Azië en zijn gehuisvest in speciale kampen voor buitenlandse werknemers buiten de stad. Werknemers uit het Zuiden van Azië, het Oosten van Afrika en non-golf Arabieren zijn meestal werkzaam in de kleinhandel en de dienstensector. Westerlingen, Australiërs, Zuid-Afrikanen en hoogopgeleide Aziaten maken een significant deel uit van de professionele klasse en de 'white-collar private-sector' arbeidersklasse. Volgens Davidson zijn de 'expats' in de golfregio niet alleen economische migranten maar willen ze ook een steentje bijdragen aan het vormen van de samenleving en de politiek van hun gastland. In veel gevallen zijn ze echter niet echt geïnteresseerd in de politiek van hun tijdelijke verblijfplaats en als ze al

---

³⁰ Judith E. Innes en David E. Booher., "The impact of Collaborative Planning on Governance Capacity", *IURD Working Paper Series*, (2003), 1-33.

³¹ Tijn Touber, "De biologie van Globalisering", <http://www.theoptimist.nl/de-biologie-van-globalisering/> (24 januari 2016).

geïnteresseerd zijn dan steunen ze vooral de status quo. Volgens Davidson zijn 'expats' met name geïnteresseerd in een a-politieke staat waar veilig geld verdiend kan worden. Ze achten het daarom niet noodzakelijk om te integreren in de lokale cultuur en de plaatselijk taal te leren. Na een gemiddelde periode van tussen de drie en vijf jaar vertrekken ze immers weer. Het onderzoek van Davidson toont echter ook aan dat er gemeenschappen van 'expats' zijn die zich permanent hebben gevestigd in de golfregio. Het gaat hier bijvoorbeeld om Palestijnen die vanwege de situatie in hun thuisland niet terug kunnen keren.³²

3.3 De Koninklijke Luchtvaart Maatschappij

Omdat de 'expat' die centraal staat in dit onderzoek werkzaam was bij de KLM, zal ik kort wat informatie geven over deze luchtvaartmaatschappij. De KLM is opgericht in 1919 en de eerste commerciële vlucht vond op 17 mei 1920 plaats. Deze allereerste vlucht was van Amsterdam naar Londen en was de allereerste internationale lijndienst. In het eerste jaar na de oprichting werden er in totaal 345 personen en 25.000 kilo vracht vervoerd.³³

In de jaren na de Tweede wereldoorlog kreeg de KLM flinke financiële en politieke steun van de Nederlandse overheid. De KLM moest het paradepaardje worden van de Nederlandse economie. De KLM werd gezien als een prestigeobject. Daarnaast werd het gezien als de toekomstige banenmotor van Nederland die veel Nederlandse talenten aan een baan moest helpen.³⁴

In het jaar 1960 ging de KLM voor het eerst vliegen met straalvliegtuigen. Na de introductie van de straalvliegtuigen werden alle reistijden aanzienlijk verkort en konden alle internationale vliegvelden binnen één dag worden bereikt. Een andere belangrijke gebeurtenis voor de KLM was

---

³² Christopher M. Davidson, "Expatriates and the Gulf Monarchies: Politics, Security and the Arab Spring", *Asian Affairs*, (2014), 267-279.

³³ Stefanie Lampers, Geschiedenis van de KLM.

<http://www.isgeschiedenis.nl/nieuws/geschiedenis-van-de-klm/> (20-01-2016)

³⁴ C. C. Van Baalen. "De KLM als paradepaardje van een verarmd Nederland" in, *Politiek(e) opstellen: jaarlijkse uitgave van het Centrum voor Parlementaire Geschiedenis van de Juridische Faculteit* (Nijmegen: Katholieke Universiteit, 1987), 1-13.

de opening van het vernieuwde Schiphol in 1967. Daarna profileerde de KLM Schiphol steeds meer als internationale hub. Schiphol werd de plek van Europa waar passagiers konden overstappen.³⁵

Een ander belangrijk jaar voor de KLM was het jaar 1971, waarin de KLM voor het eerst met een Boeing 747 ging vliegen. Op dat moment was dit het grootste passagiersvliegtuig ter wereld, die 524 passagiers per vlucht kon vervoeren. Aan het begin van de jaren '80 besloot de KLM om samen te gaan werken met allerlei andere luchtvaartmaatschappijen. Deze samenwerkingsverbanden zorgden ervoor dat de KLM nog meer reisbestemmingen kon gaan aanbieden. In 2004 besloot de toenmalige leiding van de KLM om te gaan fuseren met Air France. De KLM bleef echter onder haar eigen naam vliegen.³⁶

De combinatie KLM/Air France maakt tegenwoordig nog steeds gebruik van een groot aantal 'expats'. Meestal wordt het personeel voor een periode van twee tot vier jaar uitgezonden. Bedrijven als KLM/Air France hechten veel waarde aan personeel die internationale ervaring hebben. In het buitenland ontwikkelen werknemers bepaalde vaardigheden die belangrijk kunnen zijn voor het bedrijf. Voor multinationals is het belangrijk dat zij werknemers hebben die bekend zijn met de lokale gebruiken, culturen en bedrijfsprocessen. Ook de werknemers willen tegenwoordig steeds vaker de uitdaging aangaan om tijdelijk in het buitenland te gaan werken.³⁷

3.4 Saudi-Arabië (in de jaren '50)

In het begin van de jaren '50 verbleef het geselecteerde 'expat' echtpaar in Dhahran (Saudi-Arabië). Dit is de reden waarom ik kort de geschiedenis van Saudi-Arabië zal behandelen. De context waarin de memoires van het echtpaar zijn geschreven, wordt zo duidelijk. De geschiedenis van Saudi-Arabië stond in

---

³⁵ Stefanie Lampers, Geschiedenis van de KLM.

<http://www.isgeschiedenis.nl/nieuws/geschiedenis-van-de-klm/> (20-01-2016)

³⁶ Stefanie Lampers, Geschiedenis van de KLM.

<http://www.isgeschiedenis.nl/nieuws/geschiedenis-van-de-klm/> (20-01-2016)

³⁷ Sam de Voogt, "Expats is terug van weggeweest", *De Volkskrant*, 28 mei 2013.

de vorige eeuw (twintigste) in het teken van staatsformatie. De staatsformatie werd gestart onder het bewind van de huidige koninklijke familie in Saudi-Arabië. De moderne staat die in 1932 werd gevormd, kenmerkte zich door het incorporeren van verschillende gebieden en het samenbrengen van diverse bevolkingsgroepen onder de autoriteit van de huidige koninklijke familie.³⁸

Vanaf de achttiende eeuw waren er al verschillende pogingen ondernomen door een aantal lokale heersers om hun autoriteit uit te breiden naar andere gebieden. Deze pogingen faalden keer op keer. Pas in 1932 lukt het 'Abd al'-Aziz ibn 'Abd al-Rahman Al Sa'ud' om het koninkrijk van Saudi-Arabië zoals we dat nu kennen te vormen. Een uniek kenmerk van de geschiedenis van Saudi-Arabië is dat het geen koloniaal bestuur heeft gehad of nationalistische elite zoals dat wel het geval was in andere Arabische landen. Ondanks dat Saudi-Arabië geen koloniaal bestuur heeft gehad, werd het in de periode 1900-1930 wel sterk beïnvloed door Groot-Brittannië. Het is ook erg aannemelijk dat Abd al'-Aziz ibn 'Abd al-Rahman Al Sa'ud' in die periode steun kreeg van de Britten bij het veroveren van gebieden (de precieze invloed van de Britten is niet geheel duidelijk). Het verzwakte Ottomaanse rijk was in die periode niet bij machte om de veroveringen van Abd al'-Aziz ibn 'Abd al-Rahman Al Sa'ud' te voorkomen en te bevechten.³⁹

Een belangrijk kenmerk van Saudi-Arabië is dat de twee belangrijkste heiligdommen voor moslims zich in Saudi-Arabië bevinden. De consequentie hiervan, is dat de politieke situatie en de samenleving niet alleen belangrijk zijn voor de eigen bevolking maar voor alle moslims wereldwijd. Saudi-Arabië koestert dit voorrecht en doet er alles aan om de Islamitische erfenis te behouden. Zo verwelkomt het land elk jaar miljoenen pelgrims die Mekka willen bezoeken. Ook bij de transformatie in de vorige eeuw (twintigste) naar een moderne staat was er veel aandacht om de Islamitische tradities te behouden. Het behouden van het 'oude' en het 'authentieke' was en is nog steeds heel belangrijk in Saudi-Arabië. Dit wordt ondersteund doordat het merendeel van de bevolking een traditionele Soenitische stroming binnen de

---

³⁸ Madawi Al-Rasheed, *A History of Saudi Arabia* (Cambridge: Cambridge University Press, 2010), 1.

³⁹ Al-Rasheed, *A History of Saudi Arabia*, 2.

islam aanhangt; het Wahhabisme. Het moderniseringsproces ging dan ook erg moeizaam. Zo leidde het introduceren van simpele moderne technieken zoals auto's, televisies en andere innovaties al tot flinke weerstand bij de bevolking. Door een combinatie van geweld en onderhandeling werd de weerstand beetje bij beetje gebroken. Ook politieke en sociale veranderingen gingen gepaard met heftige debatten uit angst voor het verstoren van de interne stabiliteit.⁴⁰

De verschillen tussen het traditionele Saudi-Arabië en de moderne buitenwereld werden extra benadrukt nadat er grote hoeveelheden aardolie werden gevonden rond 1930. Na de vondst van aardolie kreeg Saudi-Arabië de beschikking over financiële middelen om de economie en infrastructuur op te gaan bouwen. Het landschap in Saudi-Arabië veranderde hierdoor drastisch. Dit proces van transformatie dat werd ingezet door de vondst van aardolie leidde tot een grote uitdaging; was het mogelijk om het oude met het nieuwe te verenigen, zonder dat het ten koste zou gaan van de traditionele islamitische tradities? Er ontstond een spanningsveld tussen de voordelen van de nieuwe (olie)weldvaart en de islamitische tradities.⁴¹

Saudi-Arabië kreeg na de vondst van grote hoeveelheden olie een grotere rol in de wereldeconomie. Verschillende (Westerse) landen raakten geïnteresseerd in de olievoorraden en maakten afspraken met Saudi-Arabië over het oppompen, bewerken en exporteren van olie. Op deze manier kreeg Saudi-Arabië relaties met veel verschillende (Westerse) landen. Met name de Verenigde Staten haalde de banden met Saudi-Arabië aan in de periode 1933-1989. Niet alleen vanwege de grote olievoorraden maar met name doordat de Verenigde Staten Saudi-Arabië tijdens de koude oorlog zag als een onderdeel van 'het defensieve schild' tegen het communisme.⁴²

3.5 Irak in de jaren '60

De geselecteerde 'expat' was in de periode 1964-1968 werkzaam voor de KLM in Irak (Bagdad). De wortels van het huidige Irak liggen in de periode na de

---

⁴⁰ Ibidem, 5.

⁴¹ Ibidem, 6.

⁴² Irvine H. Anderson. *Aramco The United States and Saudi Arabia* (Princeton: Princeton University Press, 1981), XI

Eerste Wereldoorlog. In de jaren 1916 en 1917 verovert Groot-Brittannië een groot deel van het huidige Irak. In 1920 wordt het gebied de 'Iraakse staat' genoemd en wordt het een mandaatgebied waar de Engelsen de dienst uitmaken. Na de Grote Iraakse Revolutie wordt de invloed van de Engelsen minder en wordt er een Iraakse koning (Faisal Ibn Hoessein) geïnstalleerd. Als in het jaar 1932 het mandaat van de Engelsen afloopt, neemt de Engelse invloed verder af en krijgt de koning steeds meer macht. Totdat er in 1958 een staatsgreep wordt uitgevoerd en Irak een republiek wordt. Sindsdien wordt Irak geregeerd door militaire soennitische leiders (Zoals Saddam Hoessein van de Ba'th partij).⁴³

Irak in de jaren '60 wordt gedomineerd door de Ba'th partij. De soenniet Saddam Hoessein kwam in 1952 in contact met de Ba'th partij. In de jaren daarop klom Saddam Hoessein snel op, totdat hij in 1968 een coup pleegde en aan het hoofd kwam te staan van de Ba'th partij. De Ba'th partij werd in 1940 opgericht met als doel het creëren van een nieuwe Arabische natie door het verslaan van de kolonialistische en imperialistische machten. De partij riep op tot de eenwording van de Arabische wereld.⁴⁴

Voor de Ba'th partij was het erg lastig om een eenheid te creëren in Irak. Irak bestond in de jaren '60 uit een mengelmoes van bevolkingsgroepen waarvan ook een groot deel een andere taal sprak. Er waren drie verschillende Arabisch sprekende bevolkingsgroepen en daarnaast waren er nog de Koerden, en kleine groepen Joden, Turken en Christenen. Elke groep leefde geïsoleerd binnen eigen organisaties en verenigingen. Daarnaast was er nog sprake van een strijd tussen soennieten en sjiieten. Dit alles resulteerde in spanningen tussen de verschillende bevolkingsgroepen in Irak.⁴⁵

In de periode 1948-1971 heerste er ook een gespannen sfeer tussen de Arabische landen. De verschillende Arabische revoluties en oorlogen in deze periode onderstrepen dit, bijvoorbeeld de Arabisch-Israëliësch oorlog van

---

⁴³ Reeva Spector Simon & Eleanor Harvey Tejirian, *The Creation of Iraq* (New York: Columbia University Press, 2004), 1-45.

⁴⁴ Jerrold M. Post, "Saddam Hussein of Iraq: A Political Psychology Profile", *Political Psychology*, (1991), 279-281.

⁴⁵ Andreas Wimmer, "Democracy and Ethno-religious Conflict in Iraq", *Survival, Global Politics and Strategy*, (2007), 113-114.

1967, waar een periode van grote spanningen aan vooraf ging. Vanaf het begin van de jaren 60 zijn de militaire uitgaven in het Arabisch gebied gigantisch toegenomen. Irak is daarop geen uitzondering, ook Irak verhoogde haar militaire budget keer op keer. Deze jaarlijkse verhoging van het militaire budget leidde volgens de Amerikaanse econoom Fred M. Gottheil tot slechte economische prestaties in deze periode. Teveel overheidsgeld werd opgeslokt door militaire uitgaven en investeringen bleven in deze periode achter.⁴⁶

Nadat Groot-Brittannië Irak had gecreëerd zijn de Koerden constant in opstand gekomen tegen het centrale Iraakse gezag. De Iraakse overheid is altijd bang geweest voor een mogelijke Koerdische afscheiding. De Iraakse overheid heeft dit altijd gezien als een grote bedreiging voor de toekomst van de Iraakse staat, met name door de grote oliereserves en de vruchtbare landbouwgrond in het Koerdische gebied.⁴⁷ Een afscheiding zou grote economische gevolgen hebben voor Irak. De strijd tussen Irak en de Koerdische minderheid is ook in de jaren 60 nog aanwezig.⁴⁸

Vanaf de vorige eeuw begonnen de golfstaten steeds meer gebruik te maken van buitenlandse werknemers ('expats'). Dit zijn de landen die grenzen aan de Perzische golf. Deze grote populaties 'expats' hebben een belangrijke rol gespeeld in de economische ontwikkeling in de golfregio. Dit heeft te maken met de relatief kleine inheemse bevolking, terwijl er volop behoefte was aan werknemers nadat er aardolie werd gevonden. Daarnaast heeft de inheemse bevolking met name een voorkeur voor een baan in de publieke sector of andere banen die een bepaalde status geven. Dit maakte de komst van buitenlandse werknemers noodzakelijk. Op dit moment zijn er tussen de 15 en 19 miljoen buitenlandse werknemers die tijdelijk in de golfregio werken. De buitenlandse werknemers zijn actief in de meest uiteenlopende sectoren, maar voornamelijk in de olie-industrie.⁴⁹

---

⁴⁶ Fred M. Gottheil, "An Economic Assessment of the Military Burden in the Middle East 1960-1980", *The Journal of conflict resolution*. (1974), 502-513.

⁴⁷ Michael M. Gunter. "The Kurdish Question in Perspective", *World Affairs*, (2004), 201

⁴⁸ Gunter, "The Kurdish Question in Perspective", 202-203

⁴⁹ Christopher M. Davidson, "Expatriates and the Gulf Monarchies: Politics, Security and the Arab Spring", *Asian Affairs*, (2014), 270-288.

De Britse academicus Christopher M. Davidson die gespecialiseerd is in het Midden-Oosten merkt in zijn artikel *Expatriates and the Gulf Monarchies: Politics, Security and the Arab Spring* het onderscheid op dat er in deze regio gemaakt wordt tussen inheemse burgers en 'expats'. De regeringen in de golfregio moeten een onderscheid maken tussen deze twee groepen om de betaalbaarheid van de voorzieningen te kunnen garanderen en ervoor te zorgen dat de distributie van de nationale welvaart niet teveel verdunt. Er is sprake van een door de staat gesponsorde sociale ongelijkheid. 'Expats' krijgen te maken met een inheemse bevolking die een hogere sociale status heeft en een overheid die deze groep ook voortrekt als het gaat om het gebruik van sociale voorzieningen.⁵⁰

Davidson schrijft in zijn artikel ook over het effect van grote hoeveelheden 'expats' op de binnenlandse politiek in de golfregio. Het brengt volgens hem twee significante voordelen voor de lokale politiek. Ten eerste biedt het de lokale politiek de mogelijkheid om de sociale status van de inheemse bevolking te verhogen. De inheemse bevolking wordt boven de buitenlandse werknemers geplaatst (ook die afkomstig zijn uit Westerse landen). Ten tweede zijn buitenlandse werknemers meestal apolitiek. Zij vormen stille gemeenschappen en willen de huidige status quo behouden. Davidson concludeert daarom ook dat 'expats' een stabiliserende rol hebben gespeeld in het politieke systeem van de golfstaten.⁵¹

3.6 Congo (eind jaren '60 en begin jaren '70)

Eind jaren '60 en begin jaren '70 verbleef het echtpaar in Congo (Brazzaville). Brazzaville is de grootste stad en ligt in het zuiden van Congo. Congo ligt in Centraal-Afrika en tot 1960 behoorde een deel van het huidige Congo tot het Franse koloniale rijk en het andere deel bij het Belgische.⁵²

Congo vocht vanaf 1956 tot 1960 voor onafhankelijkheid. In 1960 werd Congo onafhankelijk en werd het de Republiek Congo. Na de onafhankelijkheid

---

⁵⁰ Davidson, "Expatriates and the Gulf Monarchies", 275-280.

⁵¹ Davidson, "Expatriates and the Gulf Monarchies", 275-280.

⁵² Georges Nzongola-Ntalaja, *The Congo from Leopold to Kabila*. (London: Zed Books, 2002), 1-141.

vocht het van 1963 tot 1997 tegen verschillende dictatorschappen. Eerst was het kolonel Mobutu die te macht greep. Onder zijn bewind werd de naam veranderd in Zaïre en brak er een economisch en politiek slechte periode aan. De politieke invloed van het centrale gezag reikte niet verder dan de belangrijkste steden.⁵³ Vervolgens greep in 1968 majoor Ngouabi de macht, hij werd uiteindelijk in 1977 vermoord. Onder zijn bewind werd Congo in 1970 omgedoopt tot de Volksrepubliek Congo, gebaseerd op het marxistische gedachtegoed. In deze periodes waren er veel interne spanningen en problemen.⁵⁴

3.7 Libië (in de jaren '70)

Aan het begin van de jaren '70 (1971-1974) verbleef het echtpaar in de hoofdstad van Libië; Tripoli. Libië bestaat uit drie verschillende regio's; Cyrenaica, Fezzan en Tripolitanie. Voordat Libië in 1951 onafhankelijk werd was het een kolonie van Italië. Nadat Italië als bondgenoot van Nazi-Duitsland de oorlog had verloren was het onduidelijk wat er precies met Libië moest gebeuren. De Engelsen hadden beloofd dat het na de Tweede wereldoorlog onafhankelijk zou worden, terwijl Frankrijk het terug wilde geven aan Italië onder controle van de Verenigde Naties, de Verenigde Staten wilde dat Libië onder directe controle van de VN kwam en Rusland wilde zelf de voogdij hebben over Libië. Uiteindelijk duurde het tot 1951 voordat Libië onafhankelijk werd door middel van een V.N. decreet. Op het moment van de onafhankelijkheid was er een gigantisch tekort op de Libische betalingsbalans en was het inkomen per hoofd van de bevolking één van de laagste ter wereld. Daarnaast waren er als gevolg van de Tweede wereldoorlog fabrieken, infrastructuur en woningen vernietigd. De Verenigde Staten en Engeland gaven financiële steun om het land weer op te bouwen. Het klimaat maakte dit echter lastig. Het overgrote deel (95%) van Libië is woestijn en niet geschikt voor landbouw en andere economische activiteiten. De overige 5% van Libië is daar

---

⁵³ Arie Verrijp & Geert Willems. Geschiedenis Democratische Republiek Congo. <http://www landenweb.nl/democratische-republiek-congo/geschiedenis/> (22-4-2016).

⁵⁴ Nzongola-Ntalaja, *The Congo from Leopold to Kabila*. 1-141.

wel geschikt voor, deze gebieden liggen met name langs de kust, rond de steden Benghazi en Tripoli. Dit zijn ook de gebieden in Libië waar enige vorm van neerslag valt. Ook in deze gebieden is de invloed van de woestijn merkbaar.⁵⁵

In 1957 werd er in Libië voor het eerst olie gevonden en in 1959 werden er gigantische olievoorraden gevonden bij Zelten. Na de vondst van deze grote olievoorraden werd er aan de Wereldbank advies gevraagd over de manier waarop Libië het geld uit de olie-industrie moest investeren. De Wereldbank adviseerde om het geld eerst in de landbouw te investeren en vervolgens in het onderwijs, volksgezondheid en de infrastructuur. De olie-industrie zorgde voor een opleving in de Libische economie, die met miljoenen dollars toenam. Libië werd als gevolg hiervan echt zelfstandig en het inkomen per hoofd van de bevolking steeg.⁵⁶

De vondst van de grote olievoorraden leidde ook tot veel nieuwe problemen. Als gevolg van de werkgelegenheid en de hoge lonen in de olie-industrie werd de landbouw verwaarloosd en trok men massaal naar de steden. Dit leidde tot allerlei binnenlandse problemen. Libië bestond en bestaat nog steeds uit allerlei verschillende stammen die elk een bepaalde sociale positie bekleedden. De verhoudingen tussen deze groepen lagen vast. Na de vondst van de olievoorraden en de trek naar de steden lagen de verhoudingen tussen de verschillende stammen niet meer vast. Dit leidde tot allerlei spanningen. Totdat in 1969 na de september-revolutie Moammar al-Qadhafi aan de macht kwam. Qadhafi introduceerde het islamitisch-socialisme, waarin de nadruk lag op de Arabisch identiteit. Zo werd de islam de staatsgodsdienst, werd alcohol verboden en kwamen alle grondstoffen, de industrie en de handel in handen van de staat. Tevens ging de staat de landbouw plannen en werden er verschillende sociale voorzieningen getroffen, zoals gratis medische zorg, een minimumloon en een uitkering bij werkloosheid en arbeidsongeschiktheid.⁵⁷

---

⁵⁵ Pim Peppelenbosch en Elly Teune, *De wereld der Arabieren* (Haarlem: Romen, 1981), 160.

⁵⁶ Peppelenbosch en Teune, *De wereld der Arabieren*, 161.

⁵⁷ Ibidem, 162.

Aan het begin van de jaren '70 werd het ontwikkelingsplan (1972-1975) ingevoerd. Dit plan moest er toe leiden dat Libië minder afhankelijk zou worden van de olie-industrie. Het accent werd in dit ontwikkelingsplan meer gelegd op de landbouw, woningbouw en industrie. Op het gebied van de landbouw moest Libië geheel zelfvoorzienend worden en de industrie moest zich met name richten op relatief makkelijk te produceren producten. Een probleem bij de uitvoering van het ontwikkelingsplan begin jaren '70 is het tekort aan geschoold personeel. Dankzij de grote olievoorraden en de olie-industrie was Libië in 1973 één van de rijkste Arabische landen, het produceerde 104,5 miljoen ton olie en was daarmee de vierde olieproducent van de Arabische wereld.⁵⁸

3.8 Sierra-Leone (eind jaren '70 en begin jaren '80)

Eind jaren '70 (1974-1977) en begin jaren '80 (1981-1987) verbleef het echtpaar in Freetown (Sierra-Leone). Sierra-Leone ligt in West-Afrika. Freetown bestaat al sinds 1495, in dat jaar bouwden Portugezen daar een fort om hun handelsbelangen te beschermen. Vanuit het toenmalige Freetown werden er slaven vervoerd naar de koloniën in Amerika. Toen Groot-Brittannië in 1772 de slavernij afschafte, brachten de Engelsen een groep bevrijdde slaven terug naar Sierra-Leone, zij vestigden zich rond het toenmalige fort. Deze gemeenschap zou het begin vormen van het huidige Freetown en de latere hoofdstad van Sierra-Leone.

Sierra-Leone werd in 1961 onafhankelijk en kent sindsdien vele problemen. Zo zijn er verscheidene staatsomwentelingen geweest en de daarbij horende politieke onrust en zijn er verscheidende economische problemen. Een belangrijke oorzaak van deze problemen is de grote verdeeldheid tussen het noorden en het zuiden van Sierra-Leone.⁵⁹

---

⁵⁸ Ibidem, 163.

⁵⁹ Arie Verrijp & Geert Willems. Geschiedenis Sierra-Leone.
<http://www landenweb.nl/sierra-leone/geschiedenis/> (22-4-2016).

3.9 Nigeria (eind jaren '70 en begin jaren '80)

Eind jaren '70 en begin jaren '80 verbleef het echtpaar in Kano (Nigeria). Nigeria is één van de armste landen ter wereld. In de periode 1970 tot 2000 is de armoede verder toegenomen. Van 36 procent van de bevolking die moest leven van minder dan één dollar per dag tot net iets minder dan 70 procent van de bevolking die met minder dan één dollar per dag moest rondkomen. Nigeria is er in deze periode niet in geslaagd om de armoede in het land te bestrijden, ondanks de aardolie inkomsten ⁶⁰

Een belangrijke oorzaak van de armoede onder de bevolking is het gebrek aan (politiek) leiderschap en de grote corruptie in Nigeria. Een andere oorzaak is de grote religieuze en culturele diversiteit. Nigeria is een relatief groot land met een grote verscheidenheid aan etnische groepen (meer dan 250) en religies. De islam is de grootste godsdienst in Nigeria (met name in het noorden) gevolgd door het christendom (met name in het zuidoosten) en verschillende natuurgodsdiensten. In die 250 verschillende etnische groepen zijn er vier kerngroepen te onderscheiden; de 'Hausa' (21 procent), de 'Fulani' (11 procent), de 'Yoruba' (21 procent) en de 'Ibo' (18 procent). Het Engelse koloniale bestuur voegde de diverse regio's samen tot één land; Nigeria. Tot de onafhankelijkheid in 1960 had Engeland grote invloed op Nigeria. Deze diversiteit leidde na de onafhankelijk tot verschillende gewelddadige incidenten tussen de verschillende etnische groepen. ⁶¹

Zo kreeg Nigeria te maken met een burgeroorlog in de periode 1967-1970 tussen het centrale gezag en de opstandige Biafra regio. Daarnaast waren er in de jaren '70 nog een aantal kleinere rellen tussen verschillende groeperingen. Bijvoorbeeld in 1978 toen er zes studenten werden vermoord tijdens rellen op de universiteit in Zaria tussen christelijke en moslim studenten. Alle (zes) presidenten die na de onafhankelijkheid het land regeerden slaagden er niet in om de corruptie aan te pakken, veroorzaakt door de etnische spanningen. Er ontbrak een gevoel van eenheid en verbondenheid

---

⁶⁰ Paul Collier, Chukwuma C. Soludo en Catherine Pattillo. *Economic Policy Options for a Prosperous Nigeria* (Hampshire: Palgrave Macmillan, 2008), 61-62.

⁶¹ Chinua Achebe. *The trouble with Nigeria* (Oxford: Heinemann, 1983), 3-8.

in Nigeria. Er is sprake van regionalisme, de Nigerianen richtten zich op hun eigen etnische identiteit en regio. ⁶²

Sinds het midden van de jaren '70 wordt dit separatisme versterkt doordat politieke leiders hun volgers oproepen om te stemmen langs religieuze lijnen. Moslims werden opgeroepen om op moslims te stemmen en christenen op christenen. Tevens werd er in deze periode een nieuwe constitutie geschreven die de verschillende groeperingen meer mogelijkheden boden om eigen autonome regio's te vormen. Tevens speelde er aan het eind van de jaren '70 een belangrijke religieuze kwestie. Het betrof hier de vraag of Nigeria een seculiere staat moest worden of dat de sharia moest worden ingevoerd. Bij de verkiezingen in 1978 bereikten de spanningen hierover een hoogtepunt. Politici manipuleerden religieuze symbolen, normen en waarden voor het gebruik in politieke campagnes. Dit versterkte de spanningen tussen de verschillende groepen en leidde uiteindelijk in de jaren '80 en '90 tot toenemende rellen en politiek geweld. ⁶³

3.10 Identiteit & het contact met de inheemse bevolking

'Expats' verblijven soms jarenlang in het buitenland waardoor er identiteitsvraagstukken kunnen ontstaan. Het kan aanleiding geven voor confronterende vragen als: wie ben ik en waar hoor ik nu eigenlijk bij? 'Expats' komen in de periode dat ze tijdelijk in het buitenland verblijven in aanraking met een verscheidenheid aan buitenlandse invloeden die invloed kunnen hebben op de identiteit van de 'expat'. Wanneer is iets onderdeel van je identiteit? Is interesse in de politiek van het land waar de 'expat' tijdelijk verblijft een deel van zijn of haar identiteit? Voor mijn masterthesis onderzoek is identiteit een belangrijk concept. Door te analyseren op welke manier gebeurtenissen en veranderingen zijn beschreven in de egodocumenten van een 'expat' kan er een beeld ontstaan van de identiteit van de 'expat'. Voordat

---

⁶² Saad Suhana & Jacob Ray Ikechukwu. "Managing Ethnic Conflict for Nation Building: A Comparative Study between Malaysia and Nigeria" *Asian Social Science* 8.7 (2012), 69-76.

⁶³ Toyin Falola. *Violence in Nigeria; The Crisis of Religious Politics and Secular Ideologies*. (Rochester: University of Rochester Press, 1998), 1-5.

ik dit ga behandelen zal ik eerst toelichten wat er precies onder identiteit wordt verstaan. De socioloog Maykel Verkuyten onderscheidt in zijn boek *identiteit en diversiteit* vijf verschillende aspecten.⁶⁴

Het eerste aspect is zelfcategorisering. Dit aspect heeft te maken met jezelf indelen of rekenen tot een bepaalde groep. Dit gaat in de meeste gevallen heel eenvoudig, omdat je nu eenmaal tot een bepaalde groep of gemeenschap behoort. Een groepsnaam of label heeft specifieke betekenissen. Jezelf indelen in een bepaalde groep leidt ertoe dat mensen zich ook als lid van een bepaalde groep gaan zien. Deze zelfcategorisering heeft een politieke component.⁶⁵

Als een 'expat' bijvoorbeeld in zijn of haar egodocumenten schrijft over bepaalde gebeurtenissen en veranderingen kan dit een indicatie zijn van de groep of gemeenschap waar hij of zij zich toe rekent. De verwachting is dat er meer aandacht is voor de gemeenschap of groep waar de 'expat' zichzelf toe rekent. Als Nederlander zal je bijvoorbeeld meer schrijven over andere Nederlanders en gebeurtenissen in Nederland belangrijker vinden dan gebeurtenissen in andere landen

Deze zelfcategorisering zegt echter niets over het belang van de groep of gemeenschap voor het betreffende individu. Ieder individu zal een andere waarde hechten aan haar etnische achtergrond. Als de etnische achtergrond voor een individu belangrijk is dan zal dat meer invloed hebben op het handelen van het individu en wordt het moeilijker om met kritiek op de eigen gemeenschap en groep om te gaan.⁶⁶

Een ander belangrijk aspect is de gevoelsmatige waardering van identiteiten die voor het betreffende individu belangrijk zijn. Bij dit aspect gaat het om de mate van waardering. Identiteiten die voor een bepaald individu belangrijk zijn waardeert het desbetreffende individu meestal ook meer. Het gaat hier om de overlap tussen wat je bent en de gevoelens die daarbij komen kijken. Als een persoon bijvoorbeeld zelf 'een Republikein' is dan zal het

---

⁶⁴ Maykel Verkuyten, "*Identiteit en Diversiteit*" (Amsterdam: Pallas Publications, 2010), 7-9.

⁶⁵ Verkuyten, "*Identiteit en diversiteit*", 39.

⁶⁶ Ibidem, 39.

desbetreffende individu automatisch ook positiever praten over andere Republieken en deze ook waarderen.⁶⁷

Het vierde aspect van identiteit betreft gevoelens van eenheid en verbondenheid. Gevoelsmatig is de eigen gemeenschap onderdeel van individuen en bindt het individuen aan personen om hem heen. Er is een bepaald gevoel van eenheid, waardoor mensen persoonlijk geraakt worden door datgene wat andere leden van deze gemeenschap meemaken.⁶⁸

Het gaat hier om het gevoel van eenheid dat kan ontstaan bij een 'expat' als leden van zijn of haar gemeenschap worden beïnvloed door politieke besluiten of te maken krijgen met ingrijpende veranderingen en gebeurtenissen.

De antropologen Grimshaw en Sears beweren dat de identiteit van personen die tijdelijk in het buitenland verblijven wordt beïnvloed door hun interacties met de omgeving. De identiteit wordt volgens hun gevormd door de interactie met anderen, er wordt gereageerd op de gevoelens en verwachtingen uit de omgeving.

De socioloog George Herbert Mead stelt in zijn boek *Mind, Self and Society* ook dat de identiteit beïnvloed wordt door de omgeving. In een omgeving zijn verschillende stimuli te vinden die ervoor zorgen dat een individu op een bepaalde manier handelt. Elk individu heeft volgens Mead een bepaald besef van het bestaan van zijn of haar omgeving en de relaties tussen het individu en zijn of haar omgeving. Mead beweert dat individuen zich constant afvragen wat anderen van hen denken en vinden. Identiteit wordt in dat geval gezien als een constante onderhandeling tussen het individu en de context. Een gebeurtenis krijgt in dit geval een bepaalde betekenis door een proces van sociale interactie. Mead geeft in zijn boek het volgende voorbeeld: er zijn bepaalde objecten in onze omgeving die wij mooi vinden, maar die wij niet mooi zouden vinden als er geen individuen waren die deze objecten ook apprecieerden. Mead bedoelt hier dat mensen zich constant afvragen wat

---

⁶⁷ Ibidem, 40.

⁶⁸ Ibidem, 41.

anderen in hun omgeving vinden en zich op basis van deze oordelen gaan aanpassen.⁶⁹

Betekenisgeving wordt volgens Grimshaw en Sears gezien als een vorm van intersubjectiviteit door de uitwisseling van verschillende symbolen. De sociale omgeving van een individu is dan erg belangrijk. 'Expats' hebben te maken met een omgeving die erg divers is. Dit suggereert dat 'expats' regelmatig informatie herinterpreteren en betekenis geven aan gebeurtenissen die overeenkomen met de veranderende omstandigheden (omgeving).⁷⁰

De antropologen Jina Mao en Yan Shen richten zich meer op de culturele identiteit van een 'expat'. Zij beweren dat juist grote culturele diversiteit waar 'expats' mee te maken krijgen de invoer levert voor culturele identiteitsveranderingen. Door het werken in het buitenland krijgen 'expats' met unieke uitdagingen te maken, zij moeten zich aanpassen aan een totaal andere situatie. Dit gaat vaak gepaard met persoonlijke transformatie. Deze persoonlijke transformatie wordt vaak veroorzaakt door stress, angst en onzekerheid die ontstaat door het in contact komen met andere landen en culturen. 'Expats' kunnen doordat ze in contact komen met andere culturen te maken krijgen met identiteitsvraagstukken. De culturele identiteit is daarom een belangrijk concept voor het duiden van veranderingen die 'expats' ervaren als ze in het buitenland werken.⁷¹

Bentley et al. spreken in het kader van persoonlijke transformatie over het proces van acculturatie dat ontstaat als 'expats' langdurig in contact komen met een andere cultuur. Acculturatie is het proces van overname van elementen uit een vreemde cultuur wanneer culturele groepen langdurig in direct contact met elkaar staan. Wanneer nieuwkomers geïntroduceerd worden dan ervaren zij psychologische acculturatie, een verandering in hun persoonlijke culturele identiteit. Dit proces is wel afhankelijk van direct contact en herhaalde culturele beïnvloeding, via sociale interactie tussen de

---

⁶⁹ George Herbert Mead, *Mind, Self and Society* (Chicago: University of Chicago Press, 1934), 147-148.

⁷⁰ Trevor Grimshaw en Coreen Sears, "Where am I from? Where do I belong?", *Journal of Research in International Education*, 23, (2008), 259-265.

⁷¹ Jina Mao & Yan Shen, "Cultural identity change in expatriates: A social network perspective", *Human Relations*, 2015, 4-9.

nieuwkomers en de leden van de dominante cultuur.⁷² De Amerikaanse psycholoog John W. Berry maakt onderscheid tussen twee verschillende typen gedrag die ontstaan bij het proces van acculturatie. Eerst worden de culturele elementen die overeenkomen met de eigen cultuur overgenomen. Dit gaat erg gemakkelijk omdat er gelijkenissen zijn met de eigen cultuur. Het tweede type gedrag heeft te maken met een gevoel van psychische stress dat kan ontstaan bij culturele elementen die volledig anders zijn. Het gevoel van stress dat kan ontstaan, leidt tot een gevoel van onzekerheid of een gevoel van afwijzing ten opzichte van de nieuwe cultuur. Individuen wijzen hier de nieuwe cultuur (gedeeltelijk) af, omdat het niet past bij hun culturele afkomst.⁷³

Als de sociale banden met het moederland (tijdelijk) zijn verbroken creëert dat een bepaalde instabiliteit bij de culturele identiteit van 'expats'. Als de stabiele, ondersteunende netwerken van 'expats' met het moederland ontbreken zullen 'expats' op zoek gaan naar nieuwe relaties in het land waar ze werkzaam zijn. Intensief contact met de lokale bevolking leidt ertoe dat 'expats' gaan reflecteren op hun eigen culturele normen en waarden, wat weer leidt tot het adopteren van nieuwe culturele normen en waarden en verandering in hun eigen culturele identiteit.⁷⁴

Sterke banden met het lokale land en sociale relaties met de lokale bevolking leveren een positieve bijdrage aan het aanpassingsvermogen van 'expats'. Het levert culturele kennis, middelen en emotionele ondersteuning die 'expats' helpen hun perceptie en gedrag te veranderen. De sterkte, frequentie en heterogeniteit van deze relaties of contacten hebben weer invloed op het welzijn van 'expats'.⁷⁵

De antropologe Monica Wehner schrijft in haar artikel 'Typologies of Memory and Forgetting among the Expatriates of Rabaul' dat er bij haar

---

⁷² Jeffrey R. Bentley, Jacob W. Breland, Ning Xu, Emily D. Champion, Darren C. Treadway, "The political skill and will of Expatriates in acculturating to the politics of an organization in a new culture", *International Journal of Intercultural Relations*, 2015, 343-347.

⁷³ John W. Berry, "Acculturation: Living successfully in two cultures", *International Journal of Intercultural Relations*, 2005, 697-712.

⁷⁴ Mao & Shen, "Cultural identity change in expatriates: A social network perspective", 9-14.

⁷⁵ Ibid, 14-18.

onderzoek naar de relaties tussen herinneringen en de geschiedenis van 'expats' juist sprake was van een grote afstand tussen de 'expats' en de inheemse bevolking. Deze afstand definieert ze als een vorm van cultuurverschil, veroorzaakt door historische processen. Zij ging er tijdens haar onderzoek vanuit dat ze door de 'expatgemeenschap' gezien zou worden als één van hen. Dit was echter niet het geval. Het beeld dat zij had van het land was compleet anders dan het beeld en de herinneringen die de 'expatgemeenschap' over het land had. Ze voelde een bepaalde afstand, ook al was zij afkomstig uit de Westerse wereld. Dit suggereert dat culturele identificatie niet vast, maar vloeibaar is, zeker als dat geconstrueerd en verteld wordt buiten het thuisland.⁷⁶ In haar artikel komt naar voren dat de culturele identificatie van 'expats' vloeibaar is. Dit impliceert dat 'expats' met dezelfde nationaliteiten niet onmiddellijk één homogene groep vormen in het gastland.

3.11 De gemeenschap en het contact met het moederland

Het belang van de omgeving is zojuist al terloops aan de orde geweest. In deze paragraaf wil ik hier iets dieper op in gaan. 'Expats' vormen in het buitenland tijdelijk een eigen gemeenschap met eigen scholen, eigen beveiliging, eigen normen en waarden en eigen regels. Afgezien van de verbondenheid met deze gemeenschap zullen 'expats' zich ook verbonden voelen met een grotere gemeenschap (bijv. met het moederland). Benedict Anderson stelt dit aan de orde in zijn boek *Imagined Communities*. Hij schrijft daarin dat eigenlijk elke gemeenschap ingebeeld is omdat je nooit iedereen of zelfs niet een groot deel van die ingebeelde gemeenschap zult leren kennen, ontmoeten of horen. Toch heerst er in de gedachten van alle leden het gevoel dat ze tot een bepaalde gemeenschap behoren. Benedict Anderson ziet de opkomst van de massamedia als een belangrijke factor bij de vorming van deze ingebeelde gemeenschappen. Een massamedium als de krant vormt een beeld van het land en de landgenoten van de 'expat'. Berichten in de krant, maar ook andere berichten in de massamedia leidden ertoe dat 'expats' zich een beeld vormen van de opvattingen en de meningen van de rest van hun gemeenschap (landgenoten)

---

⁷⁶ Monica Wehner, "Typologies of Memory and Forgetting among the Expatriates of Rabaul", *The Journal of Pacific History*, (2010), 57-63.

ook al staan ze niet in direct contact met elkaar, er is sprake van een ingebeelde gemeenschap. De opvattingen en meningen van deze ingebeelde gemeenschap kunnen invloed hebben op de manier waarop 'expats' bijvoorbeeld bepaalde gebeurtenissen en veranderingen ervaren en de manier waarop ze daarmee omgaan.⁷⁷

Robert Boller en Debora Halbert beweren in hun artikel 'American citizenship and expatriatism' dat burgerschap verder gaat dan het idee van *imagined communities* van Benedict Anderson. Burgerschap omvat volgens hen de individuele rechten en plichten die een 'expat' heeft ten opzichte van het moederland. Zo moeten Amerikaanse 'expats' bijvoorbeeld gewoon Amerikaanse belasting betalen. Op deze manier blijven Amerikaanse 'expats' verbonden door bepaalde plichten die zij hebben. Burgerschap verbindt een individu met een territoriale staat. Deze banden ontstaan door de geboorteplaats, doordat de ouders verbonden zijn met een bepaald land of door een formeel naturalisatieproces. Burgerschap creëert een soort eenheidsgevoel tussen burgers, de staat en de natie. Voor burgerschapstheoretici is de legale en psychologische band tussen een natie en een individu de kern van de politieke identiteit van een individu.⁷⁸

In het artikel 'American citizenship and expatriatism' van Robert Boller en Debora Halbert wordt ook geschreven over de verbroken connectie tussen een individuele burger en het land van oorsprong, wat wordt veroorzaakt door transnationale relaties, globalisering, internationale ondernemingen en migratie. Op deze manier ontstaat er een andere identiteit; de 'global citizen' – die vaak geassocieerd wordt met degenen die vrijwillig het moederland verlaten. 'Expats' blijven echter volgens Robert Boller en Debora Halbert verbonden met het moederland doordat ze maar tijdelijk in het buitenland werken, een bepaalde etnische achtergrond hebben, gevoelens van nostalgie hebben en relaties met vrienden en familie in het moederland hebben. Dus op het niveau van persoonlijke identiteit is het burgerschap gecreëerd door connecties uit het verleden. Daarnaast blijven 'expats' ook verbonden met het

---

⁷⁷ Benedict Anderson, *Imagined Communities* (London: Verso, 1991), 1-47.

⁷⁸ Robert Boller & Debora Halbert, "American citizenship and expatriatism", *Citizenship Studies*, (2014), 233-237.

moederland zelf. Ze hebben te maken met bepaalde rechten en plichten, zo moeten Amerikaanse 'expats' belasting betalen aan Amerika. Een ander punt waarop ze verbonden blijven is de mogelijkheid die ze hebben om te gaan stemmen.⁷⁹

De historici Patrick Manning en Tiffany Trimmer beweren in hun boek *Migration in World History* dat gemeenschappen zijn ontstaan door een gemeenschappelijke taal. Zij zien dat gemeenschappen zichzelf organiseren rond een gedeelde taal. Elke taal ontwikkelt een eigen onderscheidende vocabulaire en grammatica. De grenzen van een gemeenschap worden volgens Patrick Manning en Tiffany Trimmer getrokken door taal. Deze taalgrenzen hoeven echter niet heel scherp te zijn, bijvoorbeeld bij het spreken van een dialect. Een individu die een dialect spreekt hoort bij een andere taalgemeenschap, maar kan de taal relatief makkelijk leren. Bij andere talen vergt het een zekere mate van studie en oefening om deze te leren. Op deze manier worden er ook verschillende afstanden gecreëerd tussen verschillende taalgemeenschappen. De taal houdt een gemeenschap bij elkaar. Individuen kunnen zich daardoor verbonden voelen met mensen die dezelfde taal spreken. Dit doet zich ook voor bij 'expats' die contact hebben met individuen die onder dezelfde taalgemeenschap vallen. Het kan hier bijvoorbeeld gaan om de contacten met thuis en familie.⁸⁰

Door permanente en tijdelijke migratie van bijvoorbeeld 'expats' komen ook andere gemeenschappen in contact met andere talen. Deze spreiding van taal en woorden kan leiden tot (taal)innovatie en het ontstaan van nieuwe taalgemeenschappen. Elke gemeenschap die verbonden is door taal deelt ook gebruiken. Door de gedeelde taal is de gemeenschap in staat om bepaalde gebruiken, normen en waarden door te geven.⁸¹

De mate waarin een individu culturele normen, waarden en overtuigingen communiceert in een netwerk wordt door socioloog Mark Granovetter aangeduid als de mate van 'embeddedness'. Het geeft weer in

---

⁷⁹ Boller & Halbert, "American citizenship and expatriatism", 237-240.

⁸⁰ Manning, *Migration in World History*, 3.

⁸¹ Ibid, 4.

welke mate een individu zich verbonden voelt met een nationale cultuur.⁸² De communicatie in een netwerk verloopt via verschillende sociale relaties. Chiu et al. onderscheiden twee soorten relaties; (1) expressieve relaties en (2) instrumentele relaties. Instrumentale relaties helpen 'expats' aan fysieke, emotionele en financiële middelen. Deze relaties zijn veel minder diepgaand dan die van de expressieve relaties. Expressieve relaties zijn gebaseerd op sterke banden en frequent contact, ze helpen 'expats' om de stress die het leven in het buitenland met zich meebrengt te beperken. Om cultureel 'embedded' te worden is er dus contact nodig met een hoge frequentie, een hoog intimiteitsgehalte en een hoge emotionele intensiteit.⁸³ In de egodocumenten van de geselecteerde 'expat' kan het bijvoorbeeld interessant zijn om te kijken in welke categorie sociale relaties het contact met thuis valt. Of hoe de sociale relaties met de inheemse bevolking getypeerd kunnen worden.

De antropologen Mao en Shen spreken in het kader van sociale relaties over culturele 'density'; de mate waarin actoren van dezelfde of andere culturele groepen elkaar kennen. Zij maken een onderscheid tussen twee sub-dimensies. (1) 'same-culture density'; de mate waarin actoren van dezelfde nationale cultuur elkaar kennen en (2) 'cross-culture density'; de mate waarin actoren van verschillende nationale culturen elkaar kennen. Een hoge mate van 'cross-culture density' betekent bijvoorbeeld dat leden van verschillende culturele groepen in een sociaal netwerk elkaar kennen en dat er veel communicatie is tussen de verschillende culturele groepen. 'Low cross-culture density' betekent daarentegen juist dat er sprake is van segregatie. 'Expats' fungeren in zo'n geval vaak als een brug tussen de verschillende culturele groepen, omdat 'expats' ervoor zorgen dat verschillende culturele groepen in

---

⁸² Mark Granovetter, "Economic Action and Social Structure: The Problem of Embeddedness", *American Journal of Sociology*, 1985, 481-483.

⁸³ Ya-Ping Chiu, Mellen Wu, Wen-Long Zhuang & Ying-Yu Hsu, "Influences on expatriate social networks in China", *The International Journal of Human Resource Management*, 2009, 790-793.

contact komen met ander culturen. ⁸⁴ Het is interessant om te onderzoeken of dit ook terugkomt in de te onderzoeken egodocumenten.

3.12 'Expats' en nostalgie

Als 'expats' tijdelijk naar het buitenland worden gestuurd en in contact komen met een andere omgeving en culturen kunnen er gevoelens van nostalgie ontstaan. Het woord nostalgie is afgeleid van het Griekse *nostos* wat terugkeren naar huis betekent en *algia* wat refereert aan een pijnlijke conditie. ⁸⁵

De Nederlandse historica Arianne Baggerman definieert nostalgie in haar artikel "Zo een vrijheid begeer ik nimmer meer te beleven" als volgt: "het terugverlangen naar situaties waarvan men zich realiseert dat ze onherroepelijk tot het verleden behoren". ⁸⁶ In dit artikel schrijft Baggerman dat het ontstaan van nostalgie het gevolg zou zijn geweest van de Franse revolutie. Dit vanwege de grote impact van de Franse revolutie en de Napoleontische oorlogen op de structuur van het leven. Binnen een relatief korte periode was het verleden niet langer de leidraad voor de tijd die nog moest komen. Door die veranderingen raakten mensen vervreemd van hun omgeving en raakten in een isolement. Er kwam het besef dat de wereld totaal veranderd was en net als zichzelf nooit meer de oude zou worden. ⁸⁷

Volgens de Amerikaanse socioloog Fred Davis is nostalgie zowel een individuele als een collectieve emotie die een rol speelt bij het betekenis geven aan situaties in het heden. Het is het verlangen naar iets wat niet meer terugkomt. Herinneringen aan het verleden worden in het heden gebruikt om betekenis te geven aan gebeurtenissen, personen en plaatsen. Gevoelens van nostalgie komen met name op in tijden van gebeurtenissen die een grote invloed hebben op een individu. Deze gebeurtenissen kunnen invloed hebben

---

⁸⁴ Mao & Shen, "Cultural identity change in expatriates: A social network perspective", 15-19.

⁸⁵ Fred Davis, *Yearning for Yesterday: A Sociology of Nostalgia* (New York: Free Press, 1979), 4-9.

⁸⁶ Arianne Baggerman, "Zo een vrijheid begeer ik nimmer meer te beleven", *De Negentiende Eeuw* 33 (2009), 77-93.

⁸⁷ Arianne Baggerman, "Zo een vrijheid begeer ik nimmer meer te beleven", *De Negentiende Eeuw* 33 (2009), 77-93.

op de identiteit van het individu, het kan leiden tot verwarring over de eigen identiteit. Nostalgie biedt in deze perioden een bepaald houvast, het zorgt voor het behoud van een positief zelfbeeld.⁸⁸ 'Expats' gebruiken herinneringen om betekenis te geven aan gebeurtenissen, personen en plaatsen. Juist in tijden van nare gebeurtenissen en veranderingen kunnen nostalgische gevoelens bij 'expats' opkomen.

Fred Davis maakt in zijn boek *Yearning for yesterday* onderscheid tussen drie verschillende niveaus van nostalgie; (1) simpele nostalgie (eerste orde) (2) reflexieve nostalgie (tweede orde) (3) geïnterpreteerde nostalgie (derde orde). Het eerste niveau (simpele nostalgie) heeft betrekking op de gedachte dat vroeger alles beter was. Het is het idealiseren van het verleden, waarbij er geen aandacht is voor de mindere momenten van het verleden. Bij het tweede niveau (reflexieve nostalgie) worden vragen gesteld over het verleden. Was het vroeger echt de ideale situatie? Was het vroeger echt beter dan nu? Bij het derde niveau (geïnterpreteerde nostalgie) worden de nostalgische gevoelens geïnterpreteerd. Er worden vragen gesteld zoals; wat betekenen deze nostalgische gevoelens en wanneer zijn deze gevoelens aanwezig?⁸⁹

Ook historicus Monica Wehner spreekt in haar artikel 'Typologies of Memory and Forgetting' over nostalgie. Zij omschrijft nostalgie als het terugverlangen naar het verleden met haar afgemaakte vormen en bekende consequenties en het gemis daaraan in het heden, wat leidt tot toegenomen onzekerheid. Het verleden wordt gezien als iets compleets en het heden als iets wat gefragmenteerd is, met onafgemaakte vormen en onbekende consequenties. Herinneringen spelen hierin een tegenstrijdige rol door hun onontkoombaarheid. Het biedt individuen de mogelijkheid lief te hebben, te denken en te handelen met een bepaald besef of om gevoelens van blijdschap en spijt te ervaren. Herinneringen handelen als een soort spiegel die een individu de mogelijkheid biedt om het "zelf" te construeren. Het biedt een gevoel van continuïteit.⁹⁰

---

⁸⁸ Davis, *Yearning for Yesterday*, 9-12.

⁸⁹ Ibidem, 9-26.

⁹⁰ Monica Wehner, "Typologies of Memory and Forgetting among the Expatriates of Rabaul", *The Journal of Pacific History*, (2010), 67-73.

De neiging tot nostalgie groeit naarmate de kwalitatieve afstand tussen het individu en het verleden groter wordt. Het gevoel van verlies heeft een conserverende werking op herinneringen.⁹¹ Juist bij 'expats' wordt de afstand tussen het individu en het verleden groter doordat ze het moederland tijdelijk verlaten. Ze verlaten de plek waar zij een verleden hebben voor een compleet nieuwe locatie.

De historicus Monica Wehner spreekt in haar artikel 'Typologies of memory and Forgetting among the Expatriates of Rabaul' over de relatie tussen herinneringen en ballingschap. Deze relatie is gecompliceerd door ervaringen in het heden, ingebeelde processen, afstand en discontinuïteit. Wat opvalt in haar artikel is dat de 'expats' volgens haar herinneringen opdelen in het heden, het onmiddellijke verleden en het diepe verleden. Als de 'expats' te maken krijgen met nare gebeurtenissen in het heden dan gaan ze terug naar het onmiddellijke verleden – de tijd die voorafgaat aan de nare gebeurtenissen. Dit is een strategie om het heden te overleven, door terug te gaan en te denken aan fijne herinneringen uit het directe verleden.⁹²

De antropologe Nadia Seremetakis merkt op dat zintuigen niet alleen het lichaam de mogelijkheid geven om interacties aan te gaan met de buitenwereld, maar ook dat zintuigen ervoor zorgen dat individuen de wereld kunnen 'enten' met geschiedenis en herinneringen. Het woord zintuig refereert meestal aan het voelen, proeven, ruiken, zien en horen, maar het kan ook gezien worden in de betekenis of het belang van een woord of context. Zintuigen kunnen een rol spelen bij het oproepen van bepaalde herinneringen, gevoelens of verlangens. Dit koppelt zintuigelijke herinneringen aan nostalgische gevoelens. Bepaalde geuren, kleuren of smaken in het gastland kunnen nostalgische gevoelens oproepen bij 'expats'.⁹³

De psycholoog Michiel Hengeveld vergelijkt nostalgie met een mentale stoornis omdat een aantal uitingsvormen van nostalgie te vergelijken zijn met

---

⁹¹ Wehner, "Typologies of Memory and Forgetting among the Expatriates of Rabaul", 65-67.

⁹² Ibid, 62-65.

⁹³ Nadia Seremetakis, "The Memory of the senses: Historical Perception, Commensal Exchange and Modernity", *Visual Anthropology Review*, (1993), 2-18.

mentale stoornissen die opkomen als mensen weggaan uit hun vertrouwde omgeving. Er ontstaat een gevoel van droefheid en pijn, het verlies van iets dierbaars. Kenmerkend hierbij is dat het individu zich meestal niet kan settelen in de nieuwe omgeving. Het kan hierbij gaan om aanpassingsstoornissen waarbij het gaat om een falende reactie van een individu op een situatie of het kan gaan om een stoornis die veroorzaakt wordt door de (stressvolle) situatie zelf.⁹⁴ "Expats" kunnen hiermee te maken krijgen als zij tijdelijk worden uitgezonden naar een ander land of als ze te maken krijgen met ingrijpende (politieke of gewelddadige) gebeurtenissen. In zo'n geval kunnen er nostalgische gevoelens opkomen. Dit zijn echter niet de enige gevoelens die in zo'n situatie kunnen opkomen. Er kunnen ook gevoelens van angst, vermoeidheid, onrust, gespannen, machteloosheid en heimwee opkomen.

3.13 'Expats' en heimwee

'Expats' kunnen naast nostalgische gevoelens ook te maken krijgen met heimwee. De psycholoog Dieu Hack-Polay schrijft in zijn artikel 'When Home Isn't Home' over heimwee en de negatieve aspecten die dat met zich meebrengt voor 'expats'. Het thuis verlaten heeft al bij heel veel mensen geleid tot een gevoel van heimwee. Hack-Polay definieert heimwee als de algemeen ervaren toestand van leed onder degenen die hun huis hebben verlaten en zichzelf vinden in een nieuwe omgeving. Dit gevoel kan uiteindelijk leiden tot allerlei lichamelijke klachten, zoals depressies, tekort aan slaap, hoofdpijn en eetstoornissen. Vaak wordt dit volgens hem veroorzaakt door een 'culture-shock'. Dit kan ingeperkt worden door ondersteunende diensten in het gastland, die helpen om te wennen aan de nieuwe omgeving.⁹⁵

Hack-Polay onderscheidt vijf manieren waarop er gevoelens van heimwee kunnen ontstaan bij 'expats'. De eerste manier is het gevoel van separatie dat ontstaat bij de 'expat' omdat die uit de vertrouwde sociale en

---

⁹⁴ Michiel W. Hengeveld & A.J.L.M. van Balkom. "Leerboek Psychiatrie" (Utrecht: de Tijdstroom, 2009).

⁹⁵ Dieu Hack-Polay, "When Home Isn't Home", *International Journal of Psychological Studies*, (2012), 62-64

culturele netwerken wordt gehaald, waardoor er een gevoel van hulpbehoevendheid ontstaat. De tweede manier heeft te maken met de dagelijkse routines. Het tijdelijk verhuizen naar een ander land leidt ertoe dat 'expats' te maken krijgen met een breuk in hun dagelijkse routines. De derde manier waarop er gevoelens van heimwee kunnen ontstaan bij 'expats' is als zij het gevoel hebben dat zij geen controle hebben over hun nieuwe omgeving. De vierde manier heeft te maken met de nieuwe rol die zij moeten ontwikkelen om in harmonie met de nieuwe omgeving te leven. De vijfde manier heeft te maken met een innerlijk conflict, er ontstaat een bepaalde weerstand in het "zelf". Aan de ene kant is een 'expat' gedwongen om nieuwe dingen te leren en op een andere manier naar dingen te kijken die past bij het gastland, maar aan de andere kant is er een bepaalde innerlijke weerstand omdat dit niet hoeft te passen bij datgene wat hij of zij van huis uit heeft meegekregen. Dit kan uiteindelijk leiden tot een hevig verlangen naar thuis.⁹⁶

De psycholoog Fisher geeft in haar boek *Homesickness, Cognition and Health* aan dat er zich in het hoofd van iemand die heimwee heeft bepaalde obsessieve gedachten over thuis ontwikkelen. Het gaat hier om het construeren van thuis als de ideale situatie. Meestal is dat in combinatie met negatieve gedachten over de nieuwe (werk)omgeving. 'Expats' ervaren de eerste dagen na het vertrek meestal de meeste heimwee.⁹⁷

De bedrijfskundige Hamid S. Atiyyah schrijft in zijn artikel 'Expatriate acculturation in Arab Gulf countries' dat 'expats' in de golfregio weinig en gebrekkig contact hebben met de inheemse bevolking en overheidsmedewerkers. Deze beperkte sociale interacties met het gastland kan bij 'expats' leiden tot een sterk gevoel van sociale isolatie en heimwee.⁹⁸

Assistent professor Ghadah Al Murshidi van de UAE universiteit benadrukt dat dit gevoel van isolatie dat ontstaat door beperkte sociale interacties in het gastland verholpen kan worden door landgenoten. Landgenoten kunnen helpen om de stress die hiermee gepaard gaat te

---

⁹⁶ Hack-Polay, "When Home Isn't Home", 63-64.

⁹⁷ Shirley Fisher, *Homesickness, Cognition and Health* (Londen: Lawrence Erlbaum Associates, 1989), 21-35.

⁹⁸ Hamid S. Atiyyah, "Expatriate acculturation in Arab Gulf countries", *Journal of Management Development*, (1996), 40.

verlichten en het aanpassingsproces te vergemakkelijken. Een overeenkomstige etniciteit biedt een gevoel van herkenbaarheid, veiligheid en continuïteit. ⁹⁹

De bedrijfskundigen Cayda Suer en Alev Torun omschrijven heimwee als een psychologische situatie die gevormd wordt door onzekerheid, het missen van thuis en geliefden. Zij koppelen het concept heimwee aan eenzaamheid. Eenzaamheid definiëren zij als een onplezierige emotionele staat waarin individuen vervreemd raken van anderen en daardoor depressief raken. Ze maken hierbij onderscheid tussen emotionele en sociale eenzaamheid. Bij sociale eenzaamheid vinden individuen het lastig om vrienden te maken en voelen zij zich buitengesloten van sociale netwerken. Emotionele eenzaamheid ontstaat na het verlies van een dierbare relatie of vriendschap. Bij het tijdelijk verhuizen naar een ander land kunnen deze gevoelens van eenzaamheid ontstaan waardoor men heimwee krijgt en terug verlangt naar huis. ¹⁰⁰

3.14 Operationalisering

In deze paragraaf zullen de concepten uit het theoretisch kader waarneembaar en meetbaar worden gemaakt. Op deze manier wordt het duidelijk hoe ik de theoretische concepten vertaald heb naar concrete elementen die mogelijk terug te vinden zijn in de egodocumenten van de geselecteerde 'expat'. Dit zijn de uitingsvormen van de theoretisch concepten die terug te vinden zijn in de primaire bronnen.

Theoretisch concept: identiteit

Uitingsvormen:

- De 'expat' voelt zich lid van een bepaalde groep.
- Etnische achtergrond.

⁹⁹ Ghadah Al Murshidi, "Gulf region students' coping strategies of their cultural challenges at U.S. Universities", *European Scientific Journal*, (2014), 102.

¹⁰⁰ Cayda Suer & Alev Turon, "The relation of blue-collar homesickness and loneliness with altruism, conscientiousness, and performance, 277-279.

Theoretisch concept: contact met de inheemse bevolking

Uitingsvormen:

- Het overnemen van culturele elementen die afkomstig zijn van de lokale bevolking.
- Sociale interacties met de lokale bevolking.
- Reflecteren op eigen culturele normen en waarden.
- Banden met het gastland.
- Culturele kennis van het gastland.
- Lokale emotionele ondersteuning.

Theoretisch concept: contact met de gemeenschap

Uitingsvormen:

- Het contact met familie, vrienden en kennissen die in het moederland wonen.
- Het volgen van de media afkomstig uit het moederland.
- Rechten en plichten ten opzichte van het moederland.
- Het besef van gemeenschappelijke voorouders.
- Verbondenheid met de nationale cultuur van het moederland.

Theoretisch concept: Nostalgie

Uitingsvormen:

- Herinneringen aan het verleden.
- Terugverlangen naar het verleden.
- Terugverlangen naar iets wat zich nooit meer zal voordoen.
- Gevoelens over het verleden.

Theoretisch concept: Heimwee

Uitingsvormen:

- Het verlangen naar thuis
- Het construeren van thuis als de ideale situatie.
- Het gevoel van separatie dat ontstaat als een individu uit de vertrouwde sociale en culturele netwerken wordt gehaald.

- Het gevoel dat een individu niet 'in control' is in zijn of haar nieuwe omgeving.
- bepaalde klachten zoals; depressies, tekort aan slaap, hoofdpijn en eetstoornissen.

Hoofdstuk 4 Methodologie

In dit methodologische hoofdstuk zal ik de gekozen aanpak van mijn onderzoek toelichten. Ik zal hier de keuzes die gemaakt zijn beargumenteren en tevens zal ik aandacht besteden aan de maatregelen die genomen zijn om te betrouwbaarheid en validiteit van het onderzoek te waarborgen.

4.1 Karakteristieken van het onderzoek

Het betreft een deductief onderzoek waarbij egodocumenten van één specifieke 'expat' en zijn vrouw zijn onderzocht. Om een verklaring te vinden voor de manier waarop de geselecteerde 'expat' en zijn vrouw hun tijd in Saudi-Arabië, Irak, Libië, Congo, Sierra-Leone en Nigeria ervoeren, is er eerst in de bestaande literatuur naar mogelijke verklaringen gezocht. Algemene verklaringen of beschrijvingen van wetenschappelijke literatuur over 'expats' zijn in het vorige hoofdstuk aan u gepresenteerd.¹⁰¹

Het betreft het analyseren van bestaand materiaal. Voor het verzamelen en analyseren van het bestaand materiaal is er gebruik gemaakt van de methode inhoudsanalyse. Bij deze methode worden schriftelijke documenten geanalyseerd waarbij er gekeken wordt naar de inhoud van het materiaal. Het gaat hier om de 'boodschap' die het bestaande materiaal wil overbrengen.¹⁰²

4.2 Het plan van aanpak

Om meer inzicht te krijgen in het leven van een 'expats' echtpaar is er eerst een literatuurstudie gedaan. De resultaten van deze literatuurstudie heeft u al kunnen lezen in hoofdstuk drie. Deze informatie is belangrijk omdat het duidelijk maakt waar het onderzoek naar 'expats' op dit moment staat. Tevens biedt dit achtergrondinformatie over verschillende relevante zaken. Zo biedt het inzichten in de ontwikkeling van het autobiografisch schrijven, de situaties (de context) waarin de geselecteerde 'expat' zich bevond (bijvoorbeeld het Irak

---

¹⁰¹ Sandra van Thiel, *Bestuurskundig Onderzoek* (Bussem: Coutinho, 2010), 34.

¹⁰² Van Thiel, *Bestuurskundig Onderzoek*, 123.

van de jaren 60), de rol van de gemeenschap en het contact tussen de inheemse bevolking en 'expats'.

Vervolgens zijn de geselecteerde egodocumenten gelezen en geanalyseerd in het 'Expatriate Archive Centre' in Den Haag. In verband met de privacy is het niet toegestaan om de egodocumenten mee te nemen naar een andere locatie. De geanalyseerde egodocumenten bestaan uit memoires, aantekeningen, notities en enkele brieven.

De volgende stap was het analyseren van de gegevens die verzameld zijn in het archief. In dit onderdeel van het onderzoek is er ook een koppeling gemaakt worden naar de wetenschappelijke inzichten die in hoofdstuk drie zijn besproken (zie hoofdstuk zes).

4.3 Selectie bronnen en 'expat'

Voor mijn masterthesis heb ik een Nederlandse 'expats' echtpaar onderzocht dat tijdelijk in de Arabische wereld en in Afrika heeft gewerkt. De Arabische en Afrikaanse wereld hebben een compleet andere cultuur. Juist op die momenten dat een individu in aanraking komt met een compleet andere cultuur komt het besef van de eigen identiteit.

Er is wegens praktische omstandigheden gekozen voor een Nederlandse 'expat'. Het 'Expatriate Archive Centre' is namelijk een archief dat bestaat uit medewerkers die afkomstig zijn uit allerlei verschillende landen. Er zijn echter weinig Nederlanders werkzaam, de voertaal is ook Engels. Om deze reden waren zij erg blij met een Nederlandse stagiair die onderzoek kon doen naar Nederlandse 'expats'. De uiteindelijke 'expat' is geselecteerd met behulp van het hoofd van het archief van het 'Expatriate Archive Centre'.

Er is voor deze geselecteerde 'expat' gekozen omdat hij bijvoorbeeld samen met zijn vrouw tijdelijk in Bagdad woonde en werkte in een onrustige periode, waarin Irak gedomineerd werd door de Ba'th partij, Saddam Hoessein een belangrijk rol kreeg in de Iraakse politiek en er sprake was van binnenlandse en Arabische spanningen. Ook in de andere geselecteerde landen (Saudi-Arabië, Libië, Congo, Sierra-Leone en Nigeria) kwam het echtpaar terecht in een nieuwe en instabiele omgeving. Juist in zo'n onrustige periode is

het volgens de eerder besproken wetenschappelijke literatuur aannemelijk dat er sporen van nostalgie, heimwee, de eigen identiteit en de eigen gemeenschap zijn te lokaliseren in de egodocumenten van het geselecteerde 'expats' echtpaar.

4.4 Analyseren

De gegevens die zijn verzameld in het 'Expatriate Archive Centre' zijn met behulp van coderen geanalyseerd. Het analyseren van kwalitatieve data wordt gedaan door data-eenheden op te delen in kleinere eenheden. Vervolgens wordt elke kleine data-eenheid voorzien van een code. Elke code geeft heel specifiek aan op welk concept of element uit de operationalisatie en het theoretisch kader deze kwalitatieve data-eenheid betrekking heeft. Op deze manier wordt er een bepaalde structuur aangebracht in de kwalitatieve data waardoor het vergelijken gemakkelijker wordt.¹⁰³

De codes die gebruikt zijn bij dit onderzoek zijn afgeleid uit de operationalisering van de concepten en elementen uit het theoretisch kader. De gebruikte codes zijn weergegeven in het codeboek. Het codeboek kunt u vinden in de bijlagen.¹⁰⁴

Bij het analyseren van de kwalitatieve data is er gebruik gemaakt van het programma Atlas.ti. Dit programma helpt om meer structuur aan te brengen in het analyseproces. Zo biedt het programma bijvoorbeeld de mogelijkheid om per code te selecteren. Op deze manier komen alle kwalitatieve data-eenheden met de geselecteerde code onder elkaar te staan. Dit maakt het analyseproces makkelijker en zorgt ervoor dat de kans kleiner is dat je codes tijdens het analyseren over het hoofd ziet.

4.5 Betrouwbaarheid en validiteit

In deze paragraaf zal ik kort de begrippen validiteit en betrouwbaarheid uitleggen. Het concept validiteit kan worden onderverdeeld in interne- en externe validiteit. Bij de interne validiteit gaat het erom dat je ook echt meet wat je wilt meten. Om deze reden is het erg belangrijk dat de operationalisatie

---

¹⁰³ Van Thiel, *Bestuurskundig Onderzoek*, 161.

¹⁰⁴ Ibidem, 163.

de theoretische concepten/elementen goed dekt. De externe validiteit heeft betrekking op de generaliseerbaarheid van een onderzoek.¹⁰⁵

De betrouwbaarheid van het onderzoek is onder te verdelen in de nauwkeurigheid en de consistentie van het onderzoek. De nauwkeurigheid van het onderzoek heeft te maken met een nauwkeurig werkproces. De consistentie van het onderzoek heeft betrekking op de herhaalbaarheid. Hiermee wordt bedoeld dat als het onderzoek onder dezelfde omstandigheden nog een keer wordt uitgevoerd het ook tot dezelfde uitkomsten moet leiden.¹⁰⁶

4.6 Maatregelen ten aanzien van de betrouwbaarheid en validiteit

Zoals in de vorige paragraaf al is vermeld, is er bij het analyseren gebruik gemaakt van het programma Atlas.ti. Dit zorgde ervoor dat het analyseproces werd gesystematiseerd waardoor de betrouwbaarheid en validiteit van het onderzoek is verbeterd.¹⁰⁷

Om de herhaalbaarheid van het onderzoek te verhogen zijn alle stappen goed gedocumenteerd. Dit zal de betrouwbaarheid van het onderzoek vergroten.

Om de betrouwbaarheid van het onderzoek te waarborgen is het onderzoeksdesign, de operationalisatie en de meetinstrumenten voorgelegd aan een ervaren onderzoeker (Prof. Dr. J. A. Baggerman). Het bespreken met een ervaren onderzoeker verhoogt de betrouwbaarheid van het onderzoek.¹⁰⁸

Om de interne validiteit te waarborgen is de operationalisatie op een eenduidige manier geformuleerd, waardoor de concepten elkaar uitsluiten. Dit wil zeggen dat de operationalisatie van elk theoretisch concept geen maatstaf is voor een ander theoretisch concept.

Om de validiteit van het coderen te waarborgen is er eerst een test uitgevoerd. Deze test bestond uit het coderen van één willekeurige pagina. Vervolgens zijn deze pagina en de bijbehorende codes uitgebreid besproken met andere studenten. Op deze manieren konden we van elkaar leren. Het gaat

---

¹⁰⁵ Van Thiel, *Bestuurskundig Onderzoek*, 56.

¹⁰⁶ Ibidem, 57-59.

¹⁰⁷ Ibidem, 178.

¹⁰⁸ Ibidem, 58.

om het beargumenteren waarom er een bepaalde code op een kwalitatieve data-eenheid is geplakt. Dit komt de validiteit van het onderzoek ten goede.¹⁰⁹

4.7 Omgaan met gebreken

Van de geselecteerde 'expat' zijn er memoires geanalyseerd. Bij het analyseren van memoires moet de vraag gesteld worden of een persoon bepaalde gebeurtenissen op een later moment nog waarheidsgetrouw kan weergeven. Het kan zijn dat hierdoor vergissingen of fouten in de memoires worden verwerkt, waardoor de werkelijke situatie niet overeen komt met de herinneringen.¹¹⁰

---

¹⁰⁹ Ibidem, 63.

¹¹⁰ Mariska Heijmans-van Bruggen. "Het dagboekenproject; egodocumenten als historische bron", in *Indische letteren. Jaargang 16* (2001), 17-21.

Hoofdstuk 5 resultaten

In het vijfde hoofdstuk van deze masterthesis zullen de resultaten van de 'casestudy' worden weergegeven. Het doel is om inzicht te krijgen in de manier waarop de geselecteerde 'expat' en zijn vrouw hun tijd als 'expats' echtpaar hebben ervaren in de verschillende landen waar zij tijdelijk hebben gewerkt en gewoond. Op deze manier wordt er aan de doelstelling van het onderzoek voldaan en komt er meer inzicht in de manier waarop gevoelens als nostalgie, heimwee en de andere besproken concepten een rol spelen in het leven van dit 'expats' echtpaar. Van dit 'expats' echtpaar zal ik verschillende 'cases' analyseren, elke 'case' betreft een ander land en een andere periode. Ik zal beginnen met het apart beschrijven van elke 'case', vervolgens zullen de 'cases' onderling worden vergeleken. Bij het vergelijken zal er specifiek gelet worden op de overeenkomsten en verschillen tussen de verschillende ('cases') landen en perioden. Vervolgens zullen de overeenkomsten en verschillen verder worden geanalyseerd in hoofdstuk zes door te kijken naar mogelijke verklaringen voor deze overeenkomsten en verschillen. In dit onderdeel (hoofdstuk zes) zal er ook gekeken worden naar de wetenschappelijke literatuur die besproken is in het theoretisch kader (hoofdstuk drie). Want komen de resultaten van dit onderzoek overeen met de artikelen die besproken zijn in het theoretisch kader? En welke mogelijke verklaringen bieden de verschillende wetenschappelijke artikelen en boeken voor de gevonden verschillen en overeenkomsten?

5.1 De periode in Dhahran (Saudi-Arabië), 1955-1957

In dit onderdeel zal ik de periode van 1955 tot 1957 beschrijven waarin het echtpaar in Dhahran (Saudi-Arabië) woonde en werkte. Per theoretisch concept zal de situatie beschreven worden.

5.1.1 Identiteit en Saudi-Arabië

Het eerste buitenlandse avontuur van het echtpaar speelde zich af in Frankfurt (Duitsland). Na de vondst van olie in Saudi-Arabië werd het echtpaar overgeplaatst naar Dhahran. In Saudi-Arabië kregen ze te maken met een cultuurschok. Het echtpaar ging van een ontwikkeld westers land naar een

onderontwikkeld, primitief en moslim land. Een lange gewenningsperiode volgde, waarbij de man van het echtpaar de nodige culturele fouten maakte op de werkvloer. De Nederlandse (westerse) identiteit was bij dit contact duidelijk zichtbaar. ¹¹¹

Uit de memoires van het 'expats' echtpaar komt naar voren dat zij zichzelf categoriseren als Nederlander. Zij zijn daar geboren en voelen zich verbonden met Nederland en Nederlanders. Dit blijkt uit het feit dat zij zich in deze periode met name verbonden voelde met de rest van de (Nederlandse) 'expat' gemeenschap. Dit geeft het echtpaar een gevoel van bekendheid en samen zijn. Deze 'expat' gemeenschap bestond in Dhahran uit vijf andere KLM gezinnen. Tussen deze KLM gezinnen ontstond een gevoel van eenheid en verbondenheid, samen zaten ze in dezelfde (moeilijke)situatie. ¹¹² Zo probeerde de algemene KLM manager in Dhahran een keer Koninginnedag te vieren voor alle 80 Nederlanders in de provincie El Hasa. ¹¹³

Een andere manier waarop de Nederlandse identiteit van het echtpaar in de memoires naar voren komt zijn de materiële items die daarin besproken worden, zoals de Nederlandse kranten. Tijdens het verblijf in Saudi-Arabië bleven zij Nederlandse kranten lezen. Het Nederlandse echtpaar identificeert zich met het moederland en hun Nederlandse identiteit door materiële items.

5.1.2 Het contact met de lokale bevolking in Saudi-Arabië

Naast de Nederlanders die voor de KLM in Dhahran werkten, waren er ook Saoediërs werkzaam op het vliegveld. Op deze manier kwam het echtpaar ook in contact met de lokale bevolking. In de memoires schrijven ze bijvoorbeeld over een bijzondere ontmoeting met een vader van één van de KLM medewerkers (afkomstig uit Saudi-Arabië):

We werden zelfs uitgenodigd door een vader van één van onze KLM mensen. Dat was iets heel bijzonders in die tijd. Zelfs ik als vrouw mocht erbij zijn. We moesten onze schoenen uitdoen en op de grond zitten met de

---

¹¹¹ Memoires, 1955-1957, Expatriate Archive Center, 1.0034.1.1.02

¹¹² Memoires, 1955-1957, Expatriate Archive Center, 1.0034.1.2.03.2

¹¹³ Memoires, 1955-1957, Expatriate Archive Center, 1.0034.1.1.02

*voeten naar achteren. Het is heel onbeleefd om je voetzolen te laten zien.
Dan kwam er een man met een schaal om je handen te wassen.....¹¹⁴*

Het echtpaar had één bediende in deze periode. Vanzelfsprekend leidde dit tot veel interacties tussen het echtpaar en de bediende. Het echtpaar leerde veel van deze bediende en kreeg op deze manier meer culturele kennis van Saudi-Arabië en moslims. De bediende kwam uit een dorpje naast het vliegveld. Hij nam het echtpaar ook een aantal keer mee naar zijn dorp en leidde het echtpaar dan rond:

We zijn er meermalen geweest en hebben er dia's van. .... leidde ons dan vol trots rond, trots tegenover zijn dorpelingen om te laten zien dat hij voor een KLM man werkte.¹¹⁵

Het echtpaar had van de KLM een landrover gekregen die het kon gebruiken voor allerlei uitstapjes. Tijdens deze uitstapjes kwamen beide echtelieden ook in contact met de lokale bevolking. Daarnaast trokken de blonde haren van de kinderen van het echtpaar veel bekijks van de lokale bevolking en leidde op die manier tot interacties tussen het 'expats' echtpaar en de lokale bevolking.¹¹⁶

Door de interacties met de lokale bevolking kreeg het echtpaar meer informatie over het leven in Saudi-Arabië. Bijvoorbeeld over de strenge straffen die stonden op het plegen van overspel en stelen. De straf voor het stelen van goederen was het afhakken van handen en bij overspel werden de overspelplegers gestenigd. Deze straffen vonden ze afschuwelijk, maar ze begonnen wel te reflecteren op de eigen culturele normen en waarden. Zoals onderstaand citaat weergeeft:

Het is een afschuwelijke straf, maar is het bij ons zoveel humaner en beter? En je doet het toch ter bescherming van andere burgers?¹¹⁷

---

¹¹⁴ Ibidem.

¹¹⁵ Memoires, 1955-1957, Expatriate Archive Center, 1.0034.1.2.03.1

¹¹⁶ Memoires, 1955-1957, Expatriate Archive Center, 1.0034.1.2.03.2

¹¹⁷ Ibidem.

Bij de interacties met de lokale bevolking speelde taal een kleine rol. Het echtpaar kon geen Arabisch spreken en was afhankelijk van een tolk om te communiceren met de lokale bevolking. Ook voor de communicatie met hun bediende moesten zij een tolk gebruiken. Op hun beurt sprak het merendeel van de inheemse bevolking de talen (Nederlands en Engels) van het echtpaar niet. Op het gebied van taal was er sprake van twee gescheiden werelden. Ook op andere terreinen was er sprake van gescheiden werelden. Zo was het voor Arabieren niet toegestaan om eten aan te nemen van Christenen en om uit dezelfde pannen te eten als christenen.

5.1.3 Het contact met de gemeenschap in het moederland tijdens het verblijf in Saudi-Arabië

Het 'expats' echtpaar blijft zich tijdens het verblijf in Saudi-Arabië verbonden voelen met de Nederlandse cultuur. Zo hadden ze een grammofoonplaat meegenomen met daarop het Wilhelmus en hadden ze oranje vlaggetjes en hoedjes meegenomen om Koninginnedag te kunnen vieren. Dit moest echter wel stiekem gebeuren want grammofoonplaten, boeken, kranten en dergelijke mochten niet worden ingevoerd.¹¹⁸

Halverwege het verblijf in Dhahran veranderde hun situatie. Voorheen was het echtpaar en de andere gezinnen van de KLM voor levensmiddelen afhankelijk van de (super)markt van het Aramco kamp (de staatsoliemaatschappij van Saudi-Arabië). Deze was echter alleen toegankelijk voor werknemers van Aramco. Na een tijdje werden de gezinnen betrappt en mochten ze daar geen boodschappen meer doen. Daarna werden de KLM gezinnen elke week bevoorrad door de KLM. Op deze manier bleef het echtpaar in contact staan met de gemeenschap in het moederland:

*Maar toen we niet meer aan levensmiddelen konden komen moest de KLM wel ingrijpen. Nu kwam er elke week een grote lading groente, aardappelen, fruit, enz., alles wat we nodig hadden. Wij blij!*¹¹⁹

¹¹⁸ Memoires, 1955-1957, Expatriate Archive Center, 1.0034.1.1.02

¹¹⁹ Ibidem.

Een collega van het echtpaar begon in deze periode ook heen en weer te reizen naar Nederland om gras en bloemzaden te kopen om iets van de kleine woestijn in de 'compound' te maken. Zo kreeg de 'compound' gras en verschillende bloemen, wat een westerse uitstraling gaf.

In Saudi-Arabië was het voor de 'expats' gemeenschap verboden om grammofoonplaten, boeken, kranten en anderen media bij zich te hebben. Om deze reden was het lastig om de media uit het moederland te blijven volgen. Dit wil niet zeggen dat zij de media uit het moederland helemaal niet volgden:

De krant moest ..... elke keer verstoppen want er kon iets tegen Saudi-Arabië instaan¹²⁰

Stiekem werd de krant gewoon gelezen, maar ze moesten wel oppassen.¹²¹

5.1.4 Gevoelens van nostalgie tijdens hun verblijf in Dhahran

In de memoires van hun periode in Saudi-Arabië zijn er weinig nostalgische elementen te vinden. Zoals in de volgende paragraaf duidelijk wordt, heeft het echtpaar geen makkelijke tijd gehad in Saudi-Arabië. Om deze reden verlangde het echtpaar ook niet echt terug naar deze moeilijke periode. Toch schrijft het echtpaar in de memoires dat ze ook fantastische herinneringen hebben aan hun in tijd in Saudi-Arabië. Zoals de ondergaande zon in de woestijn, de kleuren en de absolute stilte. ¹²²

5.1.5 Gevoelens van heimwee tijdens hun verblijf in Dhahran

In de memoires schrijft het echtpaar over de erbarmelijke omstandigheden waarin zij moesten wonen en werken tijdens hun verblijf in Dhahran. In de eerste periode na hun aankomst in Dhahran woonden ze in een barak omdat de huizen en flats van de KLM nog niet klaar waren. De barakken waren gemaakt

---

¹²⁰ Ibidem.

¹²¹ Ibidem.

¹²² Memoires, 1955-1957, Expatriate Archive Center, 1.0034.1.1.02

van ruwe stenen, zaten vol met gaten en ze hadden in deze periode veel last van ongedierte. Toen de huizen en flats van de KLM na een tijdje klaar waren verbeterde de situatie enigszins. Ook deze huizen waren echter niet perfect. Zo hadden deze huizen geen ramen en geen afzuiging in de keuken. Bij het beschrijven van de situatie in de memoires wordt het thuis neergezet als de ideale situatie, waarin al deze ongemakken niet voorkwamen. Het echtpaar verlangde naar de Nederlandse huizen.

Ook het werken voor de KLM in deze periode was erg lastig. Gemiddeld had de man van het echtpaar maar dertien uur per maand werk. De rest van de uren moest het echtpaar zelf proberen door te komen. Dit was erg moeilijk voor ze, zeker omdat allerlei verschillende middelen zoals boeken, grammofoon platen en kranten verboden waren. Doordat alle buitenlandse media verboden waren (omdat er iets negatiefs gezegd kon worden over Saudi-Arabië) hadden ze weinig middelen om de tijd door te komen en werden de banden met het moederland minder. Een gevoel van separatie was het gevolg.¹²³

Ook de cultuur in Saudi-Arabië zorgde voor een zeker gevoel van separatie tussen het echtpaar en de inheemse bevolking (zie ook paragraaf 5.1.2). Zowel de culturele verschillen, het klimaat en de censuur zorgden ervoor dat het echtpaar het erg moeilijk had in Saudi-Arabië. Het echtpaar had in Saudi-Arabië continue een onbehagelijk gevoel (weinig vrijheid). Zo was het moeilijk om het land binnen te komen en om het land te verlaten:

Saudi-Arabië was en is nog steeds een zeer moeilijk land voor vreemdelingen. Het was september en nog steeds behoorlijk heet. We werden er gelijk al bewust van hoe vreemd het land, zijn mensen en gewoonten ons zijn.¹²⁴

De kinderen van het echtpaar konden ook niet echt aarden in Dhahran. Ze hadden met name moeite met het warme klimaat en de tijdsbesteding. Voor de kinderen was er helemaal niets te doen en het klimaat zorgde ervoor dat er

---

¹²³ ibidem.

¹²⁴ Ibidem.

amper buiten gespeeld werd. Dit deed de kinderen van het echtpaar verlangen naar thuis, zoals onderstaand citaat illustreert:

..... en ..... hadden het de laatste maanden van ons verblijf daar niet naar hun zin. Ze konden overdag niet naar buiten, veel te heet (50 graden). We besloten ze naar Nederland te laten gaan, hoewel het ons erg zwaar viel.¹²⁵

Nadat de kinderen een paar maanden voor hun vertrek al naar Nederland gingen kreeg het echtpaar ook last van verlangens naar thuis. Je zou kunnen zeggen dat er een gevoel van separatie ontstond omdat de kinderen gescheiden werden van hun ouders die nog in Saudi-Arabië zaten.¹²⁶

5.2 De periode in Bagdad (Irak), 1964-1968

In dit onderdeel zal ik de periode van 1964 tot 1968 beschrijven waarin het echtpaar in Bagdad (Irak) woonde en werkte. Per theoretisch concept zal de situatie beschreven worden.

5.2.1 Identiteit en Irak

De Nederlandse identiteit van het echtpaar komt heel duidelijk naar voren in de memoires van hun periode in Irak. Zij rekenen zichzelf tot de Nederlandse groep omdat zij ook in Nederland zijn geboren. In de memoires die specifiek gaan over de periode in Bagdad worden er ook maar twee landen besproken: Nederland en Irak. Dit geeft een goede indicatie tot welke groep zij zichzelf rekenden. Uit de memoires uit deze periode komt ook naar voren dat zij veel waarde hechtten aan hun Nederlandse identiteit, zo bleven ze zich bijvoorbeeld vasthouden aan Nederlandse tradities zoals Sinterklaas, werden er kerstliedjes gezongen en bleven zij zich op een Nederlandse manier kleden:

---

¹²⁵ Ibidem.

¹²⁶ Memoires, 1964-1968, Expatriate Archive Center, 1.0034.1.2.04.02

Het kleine groepje Nederlanders kon uitstekend met elkaar overweg. Ook bleken de meesten erg muzikaal te zijn. Er was er één met een piano, één met een trompet, één met een saxofoon en .... maakte van een theekist een drum en speelde erop, hij versleet daarbij wel elke keer een handschoen want met blote handen kon hij daar niet op spelen. Zo werden er bij elkaar muziekavonden gegeven. Heel leuk. ¹²⁷

Bovenstaand citaat geeft ook weer dat het 'expats' echtpaar zich met name richt of omgaat met landgenoten. In de memoires wordt er zowel geschreven over de omgang met landgenoten op de 'compound' (zoals bovenstaand citaat illustreert) als daarbuiten. Zo worden er ook bezienswaardigheden bezocht samen met het gezin van een Nederlandse ambtenaar. ¹²⁸

De Nederlandse identiteit van het echtpaar komt in hun memoires ook naar voren door middel van immateriële items. Zo blijft het echtpaar vasthouden aan de hiervoor al besproken Nederlandse tradities. Dit doen zij ook door het trekken van vergelijkingen in hun memoires tussen Nederland en Irak, ook daardoor komt hun Nederlandse identiteit naar voren. ¹²⁹

5.2.2 Het contact met de lokale bevolking in Irak

In de periode dat het echtpaar woonde en werkte in Irak was er weinig contact met de lokale bevolking. Het sociale leven van het 'expats' echtpaar speelde zich met name af op de Alwya Club (de club en het algemene gebouw op de 'compound') en bij vrienden thuis. Hoewel het 'expat' echtpaar graag meer contact zou willen hebben met de lokale bevolking hadden zij het gevoel door hen te worden gedoogd. De Irakezen stelden zich niet open voor buitenlanders, zoals onderstaand citaat weergeeft:

---

¹²⁷ Memoires, 1964-1968, Expatriate Archive Center, 1.0034.1.2.04.1.

¹²⁸ Ibidem.

¹²⁹ Ibidem.

*Hadden wij contact met Irakezen? Nee, niet zoals we dat zouden willen.
Men stelde zich niet open voor buitenlanders. We hadden meer het gevoel
dat ze ons gedoogden, maar is dat niet in het algemeen zo? ¹³⁰*

Gedurende hun periode in Bagdad waren er wel spaarzame interacties met de lokale bevolking. Zo wordt er geschreven over verschillende reisjes die zij in Irak hebben ondernomen met behulp van lokale gidsen en (moslim)geestelijken. Naast het contact met deze Irakezen kwamen ze tijdens deze reisjes ook in contact met andere Irakezen. Bijvoorbeeld om aan eten of drinken te komen. Tevens hadden ze een Joodse huisarts en een Iraakse bediende.¹³¹ Onderstaand citaat geeft goed weer dat het 'expat' echtpaar wel interesse toonde en graag meer contact zou willen hebben met de lokale bevolking:

Wel merkten we op dat als er iets bijzonders was bij Iraakse families en je als je daar dan belangstelling voor had dan werd dat wel gewaardeerd. Zoals de oude overbuurman die stierf. Dagen achtereen werd er gerouwd. Men zit bij elkaar, allen op stoelen opgesteld langs de muren van de kamer. De voordeur is open en ieder die de familie kent komt er een poos bij zitten en deelt mee in de rouw. Ik heb dat dus ook een keer gedaan en dat werd gewaardeerd ¹³²

Deze spaarzame interacties leidden er uiteindelijk wel toe dat het 'expat' echtpaar ging reflecteren op zijn eigen culturele normen en waarden. Dit werd zowel op een positieve als een negatieve manier gedaan.¹³³ Met een positieve manier bedoel ik dat het 'expat' echtpaar iets geleerd heeft van de andere cultuur, zoals onderstaand citaat illustreert:

---

¹³⁰ Ibidem

¹³¹ Ibidem.

¹³² Ibidem.

¹³³ Memoires, 1964-1968, Expatriate Archive Center, 1.0034.1.2.04.2.

Er waren ook dingen in die landen die mij de ogen openden, hoe het ook kon. Bijvoorbeeld de zorg van de familie voor de ouderen. Nooit ben je als ouder te veel en altijd heb je als ouder een taak in het gezin. ¹³⁴

Met negatief bedoel ik dat het 'expat' echtpaar bepaalde culturele elementen veroordeelt, die niet pasten bij hun (Nederlandse) culturele 'bril'. Zo vonden ze het bijvoorbeeld schandalig dat hun Joodse huisarts na acht uur s 'avonds niet meer over straat mocht lopen. Terwijl dat in Irak de normaalste zaak van de wereld was. ¹³⁵

5.2.3 Het contact met de gemeenschap in het moederland tijdens het verblijf in Irak

Gedurende de periode waarin het echtpaar in Bagdad verbleef, waren hun kinderen in Nederland bij hun pleegouders. ¹³⁶ Elke week schreven de kinderen van het echtpaar een brief naar hun ouders en elke vakantie kwamen zij op bezoek in Bagdad:

Het contact met ... en ... bleef goed. Ze schreven elke week. (waarschijnlijk moesten ze dat van hun pleegouders) en elke vakantie kwamen zij naar Bagdad. ¹³⁷

Op deze manier bleef het contact tussen de kinderen en het echtpaar goed. Naast het contact met de kinderen had het 'expats' echtpaar ook regelmatig en goed contact met andere familieleden die nog in het moederland woonden. In de memoires wordt met name geschreven over het contact tussen de vrouw van de 'expat' en haar moeder. De vrouw van de 'expat' en haar moeder hebben regelmatig contact, daarbij praten ze met name over manieren om ervoor te zorgen dat zij zich thuis gaat voelen in Bagdad of over manieren om de tijd te

---

¹³⁴ Ibidem.

¹³⁵ Ibidem.

¹³⁶ Ibidem.

¹³⁷ Ibidem.

doden.¹³⁸ Tevens is er in de memoires geschreven over afgelegde bezoeken van de vader en moeder van de 'expat' aan Irak:

*Pa en moe, mijn ouders, zijn ook in Bagdad geweest.*¹³⁹

Zoals in onderdeel 5.1.1 al kort is weergegeven, was het echtpaar in de periode in Bagdad met name gericht op de eigen gemeenschap, waar ze vooral omgingen met andere Nederlanders. Tevens bleef het echtpaar zich sterk verbonden voelen met de Nederlandse cultuur. Dit komt in de memoires naar voren in de vorm van het vasthouden aan Nederlandse tradities zoals Sinterklaas en het bekijken van Westerse films. Op de 'club' (een soort centraal en algemeen gebouw) op de 'expat compound' werden s 'avonds regelmatig Westerse films vertoond. Op deze manieren bleef het 'expats' echtpaar sterk verbonden met de eigen (Nederlandse en Westerse) media.¹⁴⁰

5.2.4 Gevoelens van nostalgie tijdens hun verblijf in Irak

In de memoires van het 'expats' echtpaar komen enkele nostalgische elementen naar voren. Aan het begin van de memoires wordt gelijk opgemerkt dat het 'expats' echtpaar ongeacht de moeilijke momenten (die in de volgende paragraaf besproken zullen worden) toch fijne momenten hebben gekend in Irak.¹⁴¹ De man van het echtpaar was erg gelukkig met zijn werk bij de KLM en ze woonden in een groot huis met een bediende:

*..... was gelukkig in zijn werk. We kregen leuke vrienden en kennissen. Een groot huis had men gehoord, want men dacht dat we vier kinderen zouden meebrengen.*¹⁴²

---

¹³⁸ Memoires, 1964-1968, Expatriate Archive Center, 1.0034.1.2.04.2.

¹³⁹ ibidem.

¹⁴⁰ Ibidem.

¹⁴¹ Ibidem.

¹⁴² Memoires, 1964-1968, Expatriate Archive Center, 1.0034.1.2.04.2.

In de memoires wordt niet heel duidelijk gezegd dat ze terug verlangen naar hun tijd in Irak, maar ze zijn zich er wel van bewust dat die periode zich nooit meer zal voordoen en dat ze er fijne herinneringen aan hebben.¹⁴³ Zo worden er enkele uitstapjes in Irak besproken waar zij erg fijne herinneringen aan hebben, zoals onderstaand citaat illustreert:

De tocht door de woestijn staat me nog bij als vreselijk. We hobbelden van de ene kant naar de andere kant, want men reed over 'sporen', auto sporen van vorige reizigers. Er waren daar toen nog geen wegen. Ook was de vering van de bus niet echt geweldig. Het zand drong overal door, we begonnen er viezig uit te zien, ... maar achteraf hadden we dit toch niet willen missen. ¹⁴⁴

Tevens namen ze verschillende souvenirs mee. Zo hebben ze in Irak verschillende archeologische artefacten opgegraven en meegenomen naar huis en later naar Nederland. Het echtpaar beschikt nog steeds over deze artefacten. Het meenemen en bewaren van souvenirs die het echtpaar doet herinneren aan hun periode in Irak kan gezien worden als een uitingsvorm van nostalgie.¹⁴⁵

5.2.5 Gevoelens van heimwee tijdens hun verblijf in Irak

Tijdens hun verblijf in Irak had met name de vrouw van de 'expat' het erg lastig. Het was voor haar moeilijk om haar draai te vinden in de nieuwe omgeving. Met name het feit dat ze haar kinderen moest achterlaten in Nederland was moeilijk voor haar. Om deze reden verlangde ze ook sterk naar huis en dan met name naar haar kinderen. ¹⁴⁶

---

¹⁴³ Memoires, 1964-1968, Expatriate Archive Center, 1.0034.1.2.04.1.

¹⁴⁴ Ibidem.

¹⁴⁵ Ibidem.

¹⁴⁶ Ibidem.

... kon mijn draai niet vinden. Was zo gewend met de kinderen bezig te zijn, doordat we in plaatsen leefden waar niet veel voor kinderen te doen was. Dan nog de laatste jaren in Turkije waar ik ze zelfles gaf.”¹⁴⁷

Maar o wat misten wij ze, speciaal ik. Want papa had zijn werk dat hij erg prettig vond. (.....) ... had altijd veel te doen gehad en nu niets meer.¹⁴⁸

Het was niet alleen het gemis aan de kinderen waardoor de vrouw van de 'expat' naar Nederland verlangde, maar ook het feit dat ze zoveel tijd overhad. Voor hun periode in Irak was zij altijd druk bezig geweest met de zorg voor de kinderen. Dit viel weg op het moment dat het echtpaar naar Irak verhuisde en de kinderen bij een pleeggezin in Nederland achterbleven. Dit maakte het voor haar erg lastig om zich thuis te voelen in Irak. Tevens heerste er soms bij het 'expats' echtpaar een gevoel van separatie, doordat zij in een totaal andere wereld terecht gekomen waren met hele andere normen, waarden en gebruiken. Zo verbaasden ze zich over de regels dat hun Joodse arts na acht uur niet meer naar buiten mocht. Ook dat hun Christelijke bediende het op sommige momenten erg zwaar had in het land dat gedomineerd werd door moslims.¹⁴⁹

5.3 De periode in Brazzaville (Congo), 1968-1971

In dit onderdeel zal ik de periode van 1968 tot 1971 beschrijven waarin het echtpaar in Brazzaville (Congo) woonde en werkte. Per theoretisch concept zal de situatie weer beschreven worden. De beschrijving van deze periode zal iets beperkter zijn dan de andere perioden. Het echtpaar heeft helaas weinig aandacht besteed aan deze periode in hun memoires.

---

¹⁴⁷ Ibidem.

¹⁴⁸ Ibidem.

¹⁴⁹ Ibidem.

5.3.1 Identiteit en Congo

De identificatie met Nederland komt in deze periode met name tot uiting in het contact met andere Nederlanders en dan specifiek drie Nederlandse paters die ook in Brazzaville woonden en werkten. Het contact met andere Nederlanders geeft een gevoel van bekendheid en samen zijn en is daardoor een uiting van de Nederlandse identiteit.

5.3.2 Contact met de lokale bevolking in Congo

Tijdens de periode in Congo had het echtpaar geen contact met de lokale bevolking, afgezien van een bediende die zij na een half jaar in dienst namen. Via de bediende maakte het echtpaar nog iets mee van het Afrikaanse leven, voor de rest waren de contacten met Congolezen heel beperkt. Daarentegen benoemen ze wel een heel aantal andere interessante Nederlanders en andere westerse personen die zij in Congo hebben ontmoet. Zo had het echtpaar leuke contacten met Nederlandse paters. Samen ondernamen zij reisjes en ze kwamen vaak bij elkaar op bezoek. Daarnaast onderhield het echtpaar veel contact met andere 'expats', die het echtpaar kenden via de zakelijke contacten van de man van het echtpaar.¹⁵⁰

*Van het Afrikaanse leven maakten we niet veel mee, helaas.*¹⁵¹

5.3.3 Het contact met de gemeenschap in het moederland tijdens het verblijf in Congo

In de memoires die gewijd zijn aan hun periode in Congo is er bijna niets geschreven over contacten met de gemeenschap in Nederland, afgezien van het contact met de kinderen van het echtpaar. De dochter van het echtpaar is tijdens een vakantie ook langs geweest in Congo. Er is verder niets geschreven over contacten tussen het echtpaar en het moederland.

---

¹⁵⁰ Memoires, 1968-1971, Expatriate Archive Center, 1.0034.1.2.05.1.

¹⁵¹ ibidem.

5.3.4 Gevoelens van nostalgie tijdens hun verblijf in Congo

In de memoires benoemt het echtpaar enkele fijne herinneringen aan hun periode in Congo. Met name de leuke ontmoetingen met de Nederlandse paters zijn ze niet vergeten. Met name met één pater, een kunstenaar, hebben ze altijd goed contact gehouden, ook in Nederland. Ook met de andere paters was het contact altijd goed en samen beleefden ze mooie avonturen:

Hij bloeide helemaal op en wat hebben wij gelachen met hem. Alles wilde hij leren: spelletjes, dansen, skiën. Ik vergeet nooit hoe hij op de waterski's stond en over het water vloog. Ineens viel hij en dook onder om boven te komen zonder tanden! Kunstgebit verloren! Geen gezicht! Later misschien meer over deze broeder een zeer bijzondere man.¹⁵²

Zo o.a. broeder Piet. We ontmoetten hem in Brazza en hebben een erg leuke tijd met hem gehad. Hij is een kunstenaar, maar moest dit vroeger als jonge man onderdrukken, hij mocht van de kerk alleen timmerman zijn.....¹⁵³

Het echtpaar benoemt niet expliciet dat zij terugverlangen naar deze periode. De manier waarop deze avonturen zijn beschreven, doet dit echter wel vermoeden. Zeker omdat er in de memoires van hun periode in Libië (het land waar het echtpaar na Congo naar toe ging) staat dat het ruim een half jaar duurde voordat het echtpaar zich thuis ging voelen in Libië. Dit versterkt het vermoeden dat zij het heel erg fijn vonden in Congo en daardoor ook terugverlangden naar Brazzaville.¹⁵⁴

5.3.5 Gevoelens van heimwee tijdens hun verblijf in Congo

In de beperkte bladzijden die gaan over hun periode in Congo zijn geen elementen te vinden die te koppelen zijn aan het concept heimwee. Een

---

¹⁵² Ibidem.

¹⁵³ Ibidem.

¹⁵⁴ Ibidem.

verklaring hiervoor zou kunnen zijn dat het echtpaar weinig tot geen last had van heimwee omdat de meeste dingen goed geregeld waren in Brazzaville. Alle praktische benodigdheden waren aanwezig en functioneerden naar behoren en zelfs de medische faciliteiten waren dik in orde. De vrouw van het echtpaar had haar blinde darm laten verwijderen in Brazzaville en was vol lof over het optreden van haar arts en het ziekenhuispersoneel. Een andere mogelijke verklaring voor het feit dat er geen aandacht is voor heimwee in de memoires is het feit dat het echtpaar in Congo beschikte over een hechte groep internationale kennissen die zorgden voor emotionele ondersteuning.¹⁵⁵

5.4 De periode in Tripoli (Libië), 1971-1974

In dit onderdeel zal ik de periode van 1971 tot 1974 beschrijven waarin het echtpaar in Tripoli (Libië) woonde en werkte. Per theoretisch concept zal de situatie beschreven worden.

5.4.1 Identiteit en Libië

Net als in de memoires over de tijd van het echtpaar in Saudi-Arabië en Irak komt de Nederlandse identiteit ook in de memoires van hun periode in Libië sterk naar voren. Na jaren in de Arabische wereld gewerkt en gewoond te hebben zou je kunnen verwachten dat de Nederlandse identiteit meer naar de achtergrond zou verdwijnen en de Arabische invloed merkbaar zou worden. Dit is echter niet echt geval, het echtpaar bleef zich sterk identificeren met Nederland en hun Nederlandse identiteit.

Deze identificatie met Nederland komt tot uiting in zowel materiële als immateriële items. Bij materiele items ging het bijvoorbeeld om het lezen van Nederlandse boeken en tijdschriften en bij immateriële items om het vasthouden aan Nederlandse vakanties en feestdagen. Zo hanteerde de KLM de nationale vakanties van Nederland. In de memoires schrijft het echtpaar over de parade ter viering van de evacuatie dag van de Amerikanen, waarbij alle Libiërs een vrije dag kregen. De KLM kon zich dit niet permitteren. De man van het echtpaar hield de economische belangen van de KLM goed in de gaten

---

¹⁵⁵ Ibidem.

in Libië. Zo probeerde hij bijvoorbeeld zo efficiënt mogelijk alle toestellen van de KLM te bevoorraden en probeerde hij te bemiddelen tijdens de boycot.¹⁵⁶ Tevens gaf het contact en het bezoek van (Nederlandse) familie een gevoel van bekendheid en verbondenheid.

Een indirecte manier waarop de Nederlandse identiteit in de memoires naar voren komt is de manier waarop het echtpaar reageerde op politieke besluiten van Qadhafi. Het echtpaar maakte op zo'n moment gelijk de koppeling met de gevolgen van deze (politieke)besluiten voor de KLM en de Nederlandse welvaart.¹⁵⁷

5.4.2 Contact met de lokale bevolking in Libië

Tijdens hun periode in Libië had het echtpaar weinig contact met de lokale bevolking. De interacties die het echtpaar had met de lokale bevolking bestond voornamelijk uit het contact tijdens het werk. De man van het echtpaar was vertegenwoordiger en station manager van de KLM. In theorie was dit een baan voor één persoon in Tripoli. Door de vele vertragingen en extra vracht (met name koeiencharters) was er echter veel extra werk, waarbij (lokale) werknemers van het vliegveld assisteerden. Zo hielpen ze bij het uitladen van de bagage, het in- en uitchecken van passagiers en het startklaar maken van vliegtuigen. Tijdens het werk op het vliegveld had de man van het echtpaar dus regelmatig contact met de lokale bevolking.¹⁵⁸

Het contact met de (lokale) werknemers op het vliegveld verdwijnt als de KLM naar aanleiding van een uitspraak van toenmalig minister van buitenlandse zaken Van der Spoel een half jaar wordt geboycot. In deze periode was er voor de man van het echtpaar weinig werk en zodoende waren er ook weinig interacties met de lokale werknemers op het vliegveld. In zijn memoires schrijft hij wel dat hij één keer in de veertien dagen werd opgeroepen om voor een vakbondsleider te verschijnen. Daar ging hij dan samen met één (lokale) werknemer (als vertaler) naartoe. In het Arabisch werd hem dan de huid vol gescholden waarna hij weer naar huis kon gaan (het

---

¹⁵⁶ Memoires, 1971-1974, Expatriate Archive Center, 1.0034.1.2.06.3.

¹⁵⁷ Memoires, 1971-1974, Expatriate Archive Center, 1.0034.1.2.06.4.

¹⁵⁸ Memoires, 1971-1974, Expatriate Archive Center, 1.0034.1.2.06.2.

nut en de noodzaak hiervan wordt in zijn memoires niet duidelijk gemaakt).

¹⁵⁹ Dit zou veroorzaakt kunnen worden doordat de geanalyseerde egodocumenten een amalgaam vormen van autobiografische terugblikken, dagboekachtige aantekeningen en losse notities.

De vrouw van het echtpaar beschikte in Libië niet de gehele periode over een eigen bediende of huishoudster (Dit was eigenlijk niet toegestaan). Pas na een tijdje vond het echtpaar iemand die in het geheim wilde schoonmaken. Om deze reden moest de vrouw van het echtpaar meestal zelf het huishouden doen. Zodoende waren er weinig interacties tussen een bediende of schoonmaaksters en het Nederlandse echtpaar. ¹⁶⁰

Het echtpaar maakte tijdens hun verblijf in Libië wel verschillende uitstapjes naar toeristische trekpleisters.¹⁶¹ Tijdens deze uitstapjes kwamen zij in contact met de lokale bevolking en leerde zij het land beter kennen:

We maakten tripjes naar Leptus Magna en Sabratha, zeer interessante Romeinse overblijfselen. ¹⁶²

5.4.3 Het contact met de gemeenschap in het moederland tijdens het verblijf in Libië

De vliegtuigen van de KLM brachten post, levensmiddelen en personen uit het moederland. De Nederlandse of Westerse tijdschriften werden wel eerst gecontroleerd door de douane. Alle blote dameslichaamsdelen werden met een zwarte stift onherkenbaar gemaakt. De Nederlandse en Westerse tijdschriften mochten op deze manier wel Libië in. De KLM vliegtuigen brachten ook enkele Nederlandse passagiers naar Tripoli, waardoor het echtpaar in contact bleef met enkele mede-landgenoten. De man van het echtpaar vloog een enkele keer met een KLM vliegtuig terug naar Amsterdam en bleef daar dan één nacht slapen om vervolgens de volgende dag een KLM vlucht te begeleiden naar Tripoli. Op deze manier bleef het echtpaar verbonden met het moederland. Dit

---

¹⁵⁹ Memoires, 1971-1974, Expatriate Archive Center, 1.0034.1.2.06.4.

¹⁶⁰ Ibidem.

¹⁶¹ Ibidem.

¹⁶² Ibidem.

veranderde toen de KLM geboycot werd. In een periode van zes maanden mocht de KLM niet naar Libië vliegen.¹⁶³ In deze periode was er erg weinig contact met het moederland:

Vanaf dat moment werd de KLM geboycot en kon geen KLM vliegtuig meer naar Tripoli komen. ¹⁶⁴

Het echtpaar kreeg in Libië weinig bezoek. De reden hiervoor was dat het verblijf in Libië in de periode 1971-1974 voor buitenlanders steeds lastiger werd. Tuin- en kookclubs werden bijvoorbeeld voor buitenlanders verboden en het was niet toegestaan om meer dan acht personen thuis te ontvangen. Tenzij er een aanvraag was ingediend bij de Libische overheid en daarna goedgekeurd. En dan nog werden er twee Libische toezichthouders aangesteld die een oogje in het zeil hielden. Het was in die periode ook erg lastig voor buitenlanders om Libië in te komen. Alle (reis)documenten moesten in het Arabisch zijn en in de periode dat de KLM geboycot werd was het voor Nederlanders erg lastig om Libië binnen te komen. Zelfs Nederlanders met alle benodigde reisdocumenten en bezittingen in Libië werden soms geweigerd. ¹⁶⁵

5.4.4 Gevoelens van nostalgie tijdens hun verblijf in Libië

Het verblijf in Libië was een lastige periode voor het echtpaar. In de memoires schrijft het echtpaar ook met name over de lastige momenten. ¹⁶⁶ Er zijn echter wel een aantal nostalgische elementen te vinden. Deze nostalgische elementen gaan met name over fijne herinneringen over de kinderen van het echtpaar. Zo heeft de dochter van het echtpaar in Libië op een Nederlandse kleuterschool geassisteerd. Dit vond zij een hele fijne periode waarvan zij beseft dat deze zich nooit meer zal voordoen. Tevens hebben de beide kinderen in Libië hun

---

¹⁶³ Memoires, 1971-1974, Expatriate Archive Center, 1.0034.1.2.06.4.

¹⁶⁴ Ibidem.

¹⁶⁵ Ibidem.

¹⁶⁶ Memoires, 1971-1974, Expatriate Archive Center, 1.0034.1.2.06.3.

rijbewijs gehaald en vond de vrouw van het echtpaar het een prachtig gezicht om haar dochter met haar autootje naar haar werk te zien gaan.¹⁶⁷

5.4.5 Gevoelens van heimwee tijdens hun verblijf in Libië

Het Nederlandse echtpaar had het in Libië erg lastig, met name in de periode dat de KLM geboycot werd. Verschillende maatregelen van het Libische bewind zorgden voor een gevoel dat het echtpaar niet 'in control' was. Er werden regelmatig maatregelen genomen die het leven van buitenlanders er niet gemakkelijker op maakte. Zo worden op 15 april 1973 wetten opzij geschoven die de vrijheden van buitenlanders moest garanderen en worden er allemaal comités opgericht waarin de burgers het voor het zeggen hebben. Ook moesten tickets, vrachtbrieven, correspondenties met het KLM hoofdkantoor et cetera allemaal in het Arabisch. Al die maatregelen zorgden voor een onprettig gevoel bij het echtpaar en een verlangen naar thuis en de kinderen. Het echtpaar verlangde met name naar hun kinderen. Zoals in paragraaf 5.3.3. al aan de orde is gekomen, was het voor buitenlanders lastig om Libië binnen te komen. Ook de kinderen van het echtpaar hadden hier last van. De kinderen en het echtpaar keken altijd uit naar de zomervakanties als de kinderen naar hun ouders konden komen. Door de maatregelen van de Libische overheid werden de kinderen van het echtpaar één keer geweigerd. Dit versterkte het verlangen naar huis.¹⁶⁸

De man van het echtpaar had het met name lastig in het half jaar waarin de KLM geboycot werd. Op dat moment miste hij zijn uitlaadklep (het werk). Tijdens het werk had hij wat te doen en ging de tijd snel. Tijdens de boycot verveelde hij zich, waardoor hij meer terugverlangde naar thuis.¹⁶⁹

In Libië kreeg het echtpaar ook weinig tot geen bezoek, afgezien van enkele zakelijke relaties. Hoewel dit niet heel duidelijk naar voren komt in de memoires is het aannemelijk dat dit een gevoel van separatie veroorzaakte, doordat het echtpaar uit de vertrouwde sociale en culturele netwerken werd

---

¹⁶⁷ Memoires, 1971-1974, Expatriate Archive Center, 1.0034.1.2.06.1.

¹⁶⁸ Memoires, 1971-1974, Expatriate Archive Center, 1.0034.1.2.06.3.

¹⁶⁹ Memoires, 1971-1974, Expatriate Archive Center, 1.0034.1.2.06.4.

gehaald (versterkt door de maatregelen van het Libische bewind). Wat het echtpaar deed terugverlangen naar huis.¹⁷⁰

5.5 De periode in Freetown (Sierra-Leone), 1974-1977

In dit onderdeel zal ik de periode van 1974 tot 1977 en van 1981 tot 1987 beschrijven waarin het echtpaar in Freetown (Sierra-Leone) woonde en werkte. Per theoretisch concept zal de situatie beschreven worden.

5.5.1 Identiteit en Sierra-Leone

De Nederlandse identiteit van het echtpaar komt in de memoires van hun periode in Sierra-Leone versterkt naar voren. Tijdens deze periode gaan zij (samen of alleen de man van het echtpaar) enkele keren terug naar Nederland. Deze bezoeken zijn zowel zakelijk als privé. De man van het echtpaar moet een aantal vergaderingen van de KLM bijwonen. Hij bezoekt zijn vader één keer (in verband met zijn gezondheid) en hij viert vakantie met zijn vrouw in Nederland. Tijdens deze bezoeken aan Nederland nemen zij ook een enkele keer spullen mee voor de arme bevolking in Sierra-Leone. Uit de frequentie van deze bezoeken blijkt dat er nog steeds een gevoel van bekendheid en verbondenheid is met Nederland. Dit blijkt ook uit het feit dat zij tijdens hun verblijf met name omgaan met andere Nederlanders in Sierra-Leone en andere (Westerse) 'expats', zij echt Nederlands eten meenemen naar Sierra-Leone (zoals haring en kaas) en dat zij vergelijkingen maken tussen Sierra-Leone en Nederland (in de volgende paragrafen hierover meer).¹⁷¹

Daarnaast komt de Nederlandse identiteit naar voren in immateriële items zoals het vieren van Sinterklaas en Kerstmis. Hoewel Kerstmis niet specifiek iets Nederlands is, laat het wel zien dat zij zich nog verbonden voelen met de (Nederlandse en Westerse) cultuur.¹⁷²

De verbondenheid met Nederland is wel minder sterk dan in de voorgaande perioden. Zoals in paragraaf 5.5.4 wordt beschreven, voelde het

---

¹⁷⁰ Ibidem.

¹⁷¹ Memoires, 1981-1987, Expatriate Archive Center, 1.0034.1.2.07.14

¹⁷² Memoires, 1981-1987, Expatriate Archive Center, 1.0034.1.2.07.04

echtpaar zich thuis in Sierra-Leone. Na bijvoorbeeld bezoeken aan Nederland voelde het aankomen in Sierra-Leone echt als thuiskomen. Dit geeft goed weer dat de verbondenheid met Nederland minder is geworden (in vergelijking met de voorgaande perioden), in de voorgaande perioden wordt dit niet zo expliciet genoemd.¹⁷³

5.5.2 Contact met de lokale bevolking in Sierra-Leone

Het contact met de lokale bevolking tijdens hun verblijf Freetown bestond voornamelijk uit zakelijke relaties. Bij deze zakelijke relaties kan er onderscheid gemaakt worden tussen twee verschillende soorten zakelijke relaties. Zo had de man van het echtpaar in zijn functie als district manager van de KLM contact met lokale hoogwaardigheidsbekleders en bezocht hij regelmatig het ministerie van buitenlandse zaken van Sierra-Leone:

*.... moest naar het ministerie van buitenlandse zaken vanmiddag. Hij kreeg een brief van KLM Cairo dat daar tickets gekocht waren door Sierra-Leonese ambtenaren aldaar en niet betaald werden. Vanmiddag vond ..... uit dat die ambtelijke dienst al drie jaar opgeheven is..... dus naar de centen kunnen ze fluiten!*¹⁷⁴

*18 april kregen we een telex van de ambassadeur in Abidjan, hij nodigde ons uit om de verjaardag van de koningin te vieren en zakelijke besprekingen te hebben over de consulaten in Monrovia en Freetown en over het veranderen van de KLM routes in West-Afrika.*¹⁷⁵

De andere soort zakelijke relaties die het echtpaar in Freetown had, was met de lokale bevolking die het echtpaar in dienst had genomen. Zo had het echtpaar in deze periode vijf bedienden; een tuinman, twee nachtwachten en twee algemene bedienden (de functie van de andere twee wordt niet

---

¹⁷³ Memoires, 1981-1987, Expatriate Archive Center, 1.0034.1.2.07.13

¹⁷⁴ Memoires, 1981-1987, Expatriate Archive Center, 1.0034.1.2.07.02

¹⁷⁵ Memoires, 1981-1987, Expatriate Archive Center, 1.0034.1.2.07.03

genoemd). Na verloop van tijd veranderden deze zakelijke relaties meer in persoonlijke relaties.¹⁷⁶ Zoals onderstaand citaat illustreert:

*Bij het binnenkomen van zagen we Sierra-Leonese kennissen en we vertelden dat het een sentimentele avond zou worden. We waren al aan onze tweede fles wijn bezig toen de ober kwam zeggen dat de rekening betaald zou worden door onze Sierra-Leonese kennissen.*¹⁷⁷

Het echtpaar was in deze periode ook 'guardian' van een Afrikaanse jongen. Dit hield in dat het echtpaar deze Afrikaanse jongen hielp met het betalen van zijn studie en andere studiegerelateerde zaken. De net besproken contacten waren de enige contacten die het echtpaar in deze periode had met de lokale bevolking.¹⁷⁸

Deze (beperkte) contacten met de lokale bevolking leidden er wel toe dat het echtpaar ging reflecteren op de eigen culturele waarden en de situatie in Sierra-Leone ging vergelijken met de situatie in Nederland. Zo vond het echtpaar het raar dat er in Sierra-Leone geen ophaaldienst was voor oudere mensen, die hen helpt bij het doen van boodschappen:

*Gek toch dat Sierra-Leoners onder elkaar niet denken aan een georganiseerde ophaaldienst voor ouderen zoals in Holland.*¹⁷⁹

5.5.3 Het contact met de gemeenschap in het moederland tijdens het verblijf in Sierra-Leone

Naast de contacten met de lokale bevolking had het echtpaar voornamelijk (persoonlijk)contact met andere Nederlandse en Westerse 'expats'. De volgende drie citaten illustreren het contact met andere Nederlanders:

---

¹⁷⁶ Memoires, 1981-1987, Expatriate Archive Center, 1.0034.1.2.07.17

¹⁷⁷ ibidem.

¹⁷⁸ ibidem.

¹⁷⁹ Memoires, 1981-1987, Expatriate Archive Center, 1.0034.1.2.07.17

..... kwam langs uit Makeni. Hij werkt voor de Wereldbank. Hij vertelde het volgende: een werknemer van hem heeft ongeveer, maar waarschijnlijk meer dan 10.000 Le gestolen (citaat over een Nederlandse 'expat').¹⁸⁰

Bijna elk jaar gaan we hier naar de R.K. militaire nachtmis. .... en .... namen ons er mee naar toe en we vonden het een mooie mis (citaat over het contact met een Nederlands echtpaar).¹⁸¹

Koffie gedronken bij de ambassadeur op kantoor en daarna een sherry thuis, maar er werd niets zakelijks besproken. 's Avonds drankjes en hapjes bij de familie ....., hartelijke mensen (contact met een Nederlandse familie en ambassadeur).¹⁸²

In Sierra-Leone had het echtpaar ook goed contact met een aantal andere Westerse 'expats'. Een voorbeeld daarvan is een oude Engelse dame (86 jaar), met deze dame ging de vrouw van het echtpaar regelmatig winkelen.¹⁸³ Met andere Engelse 'expats' ging het echtpaar bijvoorbeeld bridden:

's Morgens gebridget met ....., altijd gezellig. Ik was blij dat ik weer eens mijn hersens kon gebruiken (contact met een Engelse 'expat').¹⁸⁴

Vanmorgen met .... de stad in geweest. Ze had me vier weken lang gemist. Als het even kan ga ik af en toe met haar naar de stad (contact met een oude Engelse mevrouw).¹⁸⁵

Naast het contact met de Nederlandse en Westerse gemeenschap in Sierra-Leone ging het echtpaar ook regelmatig naar Nederland (zoals al is besproken

---

¹⁸⁰ Memoires, 1981-1987, Expatriate Archive Center, 1.0034.1.2.07.02

¹⁸¹ Memoires, 1981-1987, Expatriate Archive Center, 1.0034.1.2.07.03

¹⁸² Memoires, 1981-1987, Expatriate Archive Center, 1.0034.1.2.07.14

¹⁸³ Memoires, 1981-1987, Expatriate Archive Center, 1.0034.1.2.07.17

¹⁸⁴ Memoires, 1981-1987, Expatriate Archive Center, 1.0034.1.2.07.05

¹⁸⁵ Memoires, 1981-1987, Expatriate Archive Center, 1.0034.1.2.07.06

in paragraaf 5.5.1). Op deze manier bleef het echtpaar in contact staan met de Nederlandse gemeenschap. Tijdens deze bezoeken aan Nederland wordt er in de memoires weinig tot niets geschreven over contacten met Nederlandse vrienden, kennissen en familie. Er wordt alleen heel kort geschreven over een bezoekje aan Nederland in verband met de gezondheid van de vader van de vrouw van het echtpaar en het bezoek aan de kleinkinderen.¹⁸⁶

5.5.4 Gevoelens van nostalgie tijdens hun verblijf in Sierra-Leone

Op 1 augustus 1985 schrijft de vrouw van het echtpaar in haar notities het volgende:

Hoe langer ik in Afrika ben hoe meer ik me bewust word nog niet veel van Afrika te begrijpen. En toch zou ik het liefst hier blijven wonen, Afrika zit in mijn bloed of is het Sierra-Leone? ¹⁸⁷

Na zakelijke of privé bezoeken aan bijvoorbeeld Nederland voelde het voor het echtpaar als thuiskomen als zij in Sierra-Leone aankwamen:

Een stuk ananas, papaja, watermeloen, sinaasappel, opengesneden artisjok, gearrangeerd als een plaatje. Beeldig, dat was heel erg welkom en een kerstkaart erbij. We waren dus toen weer blij hier te zijn. ¹⁸⁸

Hoe koud en laboratoriumachtig is toch de Westerse behandeling! Zo ook een ziekenhuis. Wat is het niet vreselijk in het Westen om naar een ziekenhuis te moeten, niemand te kennen, onpersoonlijke kamer enz. En juist dan heb je je familie en vrienden zo hard nodig, juist dan moeten ze dicht bij je zijn. Nee geef mij dan Afrika maar, waar je je familie mee mag nemen in het ziekenhuis. ¹⁸⁹

---

¹⁸⁶ Memoires, 1981-1987, Expatriate Archive Center, 1.0034.1.2.07.09

¹⁸⁷ Memoires, 1981-1987, Expatriate Archive Center, 1.0034.1.2.07.18

¹⁸⁸ Memoires, 1981-1987, Expatriate Archive Center, 1.0034.1.2.07.04

¹⁸⁹ Memoires, 1981-1987, Expatriate Archive Center, 1.0034.1.2.07.07

Als het echtpaar in 1987 Sierra-Leone verlaat, schrijft de vrouw van het echtpaar het volgende:

Freetown waar we een sfeer aantreffen die niet te vergelijken was met enig ander land waar we gewoond hebben en dat waren er tien hiervoor..... Maar verstandelijk gesproken is het het beste wat we kunnen doen om hier weg te gaan. Maar beiden weten we dat we ons nergens zo thuis zullen voelen als hier. ¹⁹⁰

Bovenstaand citaten geven goed weer dat de vrouw van het echtpaar zich echt thuis voelde in Sierra-Leone. Om deze reden is het dan ook aannemelijk dat zij later eveneens terugverlangde naar hun periode in Sierra-Leone. Dit vermoeden wordt bevestigd doordat het echtpaar vijf jaar nadat ze uit Sierra-Leone waren vertrokken, besloten om voor een week terug te gaan. Op het vliegveld werden ze hartverwarmend ontvangen door bekenden en kwamen er allerlei fijne herinneringen naar boven over hun tijd in Sierra-Leone. ¹⁹¹

5.5.5 Gevoelens van heimwee tijdens hun verblijf in Sierra-Leone

In de memoires over hun periode in Sierra-Leone zijn er geen elementen van heimwee te vinden. Zoals in de voorgaande paragraaf (5.5.4) al duidelijk is besproken voelde het echtpaar zich echt thuis in Freetown. Zij zagen Freetown op dat moment als hun thuis en verlangde daardoor niet meer terug naar hun 'thuis' in Nederland. ¹⁹²

5.6 De periode in Kano (Nigeria), 1977-1981

In dit onderdeel zal ik de periode van 1977 tot 1981 beschrijven waarin het echtpaar in Kano (Nigeria) woonde en werkte. De man van het echtpaar werkte in Nigeria als districtvertegenwoordiger van de KLM. Per theoretisch concept zal de situatie beschreven worden.

---

¹⁹⁰ Memoires, 1981-1987, Expatriate Archive Center, 1.0034.1.2.07.13

¹⁹¹ Memoires, 1974-1977, Expatriate Archive Center, 1.0034.1.2.07.19.

¹⁹² Memoires, 1981-1987, Expatriate Archive Center, 1.0034.1.2.07.14.

5.6.1 Identiteit en Nigeria

De Nederlandse identiteit komt in de memoires uit de periode dat het echtpaar in Kano verbleef minder sterk naar voren dan in de voorgaande perioden. Er is weinig geschreven over de (economische) belangen van de KLM in Kano, waardoor het lijkt alsof het echtpaar minder gaf om de toekomst van de KLM. Zeker als dit vergeleken wordt met de periode dat het echtpaar in Libië werkzaam was. Dit is opmerkelijk omdat de man van het echtpaar in Nigeria een hogere functie bekleedde met meer verantwoordelijkheid dan in Libië.¹⁹³

De identificatie met het moederland en de Nederlandse identiteit komt in de memoires van deze periode maar heel beperkt naar voren. Op 9 mei 1978 schrijft de vrouw van het echtpaar in haar notities dat ze een boekje over de Nederlandse koninklijke familie heeft gegeven aan de derde vrouw van de Emir. Tevens vertelde ze hierbij iets over koningin Wilhelmina. Afgezien daarvan is er niets geschreven over de viering van Nederlandse tradities zoals Koninginnedag en Sinterklaas.¹⁹⁴

*De vorige keer had ik haar een boekje over onze koninklijke familie gegeven en nu vroeg ze wat een "herring" was die de koningin aangeboden kreeg*¹⁹⁵

In de memoires worden verder geen immateriële items genoemd. Ook tijdens hun periode in Nigeria bezoekt het echtpaar Nederland regelmatig, zowel voor zakelijke als persoonlijke doeleinden (in onderdeel 5.4.3 kunt u hier meer over lezen). Deze bezoeken aan Nederland roepen een gevoel van bekendheid en verbondenheid op. Op deze manier komt de Nederlandse identiteit wel tot uiting in de memoires.¹⁹⁶

De interacties met de lokale bevolking die in het volgende onderdeel (5.4.2) besproken zullen worden leiden tot meer culturele kennis over

---

¹⁹³ Ibidem.

¹⁹⁴ Memoires, 1977-1981, Expatriate Archive Center, 1.0034.1.2.08.2A.

¹⁹⁵ Ibidem.

¹⁹⁶ Memoires, 1977-1981, Expatriate Archive Center, 1.0034.1.2.08.2A.

Nigeria, waardoor het echtpaar de situatie in Nigeria ging vergelijken met de situatie in Nederland. Het maken van vergelijkingen tussen het gastland en het moederland is een uitingsvorm van identificatie met het moederland, in dit geval is dat Nederland en de Nederlandse identiteit.

5.6.2 Contact met de lokale bevolking in Nigeria

Als districtvertegenwoordiger van de KLM had de man van het echtpaar regelmatig contact met de lokale bevolking en de lokale heersers.¹⁹⁷ Zo had hij zakelijk contact met medewerkers van Nigeria Airlines, met de emir van Kano en kreeg hij als opzichter bij de bouw van het KLM kantoor en de stafwoningen voor de KLM contact met de lokale bevolking. De KLM gebouwen werden gebouwd door lokale bedrijven. Op deze manier kreeg de man van het echtpaar veel contact met de lokale bevolking.¹⁹⁸

Als districtvertegenwoordiger van de KLM kwam hij ook in aanraking met de emir van Kano en werden ze regelmatig uitgenodigd voor zijn feesten. De vrouw van het echtpaar kreeg op deze manier een verstandhouding met de vrouwen van de emir (hij had er vier) en dan met name zijn derde vrouw die goed Engels sprak:

Ik was blij weer terug te zijn bij de derde vrouw, die ook een besloten leven leidde maar vergeleken bij de vierde vrouw veel meer vrijheid had.

Zodoende ging de vrouw van het echtpaar regelmatig naar het paleis van de emir om de vrouwen van de emir te bezoeken.¹⁹⁹ Ze vond het zielig voor de vrouwen van de emir dat ze zo'n besloten leven leidde, ze kregen bijna geen bezoek en mochten ook maar met heel weinig mensen contact hebben. Zo bouwde de vrouw van het echtpaar een band op met de derde vrouw van de emir.²⁰⁰

---

¹⁹⁷ Memoires, 1977-1981, Expatriate Archive Center, 1.0034.1.2.08.03.

¹⁹⁸ Memoires, 1977-1981, Expatriate Archive Center, 1.0034.1.2.08.2B

¹⁹⁹ Memoires, 1977-1981, Expatriate Archive Center, 1.0034.1.2.08.4.

²⁰⁰ Memoires, 1977-1981, Expatriate Archive Center, 1.0034.1.2.08.2A.

Daarnaast kwam het echtpaar en dan met name de vrouw in contact met de lokale bevolking bij het doen van de boodschappen. Omdat de boodschappen met name gedaan werden door de vrouw kwam zij het meest in contact met de lokale bevolking op de markten en in de winkels. Onderstaand citaat is een voorbeeld van zo'n interactie:

Na weer een paar honderd meter terug gegaan te zijn naar de fabriek en mijn reçu overhandigd te hebben kreeg ik mijn kan, gevuld met verse slagroom, maar geen liter zoals ik verzocht had. Echter, volgens de melkman was het wel een liter, dus haalde ik mijn schouders op en vertrok, het heeft hier totaal geen zin om te discussiëren. ²⁰¹

De interacties met de lokale bevolking leidden tot meer culturele kennis over Nigeria, waardoor het echtpaar de situatie in Nigeria ging vergelijken met de situatie in Nederland. Zo vonden ze de vrouwen in Nigeria er maar verwaarloosd uitzien, vonden ze iedereen in Nigeria negatief, vonden ze het kwalijk hoe de vrouwen van de emir werden behandeld en vonden ze het raar dat een paspoort van een KLM medewerker werd ingenomen toen deze betrokken was bij een auto ongeluk. ²⁰²

De volgende dag zagen we hoe een motorrijder door de politie van zijn rijwiel afgerukt werd. Hij had waarschijnlijk een overtreding begaan, maar waarom dan zo onbeschoft optreden? ²⁰³

Deze selectie van incidenten zijn voorbeelden van momenten waarop het echtpaar de situatie in Nigeria vergelijkt met de eigen culturele normen en waarden en op deze manier ook reflecteert op de eigen culturele normen en waarden. ²⁰⁴

---

²⁰¹ Ibidem.

²⁰² Ibidem.

²⁰³ Ibidem.

²⁰⁴ Memoires, 1977-1981, Expatriate Archive Center, 1.0034.1.2.08.2A.

5.6.3 Het contact met de gemeenschap in het moederland tijdens het verblijf in Nigeria

Als districtmanager van de KLM stond de man van het echtpaar in Nigeria regelmatig in contact met het moederland (KLM hoofdkantoor). Zo moest hij bijvoorbeeld voor het nieuwe nog te bouwen KLM kantoor en de stafbungalows in Kano meubels uitzoeken in Nederland. Naast de zakelijke contacten met het moederland vond het echtpaar het ook fijn om op vakantie te gaan naar Nederland om daar familie en vrienden te bezoeken. Tevens schreef en ontving het echtpaar brieven van familie en vrienden. Op deze manier bleef het echtpaar in contact staan met familie en vrienden in het moederland.²⁰⁵

Naast de wat meer oppervlakkige (zakelijke) interacties met de lokale bevolking had het echtpaar in deze periode ook contact met het kleine groepje Nederlanders en andere Westerse 'expats' in Kano. Als districtvertegenwoordiger van de KLM was de man van het echtpaar verantwoordelijk voor alle KLM medewerkers in zijn district. Op deze manier kwam hij in contact met Nederlandse en andere Westerse KLM medewerkers en hun familie. Zij kwamen weleens langs om samen te briden of te eten.²⁰⁶

Morgenavond eten kennissen bij ons, gelukkig dat we koffers vol met lekkere dingen hierheen gesleept hebben.

5.6.4 Gevoelens van nostalgie tijdens hun verblijf in Nigeria

In de memoires van de periode in Nigeria zijn een aantal nostalgische elementen te vinden. Zo had het echtpaar veel interesse in de Nigeriaanse cultuur, mede veroorzaakt door het goede contact met de emir en zijn vier vrouwen (met name de derde vrouw van de emir). In de memoires wordt zodoende veel aandacht besteed aan deze contacten en aan de Nigeriaanse cultuur. In de memoires schrijft het echtpaar bijvoorbeeld over het mooie kasteel van de emir, de mooie architectuur, de schilderachtige straatjes in

---

²⁰⁵ ibidem.

²⁰⁶ Ibidem.

Kano, de mooie kleding van de vrouwen en de interessante cultuur. In de manier waarop deze voorbeelden zijn beschreven komt nostalgie tot uiting. Door de manier van beschrijven lijkt het alsof het echtpaar terug verlangt naar het verleden, naar de schilderachtige straatjes en de interessante cultuur.²⁰⁷

5.6.5 Gevoelens van heimwee tijdens hun verblijf in Nigeria

In vergelijking met hun periode in Saudi-Arabië en Libië heeft het echtpaar tijdens hun verblijf in Nigeria minder last van heimwee. Dat was ongeacht de (praktische)problemen waar het echtpaar mee te maken kreeg. Zo waren er regelmatig stroomstoringen, waardoor de airconditioning, het kopieerapparaat en de telefoons het niet deden. Dit zorgde voor veel irritatie bij het echtpaar en deed ze (in beperkte mate) terugverlangen naar thuis, waar deze praktische problemen niet voorkwamen. veel minder dan in hun tijd in Saudi-Arabië en Libië.²⁰⁸

Tijdens vakanties en zakelijke bezoeken aan het moederland had het echtpaar (vanwege de stroomstoringen) geen zin om terug te gaan naar Kano:

Had geen zin terug te gaan naar Kano.....²⁰⁹

Eenmaal terug in Kano voelde het echtpaar zich weer snel thuis als de elektriciteit uitviel:

Het gevoel van "thuis" zijn werd bevorderd door geen elektriciteit in het gebouw van afhandeling. In ons huis een paar dagen goed elektriciteit gehad maar toen werden we weer gestraft met een 'powercut' van 30 uur.²¹⁰

Op deze manier construeerde het echtpaar Nederland als de ideale situatie, waar zulke stroomstoringen niet voorkwamen. Het construeren van het

---

²⁰⁷ Memoires, 1977-1981, Expatriate Archive Center, 1.0034.1.2.08.2A.

²⁰⁸ Ibidem.

²⁰⁹ Ibidem.

²¹⁰ Ibidem.

moederland als de ideale situatie is een uitingsvorm van heimwee. In de memoires van hun periode in Nigeria schrijft het echtpaar niet over gevoelens van separatie die veroorzaakt worden doordat ze uit hun vertrouwde sociale en culturele netwerken zijn gehaald. Dit verschilt sterk van hun periode in Saudi-Arabië, Irak en Libië.

Door een aantal incidenten die benoemd worden in de memoires is het aannemelijk dat het echtpaar soms het gevoel had dat zij niet helemaal de situatie machtig waren in Nigeria:

... echtpaar thuis, steward aan het werk. Zien even later een andere steward in de tuin met een t.v. op het hoofd, hij loopt door de tuin naar de bush en is weg. (t.v. stond in een andere kamer).²¹¹

Dit zou het terugverlangen naar huis zou kunnen aanwakkeren. Zo worden er verschillende diefstallen besproken in de memoires. In een relatief korte periode werd er een auto gestolen door een Nigeriaanse steward, misten er drie broeken van een andere KLM medewerker, van een andere medewerker waren de schoenen gestolen en is een ander 'expats' echtpaar getuige van het stelen van een televisie.²¹²

Concluderend kan gesteld worden dat in vergelijking met hun periode in Saudi-Arabië en Libië het echtpaar in Nigeria minder last had van heimwee. De technische problemen (stroomstoringen) en diefstallen wakkerden toch gevoelens van heimwee aan. Deze gevoelens van heimwee waren echter veel minder sterk dan in Saudi-Arabië en Libië die veroorzaakt werden door een cultuurschok.

---

²¹¹ Ibidem.

²¹² Memoires, 1977-1981, Expatriate Archive Center, 1.0034.1.2.08.1

Hoofdstuk 6 Terugkoppeling

In hoofdstuk vijf zijn zes verschillende perioden beschreven waarover het echtpaar hun herinneringen hebben geschreven. In dit hoofdstuk zal een terugkoppeling worden gedaan op de onderzochte perioden waarin er een link gelegd zal worden met de literatuur die besproken is in het theoretisch kader (hoofdstuk drie). Dit zal het eerste deel van het volgende hoofdstuk vormen. Het tweede deel zal bestaan uit een verdere verdieping waarin geprobeerd wordt een aantal vragen te beantwoorden.

Deel één van hoofdstuk zes

6.1 'Expats' en identiteit

Bij het echtpaar zijn geen grote identiteitsvraagstukken ontstaan. In alle beschreven perioden komt de Nederlandse identiteit naar voren. Aan de andere kant is het wel zo dat de Nederlandse identiteit steeds minder duidelijk naar voren komt naarmate het echtpaar langer in het buitenland verblijft. Een mogelijke verklaring de eerder besproken studie van Maykel Verkuyten, hij schrijft in zijn boek *identiteit en diversiteit* dat de etnische achtergrond van een individu minder belangrijk kan worden naarmate een individu langer in het buitenland verblijft.²¹³ Dit komt tevens overeen met de ideeën van de antropologen Grimshaw en Sears²¹⁴ en de socioloog George Herbert Mead die concluderen dat de identiteit van een individu gevormd wordt door de interacties met zijn omgeving.²¹⁵ Hoewel uit hoofdstuk vijf blijkt dat het echtpaar maar zeer gering contact had met de lokale bevolking in alle zes beschreven perioden waren er wel interacties. Het lijkt erop dat het echtpaar gereageerd heeft op de gevoelens, verwachtingen en stimuli uit de lokale omgeving. De aanwezigheid van een grote culturele diversiteit gedurende de totale periode waarin het echtpaar in het buitenland verbleef (meer dan 30 jaar) leek gepaard te gaan met een persoonlijke transformatie. Deze

---

²¹³ Maykel Verkuyten, *"Identiteit en Diversiteit"* (Amsterdam: Pallas Publications, 2010).

²¹⁴ Trevor Grimshaw en Coreen Sears, "Where am I from? Where do I belong?", *Journal of Research in International Education*, 23, (2008),

²¹⁵ George Herbert Mead, *Mind, Self and Society* (Chicago: University of Chicago Press, 1934), 147-148.

persoonlijke transformatie treedt volgens de antropologen Mao en Shen met name op als 'expats' in contact komen met stress, angst en onzekerheid.²¹⁶ Het echtpaar heeft hier veel mee te maken gekregen, met name tijdens hun periode in Saudi-Arabië en Libië. Het gevolg was dat de Nederlandse identiteit een minder grote rol ging spelen naarmate het echtpaar langer in het buitenland verbleef.

Een mogelijke verklaring voor het niet geheel verdwijnen van de Nederlandse identiteit kan gevonden worden in het eerder besproken artikel van Bentley et al. Zij spreken in het kader van persoonlijke transformatie over het concept 'acculturatie'. Acculturatie is het proces van het overnemen van elementen uit een andere cultuur (zie paragraaf 3.5).²¹⁷ Het proces van acculturatie treedt op wanneer 'expats' langdurig in contact komen met een andere cultuur. Het onderzochte echtpaar verbleef steeds een relatief korte periode in elk land. Hun verblijf varieerde meestal tussen de twee en vier jaar. Na deze periode stopte de culturele beïnvloeding van een bepaald land. Hoewel er wel sprake was van bijvoorbeeld meerdere Arabische of Afrikaanse landen die elkaar opvolgden gedurende de periode waarin het echtpaar in het buitenland verbleef, dan nog zijn er grote culturele verschillen tussen de verschillende Arabische en Afrikaanse landen. Aan de hand van dit onderzoek lijkt het alsof dit steeds weer een te korte periode is geweest voor een gehele transformatie. Daarnaast had de man van het echtpaar regelmatig contact met het hoofdkantoor van de KLM in Nederland. Op deze manier bleef het echtpaar verbonden met Nederland. Dit contact versterkte naarmate de man van het echtpaar door middel van promotie steeds meer verantwoordelijkheid kreeg. Ik concludeer dat de relaties en contacten die het onderzochte echtpaar gedurende de zes onderzochte perioden had te zwak, te homogeen en te weinig frequent was om een persoonlijke transformatie teweeg te brengen. Om deze reden bleef de Nederlandse identiteit en de identificatie met Nederland

---

²¹⁶ Jina Mao & Yan Shen, "Cultural identity change in expatriates: A social network perspective", *Human Relations*, 2015

²¹⁷ Jeffrey R. Bentley, Jacob W. Breland, Ning Xu, Emily D. Champion, Darren C. Treadway, "The political skill and will of Expatriates in acculturating to the politics of an organization in a new culture", *International Journal of Intercultural Relations*

aanwezig. Tevens speelde het frequente contact (zowel privé als zakelijk) met het moederland een rol bij het niet verdwijnen van de Nederlandse identiteit. (zie paragraaf 6.3)

6.2 'Expats' en het contact met de lokale bevolking

Zoals hierboven aan de orde is gekomen, had het echtpaar in alle onderzochte perioden weinig contact met de lokale bevolking. Het contact dat het echtpaar had met de lokale bevolking bestond voornamelijk uit zakelijke contacten. Met name de man van het echtpaar had in de zes onderzochte perioden zakelijke contacten met de lokale bevolking. Zo werkte hij in Irak, Libië, Sierra-Leone en Nigeria samen met lokale werknemers op de vliegvelden en had hij (nadat hij promotie kreeg en district manager werd) contact met lokale Afrikaanse hoogwaardigheidsbekleders. Zoals het contact met de emir in Nigeria en de contacten met ambassade personeel en het ministerie van buitenlandse zaken in Sierra-Leone.

Voordat de man van het echtpaar promotie kreeg bestond het contact met de lokale bevolking met name uit de interacties met lokale bedienden. Zo had het echtpaar in alle zes besproken perioden één of enkele bedienden. Via de bediende(n) kreeg het echtpaar meer culturele kennis van het gastland en werden zij in sommige landen zoals Sierra-Leone meer vrienden van het echtpaar. Het echtpaar kwam ook in contact met de lokale bevolking bij het doen van de dagelijkse boodschappen of andere aankopen. Zoals al aan de orde is gekomen in hoofdstuk drie onderscheiden Chiu et al. twee soorten sociale relaties: expressieve relaties en instrumentele relaties (zie paragraaf 3.6).²¹⁸ De relaties die het echtpaar had met de lokale bevolking tijdens de zes onderzochte perioden kunnen het best omschreven worden als instrumentele relaties. Instrumentele relaties helpen 'expats' aan fysieke, emotionele en financiële middelen en zijn veel minder diepgaand dan expressieve relaties. Het zijn de contacten die het echtpaar had bij het doen van bijvoorbeeld

---

²¹⁸ Ya-Ping Chiu, Mellen Wu, Wen-Long Zhuang & Ying-Yu Hsu, "Influences on expatriate social networks in China", *The International Journal of Human Resource Management*, 2009, 790-793.

boodschappen (fysieke middelen) en de zakelijke contacten (voor financiële middelen).

Afgezien van deze contacten had het echtpaar weinig contact met de lokale bevolking. Met name in de Arabische landen (Saudi-Arabië, Irak en Libië) was er echt sprake van twee gescheiden werelden tussen de lokale bevolking en het echtpaar. Een mogelijke verklaring hiervoor is te vinden in het boek *Migration in World History* van Manning en Trimmer. Zij stellen dat gemeenschappen zichzelf organiseren rond een gedeelde taal. De grenzen van een gemeenschap worden in zo'n geval getrokken door taal. In Saudi-Arabië, Irak en Libië wordt Arabisch gesproken. Het echtpaar was niet bekend met het Arabisch, dit was een grote (taal)barrière voor het contact met de lokale bevolking. In de andere Afrikaanse landen werd een Europese taal gesproken. Zo werd er in Nigeria en Sierra-Leone Engels gesproken en in Congo Frans. Het echtpaar was meer bekend met deze talen en sprak erg goed Engels. In deze landen was er dus sprake van een minder grote (taal)barrière dan in de Arabische landen. Ook in deze (Afrikaanse) landen had het echtpaar echter weinig contact met de lokale bevolking. Op basis van dit onderzoek lijkt het er dan ook op dat taal niet de drijvende kracht was voor het beperkte contact tussen de lokale bevolking en het echtpaar, maar de grote culturele verschillen.

6.3 'Expats' en het contact met de gemeenschap

Het echtpaar had in alle perioden met name contact met andere Nederlanders en Westerse 'expats'. Een mogelijke verklaring hiervoor kan zijn dat het echtpaar in bijvoorbeeld Saudi-Arabië en Irak op een soort 'expat compound' woonden waarin zij een eigen gemeenschap vormden met eigen scholen, beveiliging en een centraal gebouw. Dit centrale gebouw diende als een soort ontmoetingsplek, waar samen naar films werd gekeken en spelletjes werden gedaan. Dit resulteerde in een gevoel van bekendheid en verbondenheid met de andere 'expats' en dan met name met andere Nederlanders.

Dit is in overeenstemming met het werk van Boller en Halbert, zij beweren in hun artikel 'American citizenship and expatriatism' dat er bepaalde

banden ontstaan tussen individuen bij een zelfde geboorteplaats of land. Dit burgerschap creëert een eenheidsgevoel tussen de burgers, de staat en de natie. Dit zou een verklaring kunnen geven voor het feit dat het onderzochte echtpaar met name contact heeft gehad met andere Nederlanders of Westerse 'expats'. Het op de eigen (Nederlandse) groep richten wordt versterkt door de in paragraaf 6.2 al besproken invloed van taal. Volgens Manning en Trimmer houdt taal een gemeenschap bij elkaar en kunnen individuen zich daardoor verbonden voelen met mensen die dezelfde taal spreken. Zo wordt er een afstand gecreëerd tussen verschillende taalgemeenschappen (zie paragraaf 3.6 voor meer informatie). Het onderzochte echtpaar sprak met name Nederlands en Engels en kon zodoende goed communiceren met andere Nederlanders en Westerse 'expats'. Dit resulteerde in een gevoel van bekendheid en verbondenheid met deze personen.

De sociale relaties met andere Nederlanders en Westerse 'expats' kunnen omschreven worden als expressieve relaties. Deze sociale relaties waren veel meer diepgaand dan de contacten met de inheemse bevolking die besproken zijn in paragraaf 6.2. Het echtpaar had sterke banden en frequent contact met andere Nederlanders en Westerse 'expats' tijdens alle onderzochte perioden. De 'expats' hielpen elkaar waar nodig en de persoonlijke contacten zorgden voor emotionele ondersteuning.

Naast de bekendheid en verbondenheid met de andere 'expats' bleef het echtpaar ook in contact staan met de gemeenschap in Nederland. Zij bleven verbonden met Nederland door persoonlijke relaties met familie, zakelijke contacten met het hoofdkantoor van de KLM en Nederlandse media.

6.4 'Expats' en nostalgie

DBaggerman definieert nostalgie als het terugverlangen naar situaties waarvan men zich realiseert dat ze onherroepelijk tot het verleden behoren (zie paragraaf 3.7). Tijdens het lezen van de memoires komt het beeld bij mij naar voren dat het echtpaar en dan met name de vrouw (zij heeft tenslotte het meest geschreven) het besef heeft dat de beschreven situaties tot het verleden behoren en zich nooit meer hetzelfde zullen voordoen. Het echtpaar zal echter

niet terugverlangd hebben naar alle perioden. Zo had het echtpaar het in Saudi-Arabië en Irak erg zwaar. Saudi-Arabië was voor het echtpaar het echte begin van hun 'expats' carrière (na vijf jaar Duitsland). Het gevolg van deze 'expats' carrière was een leven met weinig zekerheid en zonder leidraad voor de toekomst. Na een relatief korte periode werd het echtpaar weer overgeplaatst naar een ander land. Deze veranderingen leidden tot veel onzekerheid en met name de vrouw raakte in een isolement in Saudi-Arabië en Irak. Zij had het in deze periode erg zwaar en had veel contact met haar moeder in Nederland. Het is aannemelijk dat zij in deze periode terugverlangde naar Nederland, hoewel zij dat niet specifiek zo heeft benoemd.

Als er gekeken wordt naar de verschillende niveaus van nostalgie die Fred Davis onderscheidt (zie paragraaf 3.7) dan vallen de nostalgische elementen uit de memoires van het echtpaar onder het tweede niveau (reflexieve nostalgie).²¹⁹ Het echtpaar heeft niet alleen geschreven over de mooie, spannende en fijne momenten tijdens hun periode in het buitenland, maar ze beschrijven ook de minder leuke en gelukkige momenten uit het verleden. Het echtpaar idealiseert het verleden niet in zijn geheel en is zich er terdege van bewust dat zij lastige perioden hebben gekend. Er worden in de memoires maar meer nog in de aantekeningen van na 1985 wel een aantal vergelijkingen gemaakt tussen hun situatie in Sierra-Leone (rond 1985) en de situaties in met name Saudi-Arabië, Irak en Libië. Daaruit wordt duidelijk dat de periode in de drie laatst genoemde landen verre van ideaal was. Dit zijn kenmerken van het tweede niveau van nostalgie.²²⁰

6.5 'Expats' en heimwee

Naast de hierboven besproken nostalgische gevoelens van het echtpaar, hadden beide echtelieden in bepaalde perioden ook last van heimwee. Dat was met name tijdens de eerste twee beschreven perioden (Saudi-Arabië en Irak). De zware periodes die het echtpaar daar heeft gekend, deed het echtpaar verlangen naar thuis (zie paragraaf 5.1.5 en 5.2.5).

---

²¹⁹ Fred Davis, *Yearning for Yesterday: A Sociology of Nostalgia* (New York: Free Press, 1979), 4-9.

²²⁰ Ibidem.

De psycholoog Hack-Polay heeft de koppeling gemaakt tussen heimwee en lichamelijke klachten, zoals depressies, tekort aan slaap, hoofdpijn en eetstoornissen.²²¹ Met name de vrouw had in Saudi-Arabië en Irak last van een verlangen naar huis. In de memoires wordt echter niets geschreven over eventuele lichamelijke klachten als gevolg van deze gevoelens. Het verlangen naar thuis werd in deze periode met name veroorzaakt door een cultuurschok. Na vijf jaar in Frankfurt (Duitsland) te zijn verbleven ging het echtpaar voor het eerst naar een streng moslim land, met primitieve huizen, een woestijnklimaat, verbod op buitenlandse media, weinig werk voor de man van het echtpaar en grote cultuurverschillen. Dit leidde tot een hevig verlangen naar thuis omdat het echtpaar uit de vertrouwde sociale en culturele netwerken was gehaald (de eerste manier waarop er gevoelens van heimwee kunnen ontstaan volgens Hack-Polay).

In de volgende beschreven periode (Irak) was deze cultuurschok minder omdat het echtpaar daarvoor al in Saudi-Arabië (twee jaar), Pakistan (twee jaar) en Turkije (vijf jaar) had gewoond. De gevoelens van heimwee in deze periode werden veroorzaakt door een gevoel van afzondering omdat de kinderen van het echtpaar in Nederland bij een gastgezin verbleven. Naast het gemis van de kinderen werden de gevoelens van heimwee in deze periode met name veroorzaakt door een breuk in de dagelijkse routines van de vrouw van het echtpaar (de tweede manier waarop er gevoelens van heimwee kunnen ontstaan volgens Hack-Polay). Zij had op dat moment zoveel tijd over omdat ze niet meer voor de kinderen hoefde te zorgen. Wat leidde tot gevoelens van het verlangen naar thuis en de kinderen.

De beperkte sociale interactie met de inheemse bevolking die het echtpaar in de zes onderzochte perioden heeft gehad, kan ook een factor zijn geweest die geleid heeft tot een gevoel van sociale isolatie en heimwee. Dit gevoel van sociale isolatie (veroorzaakt door beperkte interacties met de inheemse bevolking) kon verholpen worden door sociale interacties met landgenoten. Het echtpaar had met name in Congo, Sierra-Leone en Nigeria goed contact met Nederlanders en andere Westerse 'expats', zoals met de

---

²²¹ Dieu Hack-Polay, "When Home Isn't Home", *International Journal of Psychological Studies*, (2012), 62-64

Nederlandse paters in Congo. Het lijkt erop dat het contact met landgenoten en andere Westerse 'expats' een bepaalde emotionele ondersteuning bood die het aanpassingsproces in deze landen vergemakkelijkte. Zij hielpen het echtpaar om te gaan met de stress die het leven in het buitenland met zich meebracht. Dit komt overeen met de beweringen van Suer en Torun, die heimwee aan eenzaamheid koppelen. Eenzaamheid zien zij als een onplezierige staat waarin individuen vervreemd raken van anderen en daardoor heimwee krijgen (zie paragraaf 3.8).²²² Het sociale contact en de emotionele ondersteuning die het echtpaar met name in Congo, Sierra-Leone en Nigeria kreeg van andere Nederlanders en Westerse 'expats' zorgden ervoor dat het echtpaar zich niet buitengesloten voelde van sociale netwerken. Dit zou samen met de betere omstandigheden (bijvoorbeeld betere stroomvoorziening, gezondheidszorg, gastvrijheid en veiligheidssituatie) in deze landen een verklaring kunnen geven voor de vermindering van de heimwee in Congo, Sierra-Leone en Nigeria.

Deel twee van hoofdstuk zes

6.6 Voor wie schreef het echtpaar de onderzochte memoires?

De reden waarom het echtpaar en dan met name de vrouw de memoires heeft geschreven, is lastig te achterhalen. Een mogelijke verklaring kan bijvoorbeeld gehaald worden uit het werk van historica Monica Wehner (zie paragraaf 3.7). Zo kan het echtpaar de behoefte hebben gehad om hun herinneringen op te schrijven om te dienen als een soort spiegel om het zelf te construeren of om een bepaalde eenheid te creëren in een gefragmenteerd leven. Hierbij zou er een gevoel van continuïteit kunnen ontstaan. Het zou heel goed kunnen dat beide echtelieden worstelden met hun eigen identiteit en door het schrijven van de memoires een bepaalde eenheid in hun versnipperde identiteit probeerden te brengen.

Een belangrijke aanwijzing hiervoor ligt misschien wel in de manier van schrijven. De memoires zijn over het algemeen op een amusante en jolige manier geschreven. Zo worden er allerlei anekdotes opgedist (bijv. over de

---

²²² Cayda Suer & Alev Turon, "The relation of blue-collar homesickness and loneliness with altruism, conscientiousness, and performance, 277-279.

avonturen met de Nederlandse paters in Congo), die op een erg jolige manier zijn weergegeven. De anekdotes en de manier van schrijven kunnen helpen bij het construeren van een eigen identiteit.

Een andere verklaring voor het schrijven van de memoires zou het willen conserveren van herinneringen kunnen zijn. Het is in dat opzicht dan ook niet opmerkelijk dat het merendeel van de memoires pas in 1985 (aan het eind van hun carrière) zijn geschreven, zeker omdat de neiging tot nostalgische gevoelens groeit naarmate de kwalitatieve afstand tussen het individu en het verleden groter wordt. Het is belangrijk om in ogenschouw te houden dat de geanalyseerde egodocumenten een amalgaam vormen van autobiografische terugblikken, dagboekachtige aantekeningen en losse notities. In 1950 is het echtpaar begonnen met het bijhouden van notities. Deze zijn echter vermoedelijk pas in of na 1985 uitgewerkt en opgeschreven. Om deze reden zou het heel goed kunnen zijn dat de memoires zijn geschreven voor het willen conserveren van herinneringen.

Het zou ook heel goed kunnen zijn dat de memoires zijn geschreven voor de kleinkinderen van het echtpaar. In sommige delen of fragmenten van de memoires wordt een enkele keer 'je opa' of 'je oma' genoemd. Dit doet vermoeden dat de memoires geschreven werden voor de kleinkinderen. Dit werd echter niet structureel gedaan. Om deze reden concludeer ik dan ook dat het echtpaar misschien zelf niet goed wist voor wie ze de memoires schreven of dat ze hinkten op twee gedachten.

6.7 Waar werd niet over geschreven?

Het is opmerkelijk dat het echtpaar over bepaalde zaken niet heeft geschreven. In deze paragraaf zal ik deze zaken kort behandelen. Eén van de opvallendste onderwerpen waar het echtpaar niet over heeft geschreven is de dood van hun ouders. In Saudi-Arabië en Irak komen de ouders (het is niet duidelijk of het de ouders van de vrouw of van de man betrof) een aantal keer bij het echtpaar op bezoek. In de memoires over hun periode in Congo, Libië, Sierra-Leone en Nigeria werd hier niets meer over geschreven. Een mogelijke verklaring hiervoor kan zijn dat de ouders van het echtpaar in verband met hun leeftijd of

gezondheid niet meer langs konden komen. In de memoires over hun periode in Sierra-Leone wordt nog één keer geschreven dat ze de vader van de man nog een keer bezoeken in verband met zijn verslechterde gezondheid, maar daarna wordt er niet meer over de ouders geschreven. Er is niets geschreven over het overlijden van de ouders. Dit is opmerkelijk omdat het overlijden van één van de ouders vaak een ingrijpende emotionele gebeurtenis is. Een mogelijke verklaring hiervoor kan zijn dat de ouders niet erg belangrijk zijn geweest bij de identiteitsvorming van het echtpaar of dat de band tussen het echtpaar en de ouders verslechterde gedurende de jaren dat zij in het buitenland verbleven.

Een ander onderwerp waar niet over is geschreven is het contact met (jeugd)vrienden in Nederland. In de memoires is niets geschreven over correspondenties of bezoeken aan (jeugd)vrienden. Een mogelijke verklaring hiervoor kan misschien gevonden worden in de jonge leeftijd waarop het echtpaar naar het buitenland vertrok. Het is mogelijk dat zij daardoor geen goede relaties met (jeugd)vrienden hadden of niet belangrijk genoeg vonden om over te schrijven.

In de memoires is met name aandacht voor zes perioden (Saudi-Arabië, Irak, Congo, Libië, Sierra-Leone en Nigeria), over de andere perioden (Duitsland, Pakistan en Turkije) is maar sporadisch geschreven, vaak niet meer dan enkele zinnen.

Tevens is het opmerkelijk dat het echtpaar (bijna) niets heeft geschreven over de politieke situatie en onrusten in Irak, Congo en Nigeria zoals besproken is in de paragrafen 3.5, 3.6 en 3.9 van het theoretisch kader. In deze paragrafen wordt de (politieke)context geschetst waar het echtpaar in terecht kwam. In de memoires over hun periode in Sierra-Leone worden er maar zes regels gewijd aan een mislukte coup en aanslag op de president in Freetown tijdens hun verblijf. Alleen in de memoires over hun verblijf in Libië is er erg veel aandacht voor de politieke situatie in dat land. Een mogelijke verklaring hiervoor kan zijn dat het echtpaar in Irak, Congo en Nigeria weinig te maken had met de politieke onrusten en niet beïnvloed werd door politieke besluiten, waardoor er een bepaalde afstand gecreëerd werd. In Libië was er sprake van een geheel andere situatie.

6.8 Bronnenkritiek

De gekozen collectie leverde enkele problemen op. Een eerste probleem was dat de collectie niet uit één chronologisch geheel bestond. De collectie was grotendeels geordend per periode, elke periode bestond echter uit allerlei verschillende type documenten. Het was een amalgaam van autobiografische terugblikken, dagboekachtige aantekeningen en andere losse notities. Elk onderdeel verschilde in lettertype, de paginanummering liep niet door en op sommige stukken was het moment van schrijven niet duidelijk. Het was een chaotisch geheel en het leek alsof een deel later was bijgevoegd. Het creëren van structuur in de collectie was om deze reden erg belangrijk.

Daarnaast is de collectie niet geschreven door één persoon. Zowel de man als de vrouw heeft aan de collectie bijgedragen. Het was lastig om te achterhalen welke stukken geschreven zijn door de man en welke door de vrouw.

Een belangrijke eigenschap van de onderzochte collectie is het feit dat het merendeel van de memoires pas in 1985 zijn geschreven. Tussen het moment van schrijven en de eerste onderzochte periode (Saudi-Arabië 1955-1957) zit 30 jaar. Dit tijdsverschil kan ertoe geleid hebben dat over deze periode en de daaropvolgende beschreven periode (Irak) met name de negatieve kanten zijn benoemd. Aangezien het brein de eigenschap heeft om met name de negatieve herinneringen te onthouden. Dit zou een vertekend beeld kunnen geven van het verblijf van het onderzochte echtpaar in deze landen. Daarnaast zou het tijdsverschil de negatieve berichtgeving van met name de periode in Saudi-Arabië en Irak op nog een andere manier verklaren. In de 20 tot 30 jaar tot het moment van schrijven veranderden de normen, waarden, standaarden en de welvaart. Dit zou er toe geleid kunnen hebben dat er met een hele andere 'bril' gekeken werd naar de gebeurtenissen in deze landen. Terwijl het voor die tijd hele gangbare normen, waarden en (economische)standaarden waren, waardoor er een vertekend beeld kan ontstaan. Het echtpaar maakte echter wel gebruik van aantekeningen, maar het is lastig te achterhalen in hoeverre ze als leidraad hebben gefungeerd voor de latere memoires.

Bij het doen van onderzoek moet een onderzoeker het doen met de bronnen die het tot zijn beschikking heeft of op zoek gaan naar andere bronnen. In mijn geval was er geen mogelijkheid om aanvullende bronnen te zoeken in verband met de anonimiteit van de makers. Ik moest het doen met de bronnen die ik tot mijn beschikking had. Een tekortkoming van de onderzochte collectie is het gebrek aan stukken over de periode waarin het echtpaar in Duitsland, Pakistan en Turkije verbleef. Vragen over deze perioden blijven onbeantwoord. Ook daarom is het niet mogelijk om een compleet beeld te krijgen van het leven van het onderzochte echtpaar en kunnen er geen vergelijkingen gemaakt worden tussen deze landen.

Hoofdstuk 7 Conclusie

In dit laatste hoofdstuk van mijn masterthesis zal ik de hoofd- en deelvragen beantwoorden. Er zal echter begonnen worden met een korte terugblik, vervolgens zullen eerst alle deelvragen (kort) worden beantwoord en daarna de hoofdvraag.

7.1 Algemene terugblik

Mijn masterthesis had als doel om meer inzicht te krijgen in het leven van 'expats'. Om dit te bewerkstelligen is er een autobiografie onderzocht van één 'expats' echtpaar. Aan de wetenschappelijke literatuur over 'expats' (zie hoofdstuk drie) zijn vijf concepten (identiteit, het contact met de lokale bevolking, het contact met de gemeenschap, nostalgie en heimwee) ontleend, die belangrijk zijn in het leven van 'expats'. Deze vijf concepten vormden de rode draad van deze masterthesis. Per onderzochte periode is er gekeken naar de manier waarop deze vijf concepten terugkomen in de memoires.

7.2 Beantwoording deelvragen

Elk hoofdstuk heeft bijgedragen aan het beantwoorden van de vragen die centraal stonden in deze masterthesis. Elke deelvraag zal in deze paragraaf kort worden beantwoord.

* Komt de 'expat' in contact met de plaatselijke bevolking en waaruit bestaat dat contact?

Het echtpaar had in alle onderzochte perioden weinig contact met de lokale bevolking. Het contact dat het echtpaar onderhield met de lokale bevolking bestond voornamelijk uit zakelijke contacten. Met name de man van het echtpaar had in de zes onderzochte perioden zakelijke contacten met de lokale bevolking. De vrouw kwam vooral in contact met de lokale bevolking bij het doen van boodschappen of het aansturen van de bedienden. Meer hierover vindt u in de paragrafen 5.1.2, 5.2.2, 5.3.2, 5.4.2, 5.5.2, 5.6.2 en 6.2.

* Hoe gaat de 'expat' om met de eigen gemeenschap of groep?

Het echtpaar had in alle perioden hoofdzakelijk contact met andere Nederlanders en Westerse 'expats'. Dit komt overeen met de wetenschappelijke literatuur die besproken is in hoofdstuk drie. Met deze groep voelde het echtpaar zich verbonden en het bood hen een bepaalde vertrouwdheid en verbondenheid. Bovendien bleef het echtpaar ook in contact staan met de gemeenschap in Nederland. Zij bleven verbonden met Nederland door persoonlijke relaties met familie, zakelijke contacten met het hoofdkantoor van de KLM en Nederlandse media. Meer hierover vindt u in de paragrafen 5.1.3, 5.2.3, 5.3.3, 5.4.3, 5.5.3, 5.6.3 en 6.3.

* In hoeverre zijn er elementen van nostalgie terug te vinden?

Het echtpaar en dan met name de vrouw (zij heeft tenslotte het meest geschreven) heeft het besef dat de beschreven situaties tot het verleden behoren en zich nooit meer zullen voordoen. Naar sommige landen zoals Sierra-Leone verlangde het echtpaar ook terug, daarom keerde het echtpaar een aantal jaar na hun vertrek ook weer terug in Sierra-Leone voor een korte vakantie. Er zijn dus zeker nostalgische elementen te vinden in de memoires. Het echtpaar zal echter niet terugverlangd hebben naar alle perioden. De sterkte van de nostalgische elementen in de memoires verschilt dan ook per periode. Meer informatie hierover vindt u in de paragrafen 5.1.4, 5.2.4, 5.3.4, 5.4.4, 5.5.4, 5.6.4 en 6.4.

* In hoeverre zijn er elementen van heimwee terug te vinden?

In de memoires van het onderzochte echtpaar zijn met name in de beginperiode van hun 'expats' carrière elementen van heimwee te vinden. Deze elementen van heimwee werden voornamelijk veroorzaakt door een cultuurschok, een breuk in de dagelijkse routines, het niet kunnen deelnemen in bekende sociale en culturele netwerken en lokale moeilijkheden. Meer informatie hierover vindt u in de paragrafen 5.1.5, 5.2.5, 5.3.5, 5.4.5, 5.5.5, 5.6.5 en 6.5.

* Schreef de 'expat' over economische belangen?

In de memoires van het echtpaar is weinig over de economische belangen of motieven van het echtpaar zelf geschreven. Dit is opmerkelijk omdat het aannemelijk is dat het echtpaar koos voor een 'expats' carrière uit financiële overwegingen (Dit is een aanname en staat niet expliciet in de memoires). Daarentegen wordt er wel sporadisch iets opgemerkt over de economische belangen van de KLM (bijvoorbeeld tijdens de boycot van de KLM in Libië).

7.3 Beantwoording hoofdvraag

In deze paragraaf zal de hoofdvraag van deze masterthesis worden beantwoord. De volgende vraag stond in deze masterthesis centraal:

* Wat schreven de geselecteerde 'expat' en zijn vrouw, over hun tijd in Saudi-Arabië, Irak, Libië, Congo, Nigeria en Sierra-Leone in hun egodocumenten (memoires)?

Er is geen eenduidig antwoord op deze vraag te geven. Het verschilt sterk per land en periode. De gekozen concepten (identiteit, het contact met de lokale bevolking, het contact met de gemeenschap, nostalgie en heimwee) komen in elk land en elke periode op een andere manier in de memoires naar voren. 'Wat' het echtpaar schreef was erg afhankelijk van de lokale situatie(s). Zie hoofdstuk vijf, zes en zeven.

7.4 Tot slot

Tot slot hoop ik dat ik door middel van mijn onderzoek meer informatie en inzichten heb kunnen geven over het leven van een 'expats' echtpaar in de vorige eeuw. Specifiek over het leven van een 'expats' echtpaar in Saudi-Arabië, Irak, Libië, Congo, Sierra-Leone en Nigeria. In elk land kreeg het echtpaar te maken met bepaalde uitdagingen, belemmeringen en kansen. Ieder gebied heeft een bepaalde invloed gehad op het echtpaar.

7.5 Dankwoord

Geachte lezers, op dit moment zijn we aangekomen bij het einde van mijn masterthesis en zou ik graag een woord van dank willen uitspreken. Allereerst mijn begeleidster en tevens eerste lezer Prof. Dr. J. A. Baggerman. De scriptiebegeleiding heb ik als prettig ervaren en de feedback als accuraat.

Daarnaast wil ik het 'Expatriate Archive Centre' bedanken voor het ter beschikking stellen van een stageplaats. Ik heb met veel voldoening gewerkt aan verschillende interessante collecties. Met als kers op de taart de collectie die ik gebruikt heb voor mijn afstudeerscriptie.

Een speciaal woord van dank gaat uit naar mijn moeder die mij altijd gesteund en gemotiveerd heeft om het beste uit mijzelf te halen. Het afronden van deze masterscriptie zou mij nooit gelukt zijn zonder haar motiverende woorden.

Ik sluit af met het bedanken voor uw interesse in mijn onderzoek. Ik hoop dat u geprikkeld en geënthousiasmeerd bent om ook in het interessante leven van 'expats' te duiken.

Mark de Vries (2016)

Literatuurlijst

- Achebe, Chinua. *The trouble with Nigeria* Oxford: Heinemann, 1983.
- Al-Rasheed, Madawi. *A History of Saudi Arabia*. Cambridge: Cambridge University Press, 2010.
- Anderson, Benedict. *"Imagined Communities"*. London: Verso, 1991.
- Anderson, Irvine H. *Aramco The United States and Saudi Arabia*. Princeton: Princeton University Press, 1981.
- Atiyyah, Hamid S. "Expatriate acculturation in Arab Gulf countries", *Journal of Management Development*, (1996), 37-47.
- Baggerman, Arianne. "Zo een vrijheid begeer ik nimmer meer te beleven", *De Negentiende Eeuw* 33 (2009), 77-93.
- Baggerman, Arianne & Dekker, Rudolf., "De gevaarlijkste van alle bronnen", *Tijdschrift voor sociale en economische geschiedenis*, (2004), 3-22.
- Baggerman, Arianne., Dekker, Rudolf., & Michael, Mascuch. *Controlling Time and Shaping the Self*. Leiden: Brill, 2011.
- Balen, C.C. van. "De KLM als paradepaardje van een verarmd Nederland", in": *Politiek(e) opstellen: jaarlijkse uitgave van het Centrum voor Parlementaire Geschiedenis van de Juridische Faculteit*. Nijmegen: Katholieke Universiteit, 1987.
- Bentley, Jeffrey R., Breland, Jacob W., Xu, Ning., Champion, Emily D. & Treadway, Darren C. "The political skill and will of expatriates in acculturating to the politics of an organization in a new culture", *International Journal of Intercultural Relations*, 2015, 343-353.

- Berry, John W. "Acculturation: Living successfully in two cultures",
International Journal of Intercultural Relations, 2005, 697-712.
- Boller, Robert & Halbert, Debora. "American citizenship and expatriatism",
Citizenship Studies, (2014), 299-316.
- Bosma, Ulbe., Kessler, Gijs., & Lucassen, Leo. *Migration and Membership
Regimes in Global and Historical Perspective*. Leiden: Brill Publishers, 2013.
- Chiu, Ya-Ping., Wu, Mellen., Zhuang, Wen-Long. & Hsu, Ying-Yu. "Influences on
expatriate social networks in China", *The International Journal of Human
Resource Management*, 2009, 790-809.
- Collier, Paul. Soludo, Chukwuma C. en Pattillo, Catherine. *Economic Policy
Options for a Prosperous Nigeria*. Hampshire: Palgrave Macmillan, 2008
- Davidson, Christopher. "Expatriates and the Gulf Monarchies: Politics, Security
and the Arab Spring", (2014), 270-288.
- Davis, Fred. *Yearning for Yesterday: A Sociology of Nostalgia*. New York: Free
Press, 1979.
- D'hoker, Mark & Depaepe, Marc. *Op eigen vleugels*. Antwerpen: Garant, 2004.
- Draaisma, Douwe. *Metaphors of Memory; A history of ideas about the mind*.
Cambridge; Cambridge University Press, 1995.
- Falola, Toyin. *Violence in Nigeria; The Crisis of Religious Politics and Secular
Ideologies*. Rochester: University of Rochester Press, 1998.

- Faist, Thomas. "Transnationalization in international migration: implications for the study of citizenship and culture", *Ethnic and Racial Studies*, 23, (2000), 188-222.
- Fisher, Shirley. *Homesickness, Cognition and Health*. Londen: Lawrence Erlbaum Associates, 1989.
- Gottheil, Fred. "An Economic Assessment of the Military Burden in the Middle East 1960-1980", *The Journal of conflict resolution*, (1974), 502-513.
- Granovetter, Mark. "Economic Action and Social Structure: The Problem of Embeddedness", *American Journal of Sociology*, (1985), 481-510.
- Green, N. L., "Expatriation, Expatriates, and Expats: The American Transformation of a Concept", *The American Historical Review*, 114, (2009), 307-328.
- Grimshaw, Trevor. & Sears, Coreen. "Where am I from? Where do I belong?", *Journal of Research in International Education*, 23, (2008), 259-278.
- Gunter, Michael. "The Kurdish Question in Perspective", *World Affairs*, (2004), 197-205.
- Hack-Polay, Dieu. "When Home Isn't Home", *International Journal of Psychological Studies*, (2012), 62-72.
- Hengeveld, M. W. & Balkom, van A. J. L. M. *Leerboek psychiatrie*. (Utrecht: de Tijdstroom, 2009).
- Heijmans-van Bruggen, Mariska. "Het dagboekenproject; egodocumenten als historische bron", in *Indische letteren. Jaargang 16* (2001), 17-21.

- Innes, J.E., & Booher, D.E., "The impact of Collaborative Planning on Governance Capacity", *IURD Working Paper Series*, (2003), 1-33.
- Lampers, Stefanie. *Geschiedenis van de KLM*.
<http://www.isgeschiedenis.nl/nieuws/geschiedenis-van-de-klm/> (20-01-2016).
- Manning, Patrick., & Trimmer, Tiffany. *Migration in World History*. (London: Routledge, 2013).
- Mao, Jina & Shen, Yan. "Cultural identity change in expatriates: A social network perspective", *Human relations*, 2015, 1-24.
- Mascuch, Michael., "Social mobility and middling self-identity: The ethos of British autobiographers, 1600-1750", *Social History*, (2008), 45-61.
- Mead, George Herbert. *Mind, Self and Society* Chicago: University of Chicago Press, 1934.
- Moraal, Eva. *Als ik morgen niet op transport ga: kamp Westerbork in beleving en herinnering*. Amsterdam: De Bezige Bij, 2014.
- Murshidi, Ghadah al. "Gulf region students' coping strategies of their cultural challenges at U.S. Universities", *European Scientific Journal*, (2014), 99-116.
- Nzongola-Ntalaja, Georges. *The Congo from Leopold to Kabila*. London: Zed Books, 2002.
- Olick, K. Jeffrey., Vinitzky-Seroussi, Vered., & Levy, Daniel. *The Collective Memory Reader*. (Oxford: Oxford University Press, 2011).

Peppelenbosch, Pim en Teune, Elly. *De wereld der Arabieren*. Haarlem: Romen, 1981.

Post, Jerrold M. "Saddam Hussein of Iraq: A Political Psychology Profile", *Political Psychology*, (1991), 279-289.

Seremetakis, Nadia. "The Memory of the Senses: Historical Perception, Commensal Exchange and Modernity", (1993), 2-18.

Simon, Reeva Spector & Tejirian, Eleanor Harvey. *The Creation of Iraq*. New York: Columbia University Press, 2004.

Suer, Ceyda & Torun, Alev. "The relation of blue-collar homesickness and loneliness with altruism, conscientiousness, and performance: the moderating effect of relative' presence", *Research Journal of Business and Management*, (2015), 277-298.

Suhana, Saad & Ray Ikechukwu, Jacob. "Managing Ethnic Conflict for Nation Building: A Comparative Study between Malaysia and Nigeria" *Asian Social Science* 8.7 (2012), 69-76.

Thiel, Sandra van. *Bestuurskundig Onderzoek*. Bussem: Coutinho, 2010.

Touber, Tijn. *De biologie van globalisering*. <http://www.theoptimist.nl/de-biologie-van-globalisering/> (24 januari 2016).

Verkuyten, Maykel. *"Identiteit en Diversiteit"*. Amsterdam: Pallas Publications, 2010.

Verrijp, Arie & Willems, Geert. *Geschiedenis Democratische Republiek Congo*. <http://www landenweb.nl/democratische-republiek-congo/geschiedenis/> (22-4-2016).

Verrijp, Arie & Willems, Geert. Geschiedenis Sierra-Leone.

<http://www landenweb.nl/sierra-leone/geschiedenis/> (22-4-2016).

Voogt, Sam de. "Expat is terug van weggeweest", *De Volkskrant*, 28 mei 2013.

Wehner, Monica. "Typologies of Memory and Forgetting among the Expatriates of Rabaul", *The Journal of Pacific History*, (2010), 57-73.

Wimmer, Andreas. "Democracy and Ethno-religious Conflict in Iraq", *Survival, Global Politics and Strategy*, (2007), 111-134.

Begrippen kader

Egodocumenten: Het woord egodocument wordt gebruikt als verzamelterm voor autobiografieën, memoires, dagboeken en persoonlijke brieven. Het zijn historische bronnen waarin een ego zich opzettelijk of onopzettelijk onthult of verbergt. ²²³

'Expats': Expats' zijn zowel hoog- als laagopgeleiden die werken voor grote multinationals of overheidsinstellingen die worden uitgezonden naar het buitenland om daar tijdelijk te gaan werken. De periode die een werknemer in het buitenland verblijft wordt voornamelijk bepaald door de werkgever. Het betreft dus een tijdelijk verblijf in het buitenland, waarna ze na het dienstverband weer terugkeren naar het moederland of worden uitgezonden naar een ander land. ²²⁴

De golfstaten: De golfstaten zijn de landen die grenzen aan de Perzische golf.

Heimwee: De algemeen ervaren toestand van leed onder degenen die hun huis hebben verlaten en zichzelf vinden in een nieuwe omgeving. Dit gevoel kan uiteindelijk leiden tot allerlei lichamelijke klachten, zoals depressies, tekort aan slaap, hoofdpijn en eetstoornissen ²²⁵

'Imagined Communities': Ongeacht of de leden elkaar persoonlijk kennen dan nog voelen zij zich onderdeel van de groep of gemeenschap. De leden hebben een bepaald beeld geconstrueerd dat zij affiniteit hebben met de groep of gemeenschap. Zij vormen zo een 'imagined Community'. ²²⁶

Memoires: Memoires zijn teksten waarin personen schrijven over het verleden vanuit het perspectief van het heden. ²²⁷

---

²²³ Arianne Baggerman & Rudolf Dekker, "De gevaarlijkste van alle bronnen", *Tijdschrift voor sociale en economische geschiedenis*, (2004), 7-8.

²²⁴ Nancy L. Green, "Expatriation, Expatriates, and Expats: The American Transformation of a Concept", *The American Historical Review*, 114, (2009), 307-310.

²²⁵ Dieu Hack-Polay, "When Home Isn't Home", *International Journal of Psychological Studies*, (2012), 62-64

²²⁶ Benedict Anderson, *Imagined Communities* (London: Verso, 1991), 1-47.

²²⁷ Eva Moraal, *Als ik morgen niet op transport ga: kamp Westerbork in beleving en herinnering* (Amsterdam: De Bezige Bij, 2014), 25-26.

Nostalgie: Een individuele emotie die een rol speelt bij het betekenis geven aan situaties in het heden. Het verlangen naar het verleden.²²⁸ Of het terugverlangen naar situaties waarvan men zich realiseert dat ze onherroepelijk tot het verleden behoren.²²⁹

---

²²⁸ Jeffrey K. Olick, Vered Vinitzky & Daniel Levy. *The Collective Memory Reader* (Oxford: Oxford University Press, 2011), 446-450.

²²⁹ Arianne Baggerman, "Zo een vrijheid begeer ik nimmer meer te beleven", *De Negentiende Eeuw* 33 (2009), 77-93.

Codeboek

Categorie één: In deze categorie komen alle kwalitatieve data-eenheden die vallen onder het theoretische concept; identiteit.

- * Code 1.1, de 'expat' voelt zich lid van een bepaalde groep.
- * Code 1.2, de 'expat' heeft een bepaalde etnische achtergrond.

Categorie twee: In deze categorie komen alle kwalitatieve data-eenheden die vallen onder het theoretische concept; contact met de inheemse bevolking.

- * Code 2.1, de 'expat' neemt culturele elementen over van de lokale bevolking.
- * Code 2.2, de 'expat' heeft sociale interacties met de lokale bevolking.
- * Code 2.3, de 'expat' reflecteert op de eigen culturele normen en waarden.
- * Code 2.4, de 'expat' spreekt over bepaalde banden met het gastland.
- * Code 2.5 de 'expat' heeft culturele kennis van het gastland.
- * Code 2.6 de 'expat' heeft lokale emotionele ondersteuning.
- * Code 2.7 de 'expat' verkent het gastland

Categorie drie: In deze categorie komen alle kwalitatieve data-eenheden die vallen onder het theoretische concept; contact met de gemeenschap.

- * Code 3.1, de 'expat' heeft contact met familie die in het moederland wonen.
- * Code 3.2, de 'expat' heeft contact met vrienden die in het moederland wonen of andere landgenoten.
- * Code 3.3, de 'expat' volgt de media afkomstig uit het moederland.
- * Code 3.4, de 'expat' heeft bepaalde rechten en plichten ten opzichte van het moederland.
- * Code 3.5, de 'expat' voelt zich verbonden met de nationale of Westerse cultuur van het moederland.

Categorie vier: In deze categorie komen alle kwalitatieve data-eenheden die vallen onder het theoretische concept; nostalgie.

- * Code 4.1, de 'expat' spreekt over bepaalde herinneringen aan het verleden.
- * Code 4.2, de 'expat' verlangt terug naar het verleden.
- * Code 4.3, de 'expat' verlangt terug naar iets wat zich nooit meer zal voordoen.
- * Code 4.4, de 'expat' spreekt over gevoelens uit het verleden.

Categorie vijf: In deze categorie komen alle kwalitatieve data-eenheden die vallen onder het theoretische concept; heimwee.

- * Code 5.1, de 'expat' verlangt naar huis.
- * Code 5.2, de 'expat' construeert thuis als de ideale situatie.
- * Code 5.3, de 'expat' heeft een gevoel van separatie dat veroorzaakt wordt doordat hij of zij uit de vertrouwde sociale en culturele netwerken is gehaald.
- * Code 5.4, de 'expat' heeft het gevoel dat hij of zij niet 'in control' is in zijn of haar nieuwe omgeving.

